

Jelenkor

MUNKATARSAINK:

ARATÓ KÁROLY
BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS
BELLYEI LÁSZLÓ
BERTHA BULCSU
BIRO ATTILA
BEZZEGH ZOLTÁN
BORSOS JÓZSEF
CSÁNYI LÁSZLÓ
CSORBA GYÓZÓ
DEBITZKY ISTVÁN
FABIÁN ISTVÁN
GYENIS JÓZSEF
HALLAMA ERZSÉBET
KOLTA FERENC
KÁLDI JÁNOS
LEMLE GÉZA
LÁSZLÓ IBOLYA
LOVÁSZ PÁL
MARSALL LÁSZLÓ
MARTYN FERENC
MÉSZÁROS FERENC
NEMES ISTVÁN
PÁL JÓZSEF
PÁKOLITZ ISTVÁN
PECZELY LÁSZLÓ
PAULUSZ ELEMÉR
RONAI BÉLA
SELYMES FERENC
SIMON BÉLA
TAKÁCS GYULA
TÜSKÉS TIBOR
THIERY ÁRPÁD
VARGHA KÁROLY

Jelenkor

a Baranya megyei Tanács és a Hazafias Népfrent
Baranya megyei Bizottságának irodalmi-művészeti
folyóirata.

Szerkesztőbizottság: Gyenis József, Kolta Ferenc, Mészáros Ferenc (felelős szerkesztő), Pál József, Paulusz Elemér, Právicz Lajos, Takács Gyula, Simon Béla, Vargha Károly.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Pécs, Széchenyi-tér 16. Tel.: 25-06. Postafiók: 24.
Szerkesztőségi és kiadóhivatali órák: minden kedden, csütörtökön és pénteken
17—20 óráig.

1958. október hó

A „JELENKOR” kéthavonta jelenik meg.

Evi előfizetési díj: 48,— Ft, példányonkénti ár: 8,— Ft. Csekk számla: OTP. 349—803.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza.

TARTALOM

A munkásosztály oldalán — — — — —	1
Pákolitz István: Janus Pannonius, Nyárutó, Szeizmográf (versek) — — — —	3
Bárdosi Németh János: Örök hűsége, Sárga folyó (versek) — — — —	6
Thiery Árpád: Vera (elbeszélés) — — — — —	11
Pál József: Emlék, Segítség akarát (versek) — — — — —	23
László Ibolya: Falusi vasárnap 1958 (vers) — — — — —	28
Káldi János: A villamoson (vers) — — — — —	29
Bertha Bulcsú: Esmélés (elbeszélés) — — — — —	31
Lovász Pál: Villa rustica (vers) — — — — —	47
Marsall László: Játék (vers) — — — — —	48
Arató Károly: Hajnal (vers) — — — — —	49
Mészáros Ferenc: A becsületes megtaláló (novella) — — — — —	50
Hallama Erzsébet: Ne kérdezz szél (vers) — — — — —	58
Csorba Győző: Részlet Goethe: Faust II. részének 3. felvonásából (fordítás) —	59
Csányi László: Cigány versek (fordítás) — — — — —	61
Borsos József: A kutyasétáltató (novella) — — — — —	63
Takács Gyula: Levél a felvidult városból (vers) — — — — —	66
Fábián István: Modernség a mai nyugati irodalomban (tanulmány) — — —	69

RIPORTOK

Gyenis József: Táncsics nevéhez híven — — — — —	73
Lemle Géza: Besence — — — — —	78

VITA

Péczeli László: Az Egy gondolat bánt engemet... versformája — — — —	84
Bellyei László: Irodalmunk nemzetközi rangjáról — — — — —	90

SZEMLE

Szendrei József: Lesz még gyümölcs a fán (Kolta Ferenc) — — — — —	95
Gergely Márta: Szöszi (Zsikó Gyula) — — — — —	97
Thury Zsuzsa: Ördögtánc (Tüskés Tibor) — — — — —	99
Szerafimovics: Vihar a tengeren (Selymes Ferenc) — — — — —	100
Honore de Balzac: A kispolgár természetrajza (Nemes István) — — — —	103

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

A Baranya megyei Tanács VB. Művelődésügyi Osztálya és a Jelenkor Szerkesztőbizottsága irodalmi, képzőművészeti pályázatot hirdet

A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG 40. ÉVFORDULÓJA TISZTELETÉRE
az alábbi témakörökből:

1. A tanácsköztársaság napjai.
2. A nemzetközi munkásmozgalom; a békemozgalom.
3. A magyar munkásmozgalom.
4. A szocialista országépítés.

A pályaművek szocialista-realista művészi módon mutassák be a tanácsköztársaság, a magyar és nemzetközi munkásmozgalom harcát; a szocialista országépítés hétköznapijait; neveljék a művek népünket történelmi múltunk helyes megismerésére, megbecsülésére; segítsék az új, a szocialista ember tudatformálását; szolgálják a művek azt a célt, hogy a haladó hagyományok örökségének büszke vállalása és a szocializmus építésében elért sikereink erőt adjanak a szocialista átalakulás harcaiban.

A pályázaton nyomtatásban még meg nem jelent, illetve kiállításon nem szerepelt művekkel lehet részt venni.

A pályázatra be lehet küldeni **regényt, drámát, elbeszélőkölteményt, novellát, verset**; illetve **olaj, szobor, akvarell, vagy grafikai** munkát.

A megyei tanács vb. 10 000,— Ft-ot biztosít az irodalmi, és 10 000,— Ft-ot a képzőművészeti alkotások díjazására.

A bíráló bizottság a legjobb műveket 5 000,— Ft-ig jutalmazza. A bizottságban részt vesz az Irodalmi Tanács és a Képzőművészeti Alap képviselője is.

A pályadíjak a szerzői jogdíjat nem érintik.

A pályázatok jeligések. A jeligével ellátott borítékban feltüntetendő a pályázó neve és lakcíme.

A pályaműveket a Baranya megyei Tanács VB. Művelődésügyi Osztály címére kell beküldeni. (Pécs, Széchenyi tér 9.)

BEKÜLDÉSI HATÁRIDŐ: 1959. február 24.

A pályadíjak ünnepélyes átadása: 1959. március 21.

Pécs, 1958. október 27.

**Megyei Tanács VB.
Művelődésügyi Osztálya
Jelenkor Szerkesztőbizottsága**

JEGYZET

Széljegyzet egy irodalmi múzeum ügyében — — — — —	105
A Lukács-kérdés a Humboldt-egyetem germanistáinak és az NDK Írószövetség konferenciájának vitáján — — — — —	105

NÉPRAJZ-NÉPMŰVÉSZET

Rónai Béla: A néprajzi érdeklődés Baranyában — — — — —	108
Vargha Károly: A Pécs környéki magyar és német bányászok hagyományvilága	114

KÉPZŐMŰVÉSZET

Bevezető (Simon Béla) — — — — —	119
Debitzky István: Kiegészítő vonások Simon Béla arcképéhez — — — — —	120

ZENEI LATÓHATÁR

Paulusz Elemér: Emlékek, élmények, gondolatok — — — — —	125
Hubay Jenő (Bíró Attila) — — — — —	127

KÉPEK:

Simon Béla két festménye

Martyn Ferenc: Feleségem (tusrajz)

A fasizmus szörnyetegei sorozatból (tusrajz)

Bezzegh Zoltán: tusrajz

A címlapon: „Péterke a kis kanász” Simon Béla tollrajza

DRÁMAI PÁLYÁZAT

A SZÍNHÁZ- ÉS FILMMŰVÉSZETI FŐISKOLA igazgatósága nyílt pályázatot hirdet mai témával foglalkozó, a felszabadulás utáni magyar életet ábrázoló háromfelvonásos vagy egyfelvonásos kamaradarabra.

A pályázaton részt vehetnek olyan kezdő, fiatal írók, akiknek darabját még nem mutatták be.

A háromfelvonásos színdarabpályázat

I. díja 5000,— Ft

II. díja 3000,— Ft

III. díja 2000,— Ft

az egyfelvonásos színdarabpályázat

I. díja 3000,— Ft

II. díja 2000,— Ft

III. díja 1000,— Ft

Az I. díjjal jutalmazott darabokat a Főiskola Ódry-Színházában bemutatják.

A szerző nevével és címével ellátott pályázatokat 1959. május 1-ig a Főiskola igazgatóságához (VIII., Vas utca 2/c.) kell beküldeni.

A munkásosztály oldalán

Bevezetőül minden új folyóirat szerkesztői kifejtik az első számban, hogy milyen irányvonalat kívánnak követni, mit tekintenek elérendő céljuknak és azt milyen úton igyekeznek elérni.

Ezeket a „Jelenkor“ szerkesztőbizottságának nem kell külön kifejtenie, hiszen az első szám megszerkesztése előtt megjelentek a Magyar Szocialista Munkáspárt művelődési politikájának irányelvei. Ezek az irányelvek világosan, félreérthetetlenül vázolják a kulturális életben ránk váró feladatokat, megállapítják, mit kell tennünk a kulturális forradalom győzelméért.

A művelődési politika irányelvei abból az alapvető követelményből kiindulva, hogy a nemzeti kultúrát az egész nép kincsévé kell tennünk, hogy meg kell szüntetnünk a volt kiváltságosak monopolhelyzetét a kulturális életben, s meg kell nyitnunk a művelődés kapuit az egész dolgozó nép előtt, — az irodalom és művészet számára megjelölik a követendő utat. Ennek az útnak legfőbb jellemzője az, hogy író, művész, minden értelmiségi csakis a munkásosztály oldalán járhatja végig. A munkásosztály oldalán állni pedig egyet jelent a párt politikájának elismerésével és követésével. A ma, a szocializmusba tartó jelen megértése, a kialakuló új társadalom lényeges jelenségeinek reális ábrázolása, a társadalom sokrétű, bonyolult mozgásában a haladó irány fellelése és igenlése nélkül elképzelhetetlen. A munkásosztály ma a társadalom legfőbb és vezető ereje, nemcsak nálunk, hanem a tőkés országokban is. Az egyetlen osztály, amely képes az összes többi dolgozó osztály érdekeinek képviselésére, végső fokon teljes felszabadítására az osztályelnyomás alól. Aki művész, író, ezt nem veszi észre vagy nem akarja észrevenni, útját téveszti, óhatatlanul zsákutcába kerül.

Szerkesztőbizottságunk, amikor a párt irányelveit munkájára nézve követendőnek és kötelezőnek tartja, számotvet egyúttal azokkal a lehetőségekkel és erőkkkel, amelyek a hatókörébe eső területen a kulturális forradalom végrehajtására hivatottak. E számvetés azt mutatja, hogy amilyen könnyű a párt útmutatása nyomán a követendő irányvonalat meghatározni, annyira nehéz és bonyolult feladat azt be is tartani. Nem csupán a kultúrára szomjas dolgozó tömegek igényeinek kielégítése, igényük és műveltségi színvonaluk szüntelen fokozása vár ránk, hanem ezzel egyidőben a művelődés, a kultúra alakítóinak, a

*művészeknek, íróknak a nevelése, új, fiatal, a születő szocializmus légkörében
felnövekvő tehetségek felkutatása és segítése is. A feladat tehát korántsem
könnyű, hanem bonyolult és nehéz, de ebben rejlik szépsége és nagyszerűsége
is. Vállaljuk ezt a feladatot és erőnkhöz mérten igyekszünk meg is oldani.*

*A „J e l e n k o r”
szerkesztő bizottsága*

Pákolitz István

Janus Pannonius

Hó borította a messzi mezőket, a lágyölü lankák
Tejszínű ködbe gubóztak, az erdőn szél hadonászott,
Bő köpenyét a faágak orozva szerte cibálták;
Szél-kisepert pusztákon az ordas farkas üvöltött,
Jégtáblák tolakodva inaltak a fürge folyókon.
Mély álomba zuhantan aludtak a pannon tájak,
Nem sarjadt a tudás, nem üzentek a halkszavú Múzsák,
Barbár télben aludt a csírázó szép Humanizmus;
Csezmicze, csöpp falud is dermedve lapult meg a télben,
Am a tüzes szívű ifjú fiát elküldte Nyugatra:
Hoztad a fényt, meleget, hogy a jég, meg a fagy föleresszen,
S jó magot is, hogy a dudva helyett ez a parlagi pannon
Föld kamatozva teremje az emberiség java-kincsét;
Költészet s tudomány tejtestvérként nemesedjék,
S áldja örökre neved, Pannonia nagy fia, Ianus!

A friss szelet a vitorlába fogtad,
Repült hajód a kéklő ég alatt;
Guarino mester fölnyitotta titkát
A táguló-megújuló világnak.
Szépségfaló, szomjas szemed beitta,
Mit szétsugárzott gazdag Ferrara
Színes varázsa, láza, szenvedélye —
A kaptafára gyártott himnuszok,
Nagyságokat dicsérő énekek
Tempós unalma, mint lidérc, gyötört;
Az únt zsolozsmát recitálta ajkad,
De lelked itta édes mérgeit
Az életszomjú, víg-profán daloknak,
S míg kongatták az esti Angelus-t,
Elbódított a sűrű jázmin illat;
Magános-férfi sorsod indulóját
Dobolta szüntelen a vér, a vágy —
Pacsirta-trillás szívedből kicsordult
A teljes élet ámuló szerelme;
Száz húron zengett versed friss varázsa:
Az embernek az emberről daloltál,

Ki harcba', kinba' újra megszületve
 A bölcs tudás szent mécsesét kigyújtja,
 S bogozza már a titkok titkait;
 Nyűgét lerázva fölkel majd a porbul,
 S az égbe fúrja büszke homlokát;
 Ki gőgös Fortunának szép kegyét
 Nem kéri többé, de kikényszeríti,
 Alszent szemekkel többé nem pirul;
 Kit nem vakhit, de értelem igazgat,
 S ki végül is emberré istenül!

A földre többet néztél, mint az égre,
 Nem áhítat emelt a rangra, nem.
 A tömjénfüstös, gótikus homályból
 A rózsailat elcsalogatott;
 Sanyargató cilicium helyett
 Szép lány ölelt a titkos éji órán,
 Vagy hűs lugasba' nótás cimborákkal
 — Sűrűn citálva csípős Martialist —
 Nyakaltad Bálics zöldarany borát.

Téli fagyok, nyár-éj viharok rátörtek a Kertre,
 Friss ojtásaidat féltetni volt is okod;
 Mindig félti a költő azt, ami zsenge ígéret:
 Mit se teremhet a fa, hogyha virága letört!
 Kürt riogott, és harciszekéren a büszke Hadisten
 Végigdúlt a mezőn, végig a kerteken át.
 Öldöklő csata volt, hódítók és hazavédők
 Vére ömölt a mezőn, hullt a pogány, a magyar.
 Zsuppfedeles viskók hamuját szétszórta az orkán,
 Mandulafáidat is tépte a vad zivatar.
 Sírva-sirattad a kincset, az új kultúra gyümölcsét,
 S véres harci mezőn zengted a béke dalát.

Tévedhet is, ki mindig messzenéz,
 S nem látja meg, a sorsa mit parancsol;
 Keservesen, magába roskadón
 Halálig hordja súlyos szégyenét!
 Ki szembe álltál, futni kényszerültél,
 Hogy el ne érjen a király haragja!
 A sír előtt már nem jutott idő
 Bevallani a súlyos tévedést!
 — Boldogtalan az összeesküvő,
 Ki azt se tudja: önnön szíve ellen
 Fordítja fegyverét, ha arra tör,
 Ki történelmet formál szüntelen!

A múlandónak nincsen fegyvere,
 Nem óvja semmi leskelő haláltól;
 A gyöngye testet égő láz emészti,

S törvény szerint a földbe visszatér.
 Mi megmarad, nem árthat semmi annak:
 A Halhatatlant mindörökre őrzi
 A végtelen Idő;
 Nem a homokba írtad versedet,
 Nem is zarándok sóhajára bíztad,
 Apolló gráciája is kevés volt;
 De Vulcanus pörölycsapásaként
 Zuhog szívünkre félelmes szavad:
 A JÁMBOR EMBER KÖLTŐ NEM LEHET!

Nyárutó

Halk, monoton ez a dallam, őszi bogár az avarban
 zümmögi zöngé dalát, rezdül a dalra az ág:
 libben a lomb legyezője, s — nem menekülhet előle —
 hullik a gyöngy levél, lengeti föl-le a szél.
 Tombol a Mester; ecsetje ontja a színt a Mecsekre,
 árnyalat-orgia ez, szín a színért epedez;
 türkisz-arany ragyogásba oldja a zöldet a sárga,
 rótlila-kék a sugár, szín, meg a fény muzsikál.
 Szélfia, bő köpenyébe áll a tűző nap elébe:
 tompul a fák levelén száz meseszín, mesefény;
 illan a percnyi varázslat, s hosszúra nyúlnak az árnyak,
 tarka-piros bogarak futnak a dőlő fa alatt;
 lágy fű tövében ki-kivillan, megre meg és tovasurran,
 tágra kinyitva szemét, halk-neszű, csöppike gyík:
 hogy menekülne az ártó, fojtogató, kúsza árnytól,
 s ellene nincsen erő!, alku van, önhitető:
 fél, s fut a gyík, a bogár is, kapkod a szélben az ág is,
 sápad a zöld, lila-rőt: féli a fürge Időt;
 rejti a gazdag a pénzét, félti a lány a szemérmét,
 férfi a büszke nyarát, nyár a színét-sugarát;
 rejti jegyét, ami múltó, őszi avarba lehulló,
 s csálva-emészelve magát, rejti a szív a halált.

Szeizmográf

A kéklő reggel: hűvös acélpenge,
 villogva vágja a puha ködöt;
 a hasadáson harangocska csenget:
 riasztaná a tébláb ördögöt,
 ki fütttyőget a gyanútlan virágnak,
 s kikacagja a bokrok sóhaját...
 A dér ezüstös csipkét sző a nyárnak:
 gyümölcsük-féltve remegnek a fák.

Bárdosi Németh János

Őrzők hűsége

Ne féltsétek a költőt,
 ő hozza a Tüzet,
 az eleven Parazsat,
 a Lélek püünkösdi szavát,
 nem lehet ellenség ő,
 se magának, se népének,
 erős gyökere itt eredt,
 innen lombosodott ki,
 emelt sátrat az embereknek,
 ha más szóval más dolgokat mond,
 szó, ige: egy,
 higgyétek nem lehet másként,
 mert szent az emberiség,
 de szentebb benne az ember,
 a küzdő és munkás,
 ki munkával és gondolattal
 keresi kenyerét, becsületét,
 az emlék, amelyet megőrzött
 ősei küzdelméből
 ugyanaz,
 mint a téglarakó küzdelme,
 a széna-kaszáló ereje,
 csak szó, tett: más virágot hajt,
 a szó műve kimondja mi bántja,
 mi nem tetszik neki,
 üres hálónak mit tart,
 miben botlik el a tett,
 a dolgozó küzd,
 kint és verítéket ad,
 mégis oly egy az akarat,
 egy célhoz szalad minden,
 a költő, ki szemlél, néz,
 nem mosolyog,
 de szíve mélyén
 ott kondul a hang,
 amely mindig te feléd tart
 gyönyörű hegyorom: haladás,
 minden emberi cél
 útiránya,
 ne féltsétek a költőt,
 társatok ő,
 adjatok neki pillangót,
 helyet a kórus padjaiban,

hogy hangja mind magasabban szálljon
az örök-egy
igazság
szabad, szép ege felé.

Sárga folyó

Nem Kínában folyik
nem azonos azzal a vízzel
nyár pillék gyep felhők
ti beszéljetekek róla
meg a békát-leső gólya
a rét hullámozó tengerében
sás közt folydogál
szitakötők színes hálója köntöse
nyárfák legelnek tükre felett
ezüst-lombú rezgőnyárfák
egy-egy arra ballagó ember
lúdörző gyerekek kacagó szeme
szédült madarak
most ha meglesed
egy poéta gázol a vízben
nézik is többen messziről
mert ritka eset
van aki emlékezik rá
a meggyfa tudná kicsoda
de nincs meg a meggyfa
a galagonya-ág se
hol vannak azok a tehenek
címeres szarvuk eleven koszorúja
hol van
az az öregember
aki hosszú pipából fújta
a füstöt orra alá
aztán mesélt neki egyre
örzésközben
míg a Sárga Folyó
lassan csobogott a réten
rekettyebokrok közt
messze
szépnevű faluk felé
másik vízből a Dunába
most ott áll az a versfaragó
mégis ismerik
tudják
bár millió porazem
födi útját

szíjostorok a rozsban
kacagó vadgalambok
a dögtemetőben
kopár dombok alatt
a nadragulyák trágyája
mindegy
ismerik
egy-egy szem melege nézi
homloka még a régi
mosolya is
ahogy ágat tép
lép lassan az árban
családja ott ül a gyeppen
sárga-piros folt
szép színkeverék
de nézd csak
amott a porban
nádszál derekával
királyi cigánylány
lépked kevélyen
talán Ixedik Fáraó felesége
csak királyi fenség lehet
mehet így
ilyen ringató szép derűvel
darazsak dongnak utána
a levegő leborul
vadvirágcsokor hull körülötte
golyahír kék nefelejcs
legényfogó szárnya
jön-megy semerre nem néz
csupa méz
az akácos
mintha ezeréve jönne
vagy tán ötszöröse
számтанból rossz tanuló
az Idő
de ime a vízben
megáll a botozó ág
kilép a cigányképű költő
kutyatej-fűben fürdik a lába
lengeteg áll
a cigányszókat már
elfeledte
madár
se szól madár-nyelvén
pedig én
tudom tudott arabul
tudott a mesék nyelvén
de most egy pillangó megszimogatta

megcsókolta homlokát a szél
valamit súgott a fülébe
Sárga Folyó
igen tudom
ültem a partján
s ő is vele volt
aki most hetykén
nem néz jobbra se balra
de olyan dallamokat fúj
dűnnyög dudorász
hogy frász
áll a szívembe
babona babona szittyóka
szokta fújni
hajdan a réten
ott ahol ő megy
most nem mosolyog
nem olyan egyszerű ez
rejtély sincs benne semennyi
Segyevi Jóska
Kis-Doma kölykek
Katicák
fejfák nevei
zümmögő ó-temetőben
ti vagytok tanúim
ti tudjátok
akik nem vagytok már
hogy olyan dolgokat tudtam
amiért ti almát adtatok
együgyű mosolyokat
most mégis megborzongok
oda kellene futni
szólni neki
vagy csak nézni
tudná-e ki vagyok
vagy messze az út
boronák foga kitépte
bivalyok fekete hada
betiporta
a porba
a közös utat
köd kilúgozta
szél szavát vette
szemét vad szülések
elferdítették
csípője még
a régi
az szől
az Ős-jelek szerelem-nyelvén

az ősi lépés
az öröktől-való
amit régi izgalmak idéznek
mikor a Föld szívére feküdtem
először
Tavaszi sátrora lengett
vagy azelőtt
nem tudom
nem az Időből élünk
az Időben vagyunk
mag csíra pók szél
a gyávaság
bennem is sokat lerombolt
amit tudtam
több ezeréve
nem rohantam el
nem szóltam hozzá
arcát se láttam
elfogta a Nap-ragyogás
de duhaj vérem dúdolta
Ő lehetett
az eget
leverte a sírás
beborult
botomat eldobtam
a homokban
éppúgy mint félszáz éve
gyerekek cigány-meztelen teste
kacagott
a zöld ellopta
ringó szoknyája lobogását
vad pipacs-színét
a berekből visszatekintett
talán nyelvet is öltött
te málé
teknyőt csináltam tenyeremből
és belepottyant
könnyeim kopogó gyöngye

Thiery Árpád

VERA

Késő éjjel érkezett Pécsre. Amikor leszállt a vonatról, eszébejutott, hogy legokosabb lenne visszafordulni, mert ebből az utazásból semmi jó nem származhat. A hosszú, álmatlan utazás mintha megtisztította volna gondolatait. Egy fél éjszakával a hír után már józanabban mérte az egész ügy súlyát.

— Jobb lett volna, ha nem tudok semmit Veráról — gondolta a vágányok között ballagva. — Mintha már túljutottam volna a bajon... Különben sem érdemli meg, hogy utána jöttem. Ha egyáltalában megtalálom.

Balázs Péter fennhangon mérgelődött, mintha valakivel beszélt volna. Keservesen átkozta a lányt, de önmagát is tehetetlenségéért. Amióta Veráról hír érkezett, az a kevés józanság is felborult benne, amit nyolc nap alatt összeszedett. Tartotta magát, még az arcán is a nyugalanságot a szigorúság kifejezése váltotta fel, de titokban attól félt, hogy ez a nagy elszántság abban a pillanatban összeroppan, ahogy találkozik a lánnyal.

— Ostobaság! — legyintett, és időtöltésből körüljárta az állomást. Kijárási tilalom volt, hajnalig nem mehetett a városba. Egy ideig a peronon kószált, majd a váróteremben egy üres padra telepedett. Táskáját a feje alá gyűrte, kezait keresztbefonta a nyaka alatt, és a mennyezetre bámult.

Ostobaságnak tartotta ezt az utazást, és azzal nyugtatta lelkiismeretét, hogy tulajdonképpen minden a lány szülei miatt történik. Vera nyolc napja — Január harmadikán — eltűnt, mintha a föld nyelte volna el. Egy papírszeletet tett otthon a rádióra, s csak annyit írt, hogy Pétert még mindig szereti, de ő nem tud tovább élni ebben az országban. Egy szóval se többet. Se azt, hogy merre ment, kivel, se azt, hogy küld-e majd életjelt magáról. Másnap kiderítették, hogy a házmesterék lányával — Rózsival — szökött el.

Ahogy ott a váróteremben a mennyezetet bámulta, olyan valószínűtlennek tűnt, hogy ő a pécsi állomáson várja a reggelt, hogy tegnap délben még céltalanul őgylgett a minisztérium folyosóin és azon töprengett, hogyan vessen véget az ügynek. Már-már elhatározta, hogy visszahelyezteti magát vidékre, visszamegy a feleségéhez, a gyerekhez, és minden megy majd tovább a nagy úton, mintha mi sem történt volna.

A tervet tegnap délután felborította a hír, amelyet Vera apjának egy barátja hozott. Tegnap is, mint minden nap délután — hiszen a villamos csak a Salgótarjáni útig vitte, s onnan csak egy ugrás a Csobánc utca — hivatalból hazamenet benézett Veráékhoz; van-e valami hír a lányról. Vera apja elmondta, hogy két napja a lányt a pécsi szálloda előtt látták. Az öreg nem szólt többet, csak könyörgőn, vörösré sirt szemével Péterre bámult. A férfi latolgatta a körülményeket, ha hat napig nem ment át a határon, talán még eléri valahol a lányt.

S ismét feltüzelt benne a láng, a vágyódás, amely fél éven át emésztette az akaratát, a lelkiismeretét. Annyi ideje maradt, hogy éppen elérte az esti vonatot.

Nem jött álom a szemére. Később a táskájából újságot szedett elő, és az arcára borította, de így se tudott aludni. Mindent valószínűtlennek látott; azt is, hogy tegnap reggel még a felesége kétségbeesett hangú táviratát olvasta, amit november elején adott fel, de csak most, két hónap után kézbesítettek, Verát is, a karhatalmista tisztet is, aki udvariasan keltegette, és igazolványokat kért. S mintha már az is távoli lett volna, hogy a vonatban megfogadta: az országhatárt nem lépi át, még akkor se, ha emiatt elveszti Verát.

— Mindegy, talán jobb, hogy így történt — gondolta, amikor az igazolványait a zsebébe csúsztatta, és visszafeküdt a padra. Fáradt volt. Még egy ideig hallotta a váróterem zsongását, azután elnyomta az álom. Arra se ébredt fel, amikor egy utas félretolta a lábait a padon és mellé ült.

Reggel fél hét volt, amikor olyant rándult, hogy csaknem leesett. A hangos bemozdó a feje felett bömbölte, hogy a mohácsi vonat tizenöt perc múlva indul a harmadik vágányról. Felugrott, rendberántotta a kabátját, táskáját a hóna alá fogta és a peronon át elindult a kijárat felé. Kinn hideg szél futkározott, egy-egy hevesebb szélroham a homlokának támaszkodott.

Az IBUSZ pavilon felé vette útját, hogy cigarettát vásároljon. Amióta felébredt, szüntelen azon töprengett, hogy miként találja meg Verát. Azon kívül, hogy két napja a pécsi szálloda előtt látták, semmit sem tudott a lányról. Sietve megkerült egy bundás vasutast, de hirtelen megtorpant, mintha oda-cövekeltek volna a kőlapokhoz. A pavilon oldalánál — bőrönddel a kezében — Vera támaszkodott. Haja kuszált volt, a kabátja alól kilógott a bélés, melegítője sáros és gyűrött, mintha hetek óta abban aludt volna. Ott ácsorgott a metsző januári szélben, és a vasúti kocsik felé bámult.

Péter lábai még mindig, mintha a kőbe gyökereztek volna. Egy pillanat alatt elötolakodott emlékezetéből az első kép, amikor a táncpróbán először látta Verát az autógyári kultúrotthonban. Szőkén, rózsaszín ruhában, duzzadt bokákkal, poros szandálban. A kissé fiús arc — inkább csibészes — a lány vonallal rajzolt, húsos száj és a hirtelen odavetett szemöldök, a hajlékony, karcsú alak.

A férfi először azt hitte, hogy káprázik a szeme, s talán a gondolatok születték elébe a lány lidérc alakját. Eszébe se jutott, hogy a lány miként került az állomásra.

Vera oldalt fordult, mintha megérezte volna, hogy figyelik. Amikor meglátta a férfit, megborzongott, és csodálkozva rábámult, mintha ő se hinne a szemének. Hátralepett és görcsösen belemarkolt a bőrönd fogantyújába. A mozdulat megtorpant, azután úgy maradt meglepetten, mint akit a villám elbénított.

Péter odament a lányhoz. Vera lehajtotta a fejét, és zavartan rugdosta a követ. Nagyon ostobának vélte ezt a helyzetet, s zavartan, időt nyerőn csúszkáltatta a lábaszárán a bőröndöt.

Minek jöttél? — kérdezte.

— Hazamegyünk... — és a férfi kivette kezéből a bőröndöt.

A lány ujjai ernyedten kicsúsztak a bőrönd füle alól, de csüggedten a fejét rázta.

— Nem megyek vissza.

— Dehogynem — és Péter hirtelen nem tudta, hogy mit mondjon. Valami okosat, ami illő a fonák helyzethez. — Apád, meg anyád várnak.

Vera felvetette a fejét, és gúnyosan a férfi szemébe nézett.

— De jóba lehetek ... Még mindig nem tudják, hogy nős ember vagyok?

Péter egy másodpercig úgy érezte, hogy ellenálhatatlanul kilendül a karja, és tenyere a lány arcán csattan, de visszanyelte haragját. Úgy tett, mintha nem is hallotta volna, amit a lány mondott.

— Képzelheted, hogy mennyire odavoltak.

— Képzelem ... — nevetett a lány, s gúnyosan lebiggyesztette a száját. — Akkor nem voltak oda, amikor naponta éjjel kettőkor mentem haza? ... Szülői engedéllyel? ... — azután nevetve hozzátette. — Ez egy kicsit hosszabb kimaradás lesz ...

— Apád napszemüveggel jár az utcán meg a hivatalban, hogy ne lássák vörösre kisírt szemeit.

Vera meghökkent.

— Apám sírt?

Péter szótlanul bólintott.

— Nem haragszik?

— Nem.

A lány mintha megborzongott volna. Később tagadólag rázta a fejét.

— Akkor se megyek vissza ...

— De miért? — csapott rá a férfi hangja.

— Miért? ... a lány szemébe kiült a csodálkozás, és úgy robbant belőle a szó, mintha nyolc nap óta erre a keserves kifakadásra várt volna.

— Nem akarok nyomtalanul elpusztulni! Érted? ... Élni akarok! Két kézzel élni! — és a bőrönd után kapott.

— Hideg van. — mondta rekedten, kedvetlenül, és most még inkább ostobaságnak tartotta, hogy a lány után jött, de ez a gondolat csak egy pillanatra suhant át az agyán. Tekintetét belemélyesztette a lányéba, és olyan forrónak érezte Vera szemeit, mint az izzó zsarátnokot. — Gyere ... beülünk a restibe — mondta és a lány karjába fűzte a karját.

A mohácsi vonat mellett a kalauzok éppen akkor sipoltak, és a mozdony — két oldalra sistergő, tejfehér gőzt lövellve — megrándult. Vera a bőrönd után kapott, de Péter ujjai, mint az acélbilincs, szorították.

— Add ide! Indul a vonatom!

A lány elkeseredetten cibálta a táskát, és néha kinyílt a szája, mintha sikoltani akart volna.

— Itt maradsz! — szólt a férfi mogorván, és látszott, hogy fogytán van a türelme. — Ha akarsz, a következő vonattal elutazhatsz. Addig majd beszélgetünk ...

— Nekem nincs mit beszélgetnem ... Add ide, mert elmegy a vonatom — és néhányszor még megkísérelte kirántani a férfi kezéből a bőröndöt, azután amikor a mohácsi vonat utolsó kocsija már a külső váltókon csattogott, megadóan, engedelmesen elindult Péter előtt az étterem felé.

Benn forró tejeskávéét szürcsöltek. A lány arcába szemmel láthatóan visszaszökött az élet színe. Az étteremben alig lézengett néhány vendég. Péter néha abbahagyta a reggelit, és a lányra bámolt. Nézte, mint akkor félve, az autógyári kultúrotthonban, mint valami varázslatot, s nem tudta volna megmondani, hogy a forró italtól bizsergett-e a bőre, a vére, vagy a lány miatt. Valami észrevétlenül a szívére fonódott. Ugyanaz, amit nyolc nappal ezelőtt érzett, s ez a kevés józanság, ami benne maradt, kétségbeesve vergődött a szorítás alatt. A fiatalember érezte, hogy most már eldőlt, kétségbeejtően eldőlt minden. Az út

ugyan két irányba visz, de nem lesz ereje ellentálni, ha a lány mégis a szökést választja. Eszébejutott a fogadalom, amit a vonaton tett önmagának, és elvörösödött.

Hallgattak. A férfi a lányra várt, hogy kezdje, Vera meg a férfit.

— Ők küldtek? — kérdezte Vera később, felpillantva a csészéből.

— Magamtól jöttem.

— Amikor hívtalak, nem jöttél — mondta Vera és szomorúan az asztalra bámult.

A férfi nem válaszolt.

— Gyere velem... — szólt később a lány. Hangja szürke és fakó volt. Kíváncsian a férfi arcába fürkészt.

— Gyere! — folytatta lázasan, s hogy Péter nem válaszolt egyre jobban belemelegedett. — Itt állunk a kapuban! Csak át kell lépni... Én vissza úgyse fordulok... Gyere velem, ha nem akarsz elveszíteni!

A férfi arca megrándult. Amitől félt; bekövetkezett. Érezte, hogy most kellene rávágni; nem! Nem és nem! De a szó bennszorult a torkában, az, ami az előbb a szívére fonódott, most áthurkolta a torkát. Vera türelmetlenül figyelte a férfit.

— Örült vagyok! — kalapált Péter agya. — Hova mennék egy lány után, akihez az ölelésen, meg a csókon kívül egyéb se köt... Otthon meg az asszony, a gyerek... — s egy verejtékcsepp végiggurult a halántékán. Vera szavait, mint-ha a pincéből hallotta volna, s mintha minden szó egy-egy csepp méreg lett volna.

— Menjünk együtt!... Én nem szégyellem, hogy neked feleséged van... Úgyis rosszul éltek... Én is tudom... Majd ott kinn várok... Elválasztanak benneteket... Megvárom, amíg feleségül vehetsz...

A férfi agyába csak mondatfoszlányok jutottak el. Tudta, hogy választani kell. A lányra emelte a tekintetét, és Vera arcvonásain kívül mintha minden más elmosódott volna. Fejét leejtette a két tenyere közé.

— Gyere! Mondd, hogy jössz! — hallotta Vera hangját, és a lány türelmetlenül toppantott.

A férfi felnézett. Sovány arca most még jobban megnyúlt, sápadt volt, és a bőr, mint a hártya feszült az arcára. Feje a vállai közé csuklott, és a csaknem két méteres férfi ültében mintha törpévé zsugorodott volna.

— És ha most is azt mondom, hogy nem megyek? — nyögte, de a hangja idegenül csengett. — Hiszen mihez is kezdenék én, a minisztériumi tisztviselő külföldön nyelvtudás nélkül?... Mi lenne belőlem?... Csavargó...

Vera csalódottan összeroskadt.

— A feleséged miatt? — kérdezte később.

Péter tagadólag rázta a fejét.

— Akkor isten veled... — sóhajtott a lány, és eltolta maga elől a csészét.

— Kár is, hogy találkoztunk... Pedig én azt hittem... Nehogy azt hidd, hogy én nem szeretlek, és azért megyek még egyedül is. Ne hidd, de én már nem tudok ittmaradni... A két rossz közül azt választom, amelyik talán kevésbé rossz... Itt tíz évig se lesz normális élet, itt még tíz év múlva is lövöldöznek!... — és kétségbeesetten a kezeibe temette az arcát.

A férfi elvesztette a fejét.

— És ha veled mennék?...

A lány szeme reménykedve felcsillant.

— Jössz?

— És velem maradsz, ott kinn is?

— Igen, — mondta Vera halkan, és mint aki nagyon szégyelli amit mond, behajolt a csészébe.

Mély csend borult közéjük. Péter tenyerébe vette a lány kezét és gyengéden megszorította.

— Megyek...

Vera egyszerre felélénkült.

— Látod, te buta!... Ezzel a mohácsi vonattal kellett volna mennünk. Ott az állomáson vár egy férfi... Mohácson... —, és amikor elfogta a fiatalember gyanakvó pillantását, gyorsan hozzátette. — Ó, ne gondold semmi rosszra! Tudod, itt most embervándorlás van. A szállóban tegnap megismerkedtem egy férfival. Azzal, aki vár. Ez a foglalkozása. Embereket csempész. Ő mondta, hogy segít...

— Mennyit kért?

Vera először elcsodálkozott, azután hangosan felnevetett.

— Mennyit kért volna? Semmit! Azt mondta, hogy ez hazafias kötelesség.

— Szép hazafi, mondhatom... — dűnnyögte Péter, és hitetlenkedve a lány arcába bámult, de Vera szemrebbenés nélkül állta a tekintetét.

— Talán nem hiszed?

A férfi nem válaszolt. Érezte, hogy ebből a hinárból már nem tud szabadulni. Eszébe jutott, hogy mennyire csodálkoznak majd a kollégái a minisztériumban, ha megtudják, hogy átszökött Jugoszláviába.

— Kerekest se számítottuk, mégis elment — gondolta Péter, és csak Vera szüleit sajnálta, de megnyugtatta magát, hogy végeredményben mindegy — hogyan lesz botrány. Ugye-, hogy előbb-utóbb megtudják, hogy nős, vagy a lánnyal együtt Nyugatra szökik. A helyzet már úgyszólván tarthatatlan volt.

— De mi nem Mohács felé megyünk, — mondta később a lánynak.

— Hanem?

— Bácsváradra.

— Minek? — kapta fel a fejét Vera. — Hiszen ott lakik a feleséged!

— Nem baj. Egy-két napot majd a szállodában töltünk. Szükségem van néhány holmira, de különben is ott lakik egy jó barátom. Gyerekkori. Az egyik közeli, határszéli faluban tanyájuk van. Talán fél kilométerre a „senki“ földjétől... Ő majd biztosan átsegít bennünket.

Vera tanácstalanul bólogatott.

A férfiben mintha engedett volna az előbbi szédítő nyomás. Visszagondolt az előbbi ígéretre, és megrémült.

— Uristen! — gondolta — mit ígértem én?

S már mondta volna, hogy mindez csak tréfa volt. Vera menjen egyedül, ha akar. Hiszen nevetséges, hogy itthagyná az otthonát, az asszonyt, a gyereket, a barátokat, de amikor szólni akart, mintha egy láthatatlan kéz összeszorította volna a száját. Nyomasztóan nehezedett rá a lelkiismerete, s hirtelen ólmos fáradtságot érzett a fejében. Ugyanaz a tompa, bódító érzés, ami az ellenforradalom napjaiban, az alberti szobaágyon kint, az a tehetetlen, ködbefúló tanácsatlanság, amely mintha kiszakította volna az életből.

— Az apám is ideggyógyintézetben halt meg — gondolta, és az utóbbi hónapokban felfakadt rémület végigbizsergett a testén. Leejtette a fejét az asztalra, és zúgott a füle.

— A barátnőd hova lett? — kérdezte később váratlanul a lánytól, aki közben kinyitotta a bőröndöt és levélíráshoz készülődött.

— A Rózsit gondolod? — és Vera szemében dac villant. — Igen, a Rózsi... hát ő talált magának valakit, és elment autóval... Ki! — és intett a fejével, hogy Jugoszláviába.

— És te? Hogy maradtál el tőle?

— Nekem semmi közöm a Rózsihoz, azt csinál amit akar. Igazán semmi közöm... — a lány zavarában belehajolt a bőröndbe, és elvörösödött, mintha tettenérték volna.

— A bőröndöt hol szerzed? — faggatta a férfi, és egyre gyanakvóbb lett a pillantása.

Vera ingerülten felegyenesedett.

— Mit vallatsz, mint egy rendőr? Rózsi adta! Neki nem lesz szüksége ilyen vackokra — és megvetően belerúgott a bőröndbe.

Péter abbahagyta a kérdezősködést, mert attól félt, hogy a végén nagyon kellemetlen dolog nyomára bukkan. Titokban egyre inkább reménykedett, hogy valami történik, és mégse tudnak átszökni a határon.

Másnap reggel értek Bácsváradra. Az állomáson sikerült kikerülniök az igazoltató karhatalmistákat, és nagy kerülővel a város szállodája felé indultak. Vera még sohasem járt ebben a városban. Kíváncsian nézelődött, s kérdéseivel elárasztotta Pétert, mintha nem is szökésre készültek volna, hanem délelőtti bevásárlásra.

A szálloda a főtér szélén állt, mintha kicsúszott volna az utcából. Körülötte a kopár, macskaköves piactér, oldalt sárga épülettömb; a valamikori megyeháza. Szemben, mint távoli színpad az égbolt aljában a dunapart ősi fái lombosodtak.

Szerencsájuk volt. A második emelet csücskében kaptak két szobát, a folyócska által körülkerített szigetre nyíló ablakokkal. A szobaaszony tiszta ágyneműt húzott, és jelentősegteljesen hunyorgott.

— Sok ám itt a baj. Úgy hordják innen a vendégeket a karhatalomhoz, mintha... — de nem folytatta. Péter összerendezte, és ott hagyta a szószátyár szobaaszonyt.

Vera lefeküdt aludni, mert már csaknem összeesett a fáradságtól.

Péter lement a térre. Mintha ólomsúlyoktól szabadították volna meg, amint elkerült a lány közeléből. Először reggelizni akart, meggondolta magát és a felesége lakása felé vette az útját. Balászné nem volt otthon, délelőtt dolgozott a gyárban. A lakás zárva volt. Péter a kulcsot se találta a helyén. A varrónővel üzent, hogy estefelé újra eljön. A varrónő pletykára éhesen faggatta, hogy mi van, miért jár olyan ritkán haza, igaz-e, hogy elválnak és igaz-e, hogy Pétert október utolsó napjaiban Pesten fel akarták akasztani, mert errefelé az a hír járta.

A férfi rosszkedvű volt, válaszra se méltatta a varrónőt. Bosszankodva visszaindult a városba. Dél tájban megkereste Verát, aki már felöltözve várta a szobájában.

— Azt hittem elszöktél egyedül... — nyafogta, és forrón megölelte Pétert.

— Csavarogtam a városban — válaszolt a férfi kedvetlenül és legszívesebben leköpte volna önmagát.

— Mikor megyünk a barátodhoz? — kérdezte később a lány.

— Majd holnap. Álmos vagyok — és Péter választ se várva átment a szobájába. Magára zárta az ajtót, lefeküdt, és csak este felé ébredt fel.

Vera korán feküdt, hogy a holnapi megpróbáltatásokra kipihenje magát. Amikor Péter felkelt, már sötétedett és éppen akkor szikráztak fel a csillagok a havas háztetők felett, amikor a feleségére nyitotta az ajtót.

Az asszony várta.

A gyerek az asztal lába körül játékaútót gurigázott. A kályhában barátságosan ropogott a tűz, a konyhában a szárítókötélen vizes pelenkák lógtak. Balázné vacsorát főzött. Hátrakötött hajjal, kissé meggörnyedve hajolt a tűz fölött. Az ajtónyitásra megfordult, kezében zavartan szorongatta a főzőkanalat és amikor meglátta a belépő férfit, arcán lágyabbra enyhültek a vonások.

— Eljöttél? — kérdezte, és mintha mozdult volna, hogy a férfi nyakába ugorjon, de inkább megkapaszkodott a tűzhely karimájában.

Péter röstellkedve morgott valamit, és egyik lábáról a másikra állt, mint a villanyszámlás.

— Vedd le a kabátodat — mondta az asszony, és a férfihez lépett, hogy segítsen. — Igazán bejöhetnél volna a lakásba. Annuskáéknál hagytam a kulcsot... Úgy csinálsz, mint egy idegen...

A férfi zavarában alig hallhatóan felnyögött, és ölébe vette a gyereket. A kisfiú gyöngécske karjait átfonta apja nyaka körül, és az arcába csókolt. Benyúlt a kabát hajtókája alá, és teleszájjal, kivillanó tejfehér fogacskákkal kacagott. Kibontotta apja nyakkendőjét, és úgy kúszott a vállain, úgy kapaszkodott a gallérjába, mintha a pöttömnyi gyerek megérezte volna valamit az apja gondolataiból.

Az asszony kipirulva forgolódott a férfi körül, ez a néhány perc mintha minden gondot letörölt volna az arcáról.

— Látod, hogy mennyire szeret — intett a gyerek felé. — Hiányzol neki. — és fürgén megkavarta az ételt.

Péter zavartan köhécselt. Amióta belépett egy értelmes szót se szólt. Még önmagának se akarta bevallani, hogy már a pécsi állomáson ellenállhatatlan vágyakozás fogta el egy tenyérnyi, szomorkás, meleg otthon után, és a bátaszéki állomás fagyos előcsarnokában egész éjjel erre a látogatásra készült.

Az asszony szinte repesett az örömtől. Hosszú, barna haját leengedte a vállaira, és égszínkék szemeiben az öröm könnyei csillogtak. A villanyfénybe bámult, és alig hallható sóhaj tassal a szekrényhez támaszkodott. Látszott, hogy szólni akar, de nem tudta hol kezdje.

— Most kaptam meg a táviratot... tegnap... — törte meg a férfi a csendet.

— Melyiket?

— Amit november elején adtál fel.

Az asszony mélyet sóhajtott.

— Szörnyű volt... nagyon szörnyű. Azt hittem meghaltál... küldtem vagy nyolc táviratot, pedig ki tudja, eszedbe jutottam-e? — mondta halkán, aztán szomorúan hozzátette. — Nem élet ez így Péter, nem megy. Öt-hat hét is elmúlik, mire hazajössz...

A férfi szótlan lehajtotta a fejét, az asszony csendes sírdogálása, mintha harapta volna benne a nyugalmat. Kegyetlenül fájtak neki ezek a könnyek. Hallgatott. Csak akkor szólalt meg, amikor felesége lefekvéshez készülődött, és a másik ágyat is kibontotta.

— Nem maradok itt éjszakára.

A szavak tompán puffantak a csendben, és az asszony csodálkozva a férfire bámult, mintha nem értette volna.

— Vissza kell utaznod?

Péter zavartan a padlót nézte.

— En tulajdonképpen azért jöttem, hogy a válást megbeszéljük — hazudta. Az asszony száján keserű, csüggedt mosoly rebbent, később ez a mosoly csaknem az arcára fagyott.

— Ha te úgy gondolod... — mondta bátortalanul, de nem tudta folytatni, mert a hangja elcsuklott.

Hosszú csend telepedett közéjük. Az asszony hónapok óta titokban arra gondolt, hogy az urának szeretője van, de ezeket a gondolatokat soha nem emlegette, ismerősei sokszor bíztatták, hogy lepje meg váratlanul Pétert Pesten, biztosan sok mindennek a nyitjára lel, de Balázsné soha nem utazott váratlanul. Mindig jóelőre megírta. Félt a meglepetésektől, nem akarta összerombolni férje iránt érzett bizalmát, ábrándvilágát.

Nagysokára megszólalt az asszony. A tekintete üres volt, az arca hamúszerű.

— Nehéz ezt az öt esztendőt elfelejteni... — mondta csendesen, és egy csillogó gyöngyöcske az orra mellé csöppent. — ... Azt hittem... megkérhetlek, hogy holnap délelőtt elkísérsz a kórházba... Tudod, jobb, ha az urával megy az ember... Mégis más...

— Beteg vagy? — kapta fel a férfi a fejét.

— A vesém fáj. Kivizsgálásra megyek.

A férfi lelkiismerete megmozdult, és szinte kapva-kapott az alkalmon.

— Hát délelőtt még elkísérhetlek, — mondta gyorsan.

Az asszony Péterre nézett. Vádolt ez a néma tekintet, és a férfi lesütötte a szemeit.

— Igen... Délelőtt kell — ingatta a fejét az asszony reménykedve, azután elakadt a szava, és keserves zokogással az ágyra bukott a párnák közé.

A férfi motyogott valamit, érezte, hogy ha még egy percig marad; a feje és a szíve szét pattan és kabátját a karjára lódítva elrohant.

Az utcán a lábai elé kerülő köveket számolgatta, hogy elterelje a figyelmét mindenről. Amikor a szállodába ért, még csak be se kopogott Verához. Most már gyűlölte a lányt, s legszívesebben beleugrott volna a szálló alatt nyugvó, jeges folyócskába. A ferencrendi templom harangja fél tizenkettőt kondított, amikor a szállodai szobában hosszú lelki tusakodás után elnyomta az álmot.

Éjfél után a karhatalmisták igazoltattak a szállodában. Aki nem tudta hiteltérdemlően bizonyítani, hogy mit keres a városban, azt bekísérték. Péter és Vera is hasonló sorsra jutottak. A férfi megpróbálta azzal menteni a helyzetet, hogy azért utazott Bácsváradra, mert a feleségétől válik, de belezavarodott a karhatalmista tiszt keresztkérdéseibe, még nagyobb bonyodalomba sodorta önmagát és a lányt is. Péter megadta magát a sorsnak és szomorúan ballagott a katonatiszt és a rendőr között a szálloda lépcsőin. Csak azon csodálkozott, hogy Vera olyan könnyen vette a letartóztatást. Péter agyán átfutott a következmény, ami a letartóztatásból származhat. Bíróság előtt elítélhetik, a minisztériumból kidobják, örök életében megbélyegzett ember válhat belőle.

— Most már mindegy — gondolta tehetetlenül és elszorult szívvel várta a fejleményeket. A fejét legszívesebben a falbaverte volna, amiért a lány után utazott Pécsre, de különösen azért, ahogyan az este otthagyta a feleségét. Mint a rák elvörösödött, amikor arra gondolt, hogy a felesége megtudja a letartóztatást. Hirtelen sírni szeretett volna, vagy szégyenében a föld alá süllyedni.

A szálloda előcsarnokából kiterelték őket a térre, és teherautóra ültek. Vegyes társaság volt. Lehettek vagy tízen. Egy pesti műszerész a feleségével meg két gyerekkel és egy bőrröndre való szerszámmal. A tisztnek az első szóra be-

vallotta, hogy Jugoszláviába akartak disszidálni. Egy bőrügynök is volt, akinek az igazolványára a vállalati gépirónő először — véletlenül — 1956-ot írt, és utána átütötte 1957-re.

A teherautón nem beszélhettek egymással. Péter csak a fogait csikorgatta dühében és megpróbálta legalább Vera tekintetét elcsípni, de a lány oda se figyelt. A billegő autó oldalába fogózott és a léghuzat messze lengette szőke haját. Arca nyugodt, síma és kifürkészhetetlenül egykedvű volt.

Bekísérték őket a laktanyába, és a folyosón sorbaálltak kihallgatásra. A folyosó végén, a csapóajtónál fegyveres őr vigyázott. Péter és Vera utoljára maradtak. A férfi legalább azt szerette volna megbeszélni a lánnyal, hogy mit mondanak majd a kihallgatáson, de a kísérő tiszt olyan árgus szemekkel figyelt, hogy Péter meg se próbálkozott a beszélgetéssel.

Előbb a lány ment be. Nagysokára: amikor kijött; félrefordította a fejét, mintha szándékosan nem akart volna a férfi szemébe nézni.

Balázs Péter szorongva, tanácstalanul állt az őszülő, meleg tekintetű százados előtt azzal a várakozással, amikor az ember előre tudja, hogy támadás éri, csak azt nem, hogy melyik percben és hogyan. Az ablak alatt, pokróccal terített ágyon egy hadnagy heverészett, feje alatt keresztbefont ujjakkal.

— Ön miért jött ebbe a városba? — kérdezte a százados.

— Kérem... — s tovább akarta folytatni, hogy a feleségétől válni akar, de gyorsan észbekapott, hogy ezt későbbre kell hagyni, és bizonytalanul folytatta, láthatóan, hogy mást mond, mint amit eredetileg gondolt. — A feleségem, meg a gyerek itt lakik. — A feleségem itt is született... itt dolgozik a konzervgyárban.

— A konzervgyárban dolgozik?... — kérdezte a százados, és mintha meglágyult volna az arcán a szigorúság. — Akkor oda telefonálunk és mindjárt tisztázzuk a dolgokat — és a készülék után nyúlt.

Balázs Péter megkönnyebbült. Arra számított, hogy a gyárban igazolják, amit mond, és minden egy csapásra megoldódik. Az is átvillant a gondolatai között, jó lenne tudni, hogy Vera mit mondott a századosnak, de a gondolatot nem volt ideje tovább szőni.

A gyárból a portás jelentkezett. Megnézte a belépő lajstromokat, és közölte a századossal, hogy ilyen nevű nem dolgozik az üzemben.

Balázs Péter úgy érezte, valami titokzatos erő elsodorja, és nem tud miben megkapaszkodni.

— Biztos, hogy maguknál ilyen nevű asszony nem dolgozik? — hallotta a százados hangját.

— Nos, ehhez mit szól? — fordult feléje a százados, miután letette a kagylót, és fürkészve vizsgálta Pétert.

Megsemmisülve állt a százados előtt, és hirtelen nem tudta, hogy dühöngjön vagy nevéssen. Csak pillanatok múlva fogta fel, hogy mi történt.

— Lehetetlen... — nyögte. — Lehetetlen... ez tévedés...

A százados összeráncolta a homlokát.

— Hallotta a beszélgetést?... Amit lehetett, megtettem.

— Még tehetne valamit — próbálkozott Péter elkinzottan.

A százados gyanakodva ránézett, és intett, hogy mondja.

— Ha a feleségem lakására kimennének... Annál döntőbb bizonyíték nincs.

A százados legyintett, aztán mintha meggondolta volna magát, bólintott.

— Talán. Talán erre is sor kerül...

Péter hálásan, bizakodva pislogott a századosra, aki szótlanul figyelmesen nézte az asztal előtt ácsorgó férfit.

Magának van felesége? — kérdezte.

— Persze, hogy van — és Péter eltűnődött, hogy vajon a százados miért tette fel ezt a kérdést, és egy kicsit megsértődött. A kérdést váratlanul összekapcsolta Vera vallomásával, a letartóztatás alatti viselkedésével, de nem volt ideje tovább okoskodni, mert a százados hangja keményen rácsattant.

— Ennek a kislánynak meg házasságot ígért?

Péter a századosra bámult. Tekintete megbotránkozó volt, mintha azt kérdezte volna, hogy mi történt ezzel a jóságos tekintetű emberrel, aki percekkel ezelőtt még teljesen józanul viselkedett?

— Mondhatom, épületes dolog — folytatta a százados, és megvető arc kifejezéstől még a szemei is szébbé szűkültek. — Valakinek felesége van, és házasságot ígér egy lánynak.

— Kinek?... Mit?... — dadogta Péter, de a százados megint a szavába vágott.

— Maga! — aztán hirtelen a hadnagyhoz fordult. — Kísérd át. Piszkos ügy. Ha lesz idő, majd kimegyünk a feleségéhez.

Amikor kivezették, a folyosón egy lélek se volt. Átvitték egy másik épület-szárnyba, és becsukták a fogdába. A folyosóról az ügyeletes őrszoba ajtaja nyílt, zsúfolva emeletes ágyakkal. Az őrszobából a mosdó, balról az illemhely, jobbról három szűk fogdahelyiség.

Sokan zsúfolódtak. Villany csak a mosdóban égett. Péter alig látott a sötét folyosón. Az első, akibe beleütközött; a pesti műszerész volt. Csodálkozva nézett Péterre, de nem szólt. A bőrügynököt is ide csukták, és hájas, asztmás szívével nagyokat szuszogott a sötétben az ajtó mögött. Péter kihúzódott az előtérbe, és a mosdó szélére ült. Most már menthetetlennek látta a helyzetet, de sokkal fáradtabb volt, semhogy rendbeszedhette volna gondolatait.

Volt itt mindenfajta ember. Óbudai suhancok, akiket egy szál ruhában fogtak el Hercegszántónál, halálra rémült sorkatona, aki puskájával akart Jugoszláviába szökni, modoros, elegáns bácsika, aki falusi iskolaigazgatóhoz hasonlított, és az autóbusról szedték le. Az ő ügyét már kivizsgálták, csak a ki-járási tilalom végét várta. A város fémipari javító szövetkezetének munkástanács — elnöke is ott volt, aki útravalóként — hamubasült pogácsa helyett — a szövetkezet pénzét vitte magával. Sok ember, kicsi és nagy tragédiákkal egymás testéhez gubbaszkodva az izzadt, füstös sötétségben.

Péter lassan eszmélt, mint a beteg az operáció után. Keserű, csalódott méreg szorongatta. A hortyogó foglyok idegesítették, és befogta a fülét, hogy egyedül maradhasson gondolataival. Minél tovább görgette a gondolatokat, annál jobban szennyeződött előtte Vera képe. A lány nyilvánvalóan valami hazugságot vallott a kihallgatáson, hogy önmagát mentse, és Péter számára az volt a legelviselhetlenebb, hogy semmi bizonyosat nem tudott. Semmit, aminek segítségével végérvényesen számolhatott volna önmagában a lánnyal. Így csak kínlódott, gyanakodott, kilátástalan helyzetében percről-percre őrlődött. Azt se tudta, hogy elengedték-e Verát, vagy sem. S ahogy teltek a percek, az órák, Péter egyre jobban érezte, hogy ez a szerelem már meghalt, a lány alakja darabokra zúzódva kihullik az életéből.

Fejét a tenyerébe hajtva a kőmosdó szélén ült. Egyre élesebben rajzolódott benne, hogy Vera valami szörnyű hazugsággal mentette magát. Hónapokra viszszagondolt, de hát ő soha nem ígért házasságot a lánynak. Nem is ígérhetett,

hiszen az első nap megmondta, hogy felesége van, és soha nem esett szó közöttük házasságról. Péter csak ült, rogygantan a mosdón, mintha ettől a nagy csalódástól megállt volna körülötte az élet, és megállt volna, messze tőle, közeledő feleségének alakja is.

Reggel korán felzavarták. Péter az egyik megüresedett sarokba húzódott, és úgy tett, mintha aludt volna, csak hogy senki ne szóljon hozzá. Szemeit lehúnyta, és mozdulatlan kuporgott.

Nyolc óra felé a foglyok javarészt hazaengedték, másokat átvittek a rendőrségre. A bőrugynököt meg a modoros bácsikát is elengedték. Alig maradtak a fogdában. A pesti műszerész tíz óra tájban mégis megkockáztatta, hogy szóba elegyedjen vele. Mellé guggolt.

— Az a szőke nő hol van, akit magával behoztak a szállodából? — kérdezte.

Pétert, mintha mellbetaszították volna.

Olyan gyűlölet villant a szemében, hogy a műszerész szó nélkül elhúzódott a közeléből, és némán, jelentőségteljesen a többiek felé bólintott.

Később kivágódott az ajtó, és Balázs Péter nevét kiálltatták. Kihallgatásra vitték. Az ör előbb benézett a földszinti folyosón a szobába, azután kinyitotta előtte az ajtót. Az asztalnál a százados ült, aki éjszaka kihallgatta. Szemei vörösek voltak az álmatlanságtól. Péter amikor átlépte a küszöböt, átvillant az agyán, hogy gyorsan fel kellene készülnie a kihallgatásra, de olyan fáradt volt, hogy a lábait is alig vonszolta.

Az ablak alatti ágy üres volt, a pokróc gyűrötten csavarodott a földre. A százados asztala mellett Péter felesége állt. Kicsit megroggyanva, beesett szemekkel, sápadtan. Karján kosár, mintha a piacra indult volna bevásárolni. Amikor Péter belépett a szobába, alig észrevehetően összerezzen.

A százados a székre mutatott. Balázs Péter szégyenkezve leült. Se a századosra, se a feleségére nem mert nézni, csak a frissen olajozott, feketén csillanó padlóra szegezte a tekintetét.

— A felesége eljött magáért... — kezdte a százados, és a fiókból előszedte a férfi igazolványait, majd széttárta a kezeit. — Ilyenformán mi elengedjük önt.

— A kórházba mennék... — szólt közbe az asszony. Péter hirtelen a feleségére nézett. A bánatos, szomorú fénnel csillogó szemeibe és a szíve körül zibongó melegség kapaszkodott. Szótlan leszegte a fejét, és a feketén csillanó padló mintha elhomályosodott volna előtte.

A százados hosszasan köhögött, majd kis szünet után folytatta.

— Talán rosszul ítélt meg az Ön ügyét, de hát ennyi ember között az ember nem nagyon lehet válogatós. Lehet, hiszen Önt még jóformán meg se hallgattam. A szökés gyanúja így is aaptalanná vált, felesége mindent igazolt...

Látszott, hogy egy pillanatig töpreng: elmondja-e, vagy ne, de azután folytatta.

— Az a házasság dolog még most se tiszta előttem, de ez a maguk ügye. Én mindent elmondtam a feleségének. Ha ő elmondja magának, rajta áll.

A százados átnyújtotta az igazolványokat.

— Még esetleg annyit, hogy azt a lányt hajnalban hazaküldtük Pestre... Na, sok szerencsét — és a kezét nyújtotta, majd visszamélyedt az asztalon heverő papírokba, jelezve, hogy véglegesen lezárta az ügyet.

Péter a feleségével már a világjáró szobornál ballagott, de egy értelmes szó nem jött ki a száján. Az asszony törte meg a szótlanyságot, halkán bátor-talanul.

— Elkísérsz a kórházba?

A férfi bólintott, és lopva a feleségére nézett. Az arca, álmodozó és szomorkás volt, áhítatos és magabiztos, mintha nagyon elégedett lett volna.

Már a temetőnél jártak, és a százesztendős fák ágai közül kibukkant a kórház rozsdaszínű épülettömbje, amikor az asszony ismét, bátor-talanul megszólalt.

— Megengeded, hogy belédkaroljak?

— Persze... — karolj csak... — mondta Péter zavartan, és érezte, hogy elvörösödik.

Az asszony belekapaszkodott a karjába.

— Mert ugye emlékszel, hogy azelőtt mindig haragudtál érte... — mondta csendesen. A férfiéhez igazította a lépteit, és tréfásan utánozta Péter hangját. — Mert mindig azt mondtad, hogy ostobaság. Nem tudsz menni, ha valaki rajtad lóg...

A férfi nem válaszolt, hallgatagon mentek tovább.

— Pedig én sokszor olyan nagyon szerettem volna... — sóhajtott a később az asszony.

Péter egy szót se tudott mondani, bár érezte, hogy kellene. Szólni kellene, köszönni, vagy bocsánatot kérni, de csak némán ballagott a felesége mellett, fájdalmas büntudattal.

Az asszony váratlanul ismét megszólalt.

— És mondd csak... azzal a lánnyal is karonfogva mentél az utcán?

Péternek gombóc ugrott a torkába, és alig tudta kinyögni.

— Nem.

Az asszony elégtétellel bólogatott.

— Tudod — mondta hosszú szünet után, teljesen megfélelkezve arról, amiről az előbb beszélt —, az este vártalak vissza. Talán éjfélig. Nem hittem, hogy egész éjszakára elmaradsz, hiszen ezt még sohase tetted meg... Aztán elálmosodtam és elaludtam. Hajnalban az ablak alatt megállt egy autó. Rögtön felébredtem. Bezörgettek. Két katonatiszt volt. Megnézték az igazolványomat, hogy én vagyok-e Balázs Péterné... Hahaha — nevetett csúfolkodva, és még szorosabban a férfibe karolt. — Ugye milyen bolondok voltak?... Amikor kérdeztem, hogy miért keresnek, csak annyit mondtak, hogy a te ügyedben. Nem tudtam mire gondolni. Nyugtalan voltam, hogy valami bajod történt... Megvártam a reggelt, de nem jöttél haza. Gondoltam, hogy baj van, mert megígérted, hogy együtt megyünk a kórházba... A gyerek is bömbölt, hogy „apu“... tudod, ahogy ő szokta. Vártam még egy kicsit, aztán elmentem a szállodába. Tudtam, hogy csak ott lehetsz. Megmondtam a nevedet, és felküldtek a szobádba, hogy nézzelek meg. A takarító asszony éppen akkor húzta az ágyneműt, és mondta, hogy az éjjel a karhatalmisták onnan is elvittek egy vendéget... Képzelheted, azt hittem, hogy rámdől az épület... Mindjárt gondoltam, hogy azért

jártak nálam hajnalban a karhatalmisták... Végigjártam a kaszárnnyakat, meg a rendőrséget azután rád akadtam...

Az asszony hirtelen elhallgatott. A férfi szájában szégyellősen megcsikordult a kérdés.

— A százados mit mondott neked rólam, meg erről a nőügyről?

Az asszony meglepődött.

— Mit? — kérdezte vissza.

Péter bólintott, és a feleségére nézett. Az asszony szemében rejtélyes mosoly üldögélt, mintha azon tanakodott volna, hogy beszéljen-e vagy sem. Görcsösen belefogózott a férjébe.

— Ah semmit... semmi különöset... Majd egyszer megmondom. Majd egyszer, ha... ha megöregszünk...

Pál József

Emlék

1.

*Esik ma jócskán
és kint, a puha tócsán
virág, levélke.
A vihar törte még le.*

*S guggoló házak
felhőkkel labdáznak.
Kicsi a labda
és holnap majd a napba*

*már újra visszaszáll.
Nagyszerű körmenet!
Áldás ez így jövet
és menet egyaránt.*

*S függönyéből, mi jeltelen
hull, hull csak szürkén,
kilépsz, te, lány s oly fürgén,
üdén, hogy szinte: eleven.*

*Eleven: — mert látni akarlak!
Mindent, mit csak láthat,
mit a szem sem találhat.
És már nem is takarlak.*

Nem takar el többé a szerelem,
inkább mindent letép,
hogy úgy állj előttem, mint soha még:
testben, lélekben meztelen.

S kibontlak, mint narancsot
ahogy kibontják.
Kezem indul már.
Agyam parancsolt.

Nem tolvaj és félelemtől,
de tiszta értelemtől
remeg meg a kéz,
amint nyakadnál, a méz-

fürtjeid mögött, csattján
ruhádnak elmatat.
Árnyas lugas alatt
rózsa, oly halvány

a bőröd. — Így, hulljon le ez is.
S állj itt ruhátlan: te lányszobor.
Ne szólj. Gondolkozom.
S biccentsen a fejed is,

hiszen korunkban te főiskolás
és én is, majd gumissegéd
lettem és egyszer csak beléd
akadtam, te eleven látomás.

2.

A fogam fájt. Csöngettek s mentem
ajtót nyitni. Te voltál.
Évekkel később, most már
tudom, mint ahogy megszülettem,
e napnak is el kellett jönni:
ott álltál, te, kis büszke
s én néztem a küszöbre
és nem tudtam visszaköszönni.

Hugomhoz jöttél. Nekem mennem
kellett. Szürke kabátod,
nem — fekete volt! Látod,
még ez is hogy megmaradt bennem,
Minden megmaradt. Minden, és él.
Nádderekű lány, — mondtam.
(De ripők e hasonlat!)
Egy felkiáltójel! Az lettél

életemben, felkiáltójel!
s bár mondatom rövidke
volt még és nagyon szürke,
de kellettél már nekem. Ó, nem
akartam én szerelmes lenni,
hidd el, azt nem akartam.
Anyám szavára halkán
mondtam egy hét múlva: nem, semmi,

ugyan, anyám, mi bajom lenne.
De már kicsit fürgébben
jártam és úgy is léptem,
mintha kezemben csillag égne.
S a nyugtalanság már folyton mart:
folyton láttam az arcod,
s mert szívemben viharzott,
mint a bizsergő sebről a vart

egy gyerek, fogtam, lerántottam
a látomást. S figyeltem
felbugyogó szerelmem.
És este már nálatok voltam. —
Mily szép esték s két boldog hónap
alatt örömből mennyi!
Vajon lehet feledni
percét is s hogy sütött rám a nap:

rólatok?! Nem is tudtam ésszel
felfogni: éltem eddig?
A bort is többször fejtik.
Én is tisztultam. Előbb fészket
álmodtam veled. Puhát. Tisztát.
S később, mint egy legényke,
kinek nyíltság az éke,
elmondtam mindent. Azt is, hogy bánt,

hogy nem tudnak visszaköszönni,
bár én mindig köszöntem.
Csak átnéztek fölöttem.
Tanítottál utánuk köpni:
„Bolondok! úgy megismernének!
ú g y, a rendes ruhádban!”
S szádban haragraváltan
felizzottak a messzeségek.

S nyár jött. Emlékszel-e a nyárra?
A hajnalka. Az egres.
Figyeltelek. Milyen fess
asszonyka leszel nemsokára!

De kedvem madarát viharba
 űzte el már a másnap.
 S nem mondhattam el másnak!
 s kihez mentem volna panaszra,

hogyan tanulni akarsz? S míg néztem
 az idő gyors múlását,
 mintha siromat ásnák,
 hallgattam csak és nem beszéltem. —
 Mert te hogyan érthetted meg volna,
 hogyan ami mást emelve
 lendít fel az egekbe,
 az a szerelmiünket megfojtja. —

Majd hazajöttél s bántott most már:
 nem is írtad, hogy megjössz
 pünkösdre. De mi a szósz
 lehet veled? Rohantam hozzád!
 — „Az anyám... és... ezt kellett tennem,
 mert már annyira sok volt...
 légy te is mással boldog...
 S éltek már a szavaid benned.

Es a múlt, a bűn, a szenny állt közénk.
 — „Nézd csak...” — akartad mondani
 és nem láttad meg azt, ami
 már majdnem megfojtott engem s fölénk
 komorult, s nem lehetett vége
 már más, csak amit majdnem
 rútul sziszegtél: — „Csak nem
 leszek egy munkás felesége?”

Néztelek és kigördült könnyem,
 — Ó, te, hiszen ez förtelem,
 amit most mondasz. Szerelem
 az, amelyik?... hát te ilyen könnyen
 veszed? — És ágaskodott valami:
 bennem felállt már a halál!
 Az eszem vesztettem talán
 hosszú órákra is, mert hallani

csak ezt hallottam: nem! nem félek!
 És nem féltem: kívántam!
 Rohantam! Merre jártam? —
 és kinek köszönöm, hogy élek? —
 A folyón dolgozkező népek
 verték épp az új hidat,
 s zuhogott alá a nap
 s oly boldog, biztos volt az élet.

Segíts akarat

A diófánk két ága között élt
 és megbújt ott lesben a pufók.
 Sötétszürke, szőrfésűs lábú volt,
 s kereszteshátú, babszemnyi pók.
 Megcsodáltam rablólovag-várát:
 ezüst-szálakból-szőtt remekét:
 micsoda háló!... mesteri munka!... —
 tépte vihar, szaggathatta szét,
 reggelre ép volt, ép a kelepce,
 megfeszült mindenik fonala
 s a pók az ághoz lapulva várta,
 hogy ébredjen a legyek hada.

Barátom lett. Vagy csak kalmár-szellem
 vitetett velem dünnnyös legyet? —
 Mért etettem? — hogy a lakománál
 vérért üvöltő néző legyek? —
 Mindegy, mindegy már, de hordtam néki
 a rúgkapálózó falatot:
 szárnyát fogva a hálóba tettem
 s megvártam, míg jött és rákapott,
 ráugrott a sivó áldozatra
 és fonta köré a fonalat,
 pörgette és fonta, — majd a vérét
 kiszívta s a vértől megdagadt.

Naponta jártam ki hozzá, mignem
 úgy éreztem már, hogy a fonál
 engem fon be és kötöz béklyóba,
 s ő pörgeti körém: a Halál.
 Napok, évek hálójával fon be
 és ölelése könyörtelen, —
 s hogy ne mint egy légy, csak úgy pusztuljak,
 segíts akarat, s te, értelem.
 Segítsetek, mert a mi bolygónkon
 még annyi fekély és szenny rohad, —
 s hogy emelt fejjel, ne nyöszörögve
 fogadjam majd a halálomat.

László Ibolya

Falusi vasárnap, 1958

Aranyló egű vasárnap,
még a szél is ünneplőben ...
Szirma bontva száz virágnak,
illatoktól viselősen
jár-kél április szele,
lépte könnyű, lágy zene,
hangja föld és serkenőben
lehelt zsenge búza szag.

Mint parányi gyermek, — ölben,
úgy nyugszik két domb között
e falucska és mohóan
szívja a tavaszözönt:
széles melle tárt az égnek,
soha még ily fényességet!

Nénikék a hajlott vének
orcája is ragyogóbban
néz a felhőteleniségre:
— nincs eső az égi boltban!
Békét ringat a vasárnap,
s libbent újra gólyaszárnyat ...

Ott férfiak, itt asszonyok,
amott duzzadt jácintbimbók,
holnap-nyíló friss virágok,
elevenszép jácintbimbók
a lány-léptet leső fiúk,
gonddal csinosított lányok.

Nem kever port a szívekre
senki urasági népség,
erre hajtva díszes hintón,
várva kalaplevevését;
— hadd hajoljon a parasztja! —
Csak ki szíveszerint vendég,
annak köszön itt a gazda!

*

Alkonykor vékony harangszó,
tisztá, mint a hajnalok,
szólítja az öregeket,
kik mint komor angyalok
belépnek a templom ajtón,
istennel békét óhajtón.

Mögöttük messze az élet,
hangtalanul társalkodnak
azzal kit a papjuk ígért,
hogy meglátják már maholnap,
...s szent Péterrel parolázva
költöznek a mennyországba.

Halk haraggal bólogatnak,
hogy fiuk, meg unokájuk
most a kultúrházban táncol,
víg zeneszó pereg rájuk.
Nincsen gondjuk az egekre!
— aztán mosolyt rejtegetve
ámen-t mond megértőn szájuk.

Hull az este, mint a pernye,
itt-ott szikra! Csillagfények
ülik körül az újhódat,
akár széplányt a legények.
S lehajol a végtelenség:
— tűz-víz e helyt elkerülje,
e határban fel ne sírjon
a fagy rontó hegedűje!

Aranyló egű vasárnap,
ígyen élsz te a szívedben,
áldott a te békességed,
ragyogj fennen, egyre szebben!

Káldi János

A villamoson

Alltunk a zsúfolt villamosban,
s szaladt velünk e sárga láda.
Mintha idegenségbe, más világba
futna, futna, oly áhitattal szaladt
korahajnali holdak — villanylámpák-alatt.

Szokatlan-gyors volt e futása,
s mi lódultunk ide-oda
az indulásnál és a kanyaroknál. —
S ha a sok szíjfogantyú — függő virágsor —
nem lett volna, estünk volna mindahányszor.

Milyen jó, hogy ott lógott, sorban,
 segítségként, kínálva magát,
 s így egyszer sem estiünk el.

Mily jó, hogy volt mihez kapnunk,
 míg a villamospadló — akár hajóé — ingott alattunk.

Elgondoltam, hogy mily jó az,
 — amíg szalad velünk az Élet —
 hogy itt is, ott is lóg egy fogantyú,
 egy kicsi szíjacska: egy baráti kar,
 egy jószándékú idegen, akihez hamar
 odakaphatunk, mikor gyors lendülettel
 visznek tova napjaink.

Mily jó,
 hogy itt is, ott is lóg a Szeretet,
 az Emberség, a Becsület, a Jószándék,
 az Igazság és még annyi-annyi szíjacska,
 amelybe fogódzhatunk, mint vasbóli kacsba.

Elgondoltam: milyen jó az,
 hogy nem csupán az üres légbe kell
 felnyújtani karunkat, amíg elhúz velünk
 az ötven-hatvan év, amíg
 elmarad a villanylámpa, a házak sora,
 por, lomb, hó, szerelem, egy-egy leánymosoly,
 az édesanyák szívgyógyító szava,
 amíg elmarad az ifjúság,
 az orgonák palánk-melletti lila lángolása.
 amíg hamu lesz a nyár. —

Elgondoltam: ez a feladat!
 Biztos fogantyút fölénk! az emberiség fölé!
 hogy ne hulljunk porba, bizonytalanságba,
 ne hulljunk embertelenségbe,
 ne hulljunk háborúba!

Bertha Bulcsu

Eszmélés

Az este kopott fekete bársonyokba takarózott, a levegő puha homályán alattomos bűzök ültek és ringatóztak. Később megmozdult a levegő és forró szél ereszkedett le az alacsony hegyekről. A városka tikkadtan hasalt a Balaton partján, ligetét egészen a partig tolta és idegesen vibrálta sok sápadt fény szemét a túlsó part felé. Szomjasan állt a liget és feszengett a házak és lámpák rosszízű ölelésében.

Késő este a fák alatt két ember sétált. Egymásba fonódtak, mint a liánok és hajladoztak, mint a többi szélringatta árnyék. Aztán lassan a part felé kúszott fekete foltjuk. A villanyok közelében összezsugorodtak, aztán kinyújtóztak, mint az óriáskígyó. A parton megálltak, belebámultak a hintázó vízbe. Lomha hullámok bukdácsolnak a hullámtörők felé, de már előbb, a kavicsos iszapon elfogytak erőtlenül. A hullámok surranása közé később a két fiatal beszélgetése vegyült.

- Ülünk le a párkányra, — ajánlotta a lány.
- Nincs kedvem, majd máskor.
- De hiszen reggel elutazol.
- El persze.
- Nem sajnálod itthagyni a várost?
- Mit sajnáljak? A kopott szobámat, vagy talán téged?
- Meguntál?

— Az egészet meguntam. Menjünk, szeretnék elbúcsúzni a fiúktól. Végigballagtak a sétányon, és a fák között átszűrődő zenére figyeltek.

A Jacht Club teraszán már tomboló hangulat volt. A dobos levegőbe dobálta a verőket, aztán ügyesen elkapta őket és hosszú szaggatott szólókat dobolt. A cintányér únos-úntalan belecsörömpölt a dallamokba és rikoltozva fölfalta a maradék melódiát is, amit a zongoristának ebben a nagy hangzavarban sikerült még összekuporgatni.

A fiúk asztala egészen a víz szélénél volt. Gumi a poharak között könyökölt és cigarettázott.

- Hát a többiek? — kérdezte Balla Tamás és leült a lánnyal az asztalhoz.
- Ott taposnak, — mondta Gumi és fejével a táncolók felé intett.
- Búcsúzni jöttem, holnap utazom.
- Na...?
- Bérletszámoló lettem egy gazdaságban. Vidékre kell mennem.
- Mit fizetnek?
- Nyolcszáz forint, meg lakás.
- Bagó. Úgy látom teljesen becsavarodtál.

— Kell a pénz.

— Van itt pia, igyál, búsuld ki magad, addig én elviszem Maját táncolni, ha megengeded?

Megvárta míg elmennek, aztán töltött magának egy fél pohár rumot. Lehajtotta. Később cigarettára gyújtott és únottan nézte a táncolókat.

Alacsony szemüveges fiú zavarta meg a szemlélődésben.

— Beszélni akarok veled Tamás! — mondta és esetlenül megállt az asztal előtt.

— Megint a szocializmus mi? — kérdezte Tamás és gúnyosan elmosolyodott.

— Másról van szó.

— Na akkor ülj le, de közlöm veled, hogy nem lépek be a Disz-be, nem szakítok a fiúkkal, nem szabatom át a nadrágjaimat, és nem megyek el népi-táncosnak.

— Nem kell táncolnod. Alakítottunk egy művészkört. Jó lenne, ha eljőnél. A képzőművészeknek Mikus tanár úr a vezetője. Ha megértenél bennünket, most alkalmad lenne tanulni.

— Zebi hagyd a tanulást. Egyetemre nem vettek fel, ezek a gyorstalpaló tanfolyamok nem érdekelnek. Különben is únom a sok dumát, Mikus tanár úrral együtt.

— Tamás ne legyél ilyen ellenséges, mi jót akarunk. Tehetséges vagy te még nagy dolgokat festhetnél. De meztelen nőkkel nem viszed semmire.

— Mind hülyék vagytok. Én nem vagyok ellenséges, és nem tartozom sehová, engem ez az egész nem érdek. Nem tartom magamat festőnek, és nem is hiszek az egészben. Az aktokat megveszik. Különben is, ha közéték állnék, holnap már azt várnátok tőlem, hogy harcos legyek, hogy elveim legyenek, hogy legyek fanatikus. Értsétek meg nekem nincs erőm harcolni. Engem nem érdekel a küzdelem.

— De hát mi lesz így belőled Tamás? Egyáltalán mi érdekel téged?

— A ritmus. Hallgasd csak, ezek az ütemek. Ilyenkor érzem, hogy van a bensőmben valami, ami megmozdul.

— A festészetnek is van ritmusa. De te beteg vagy.

— Hát persze, beteg és tehetségtelen. Ne crőltessetek. Holnap úgys elutazom. Bérelszámoló lettem egy gazdaságban.

— Na látod, ez jó jel.

— Jó a fenét, kell a pénz.

— Az a jó, hogy megmozdultál. Na de nézd csak valami tolongás van a táncplaccon. Mintha Maját lökdösnék ott középen.

— Az nem Maja, az ő haja szőke.

— Ez is szőke. A liget felé mennek, úgy látszik verekedés lesz. Az a nő jön errefelé.

— Igazad volt, ez mégis csak Maja.

— Hát persze hogy az, elszakadt a ruhája, látod?

Maja zavartan igazgatta a ruháját, aztán az asztalnál mérgesen Tamásra tátotta a száját.

— Tőled akár agyonverhetnének!

— Ne óbégass! Inkább mondd el, hogy mi történt?

— Gumival táncoltam, egyszercsak mellénk tolakodott egy srác és megfogta a mellemet. Erre Gumi szájon vágta és kész volt a balhé. Most kint verekednek.

— Halljátok. Valahol szíréna szól, — mondta Zebi és felemelte a mutató ujját.

— Mentő, már meg is állt. Nagy fekál lehet, figyelitek, már a zenekar is otthagya a pódiumot.

— Na, már újra szírenázik megy is vissza, ezt gyorsan felszedték. Sürgős lehet. Csak nem Gumi?

— Nem hát! Már jön is. Röhög.

— Szevasztok! — állt meg Gumi az asztalnál, és tovább nevetett.

— Mit röhögsz?! — förmedt rá Maja.

— Képzeljétek az a barom fogadott, hogy tánc közben megfogja Maja mellét.

— Azt vitte el a mentő? — kérdezte Zebi idegesen.

— Nem tehetek róla, — mondta Gumi és a kezével elhárító mozdulatot csinált, — de még ő kezdett el ugrálni, hogy menjek ki vele. Kint megütött. Nem várhattam meg, amíg agyonver.

— Mit csináltál neki?

— Föltéptem a száját. Tiszta munka volt. Sok vér, nagy ijedtség, mentők, a keveredésben sikerült meglépnem. Na de megyek, mert mindjárt itt lesznek a hekusok. Itt egy ötvenes, fizessétek ki a cehhemet. Szevasztok! Jó utat Tamás! — Intett a kezével. aztán gyorsan kiment az oldalkapun.

Amikor lecsendesedett a Club, Tamásék is elmentek. Végig sétáltak a parton. Zebi gesztikulálva magyarázott, sokat emlegette a festészetet, a képek tematikáját és Leonardot. Tamás néha bólintott, de a hangját alig lehetett hallani. Maja minden kis szünetet felhasznált és eszelősen ismételgette a sérelmeit, de a fiúk nem is figyeltek rá. A móló végénél elbúcsúztak Zebitől. Tamásék belesétáltak a liget fekete foltjába. A fák alatt csak néha hallatszott egy-egy halk súrlódó sercegés. A szél tikkadt leveleket hentergetett a porban.

Hiába mosta meg a fogát, kellemetlen kesernyés íze maradt a szájának. Nem veszködött vele. Sietett az állomásra.

A vonatban még egyszer megnézte a megbízólevelét, aztán felmutatta a jegyét a kalauznak, az bólintott és elment. Kinézett az ablakon, később a sarokba húzódott és elaludt. Csak Ukkon ébredt fel, a nap az arcába sütött, átizzadta az ingét. Fintorogva törölgette magát a zsebkendőjével. Átült az árnyékos oldalra. Közben új utasok szálltak a kocsiba. Tamással szemben egy kereskedő forma ember szellőzködött, nagy táskáival, izzadt szagával ránehezedett Tamás kedélyére. Hogy elterelje a figyelmét, elővett egy kis piros kötésű könyvet. Huysmans: A különc. Balla Tamásnak ez volt a bibliája. Egészen az elején nyitotta ki, ahol Gustave Moreau festményéről van szó. Ezt a részt szerette legjobban. Lassan élvezettel forgatta két ajka között a szavakat: „Áhítatos; ünnepi, majdnem fenséges arccal táncolni kezdi a parázna táncot, mely majd felébreszti az agg Heródes szunnyadozó érzékeit. Mellei hullámoznak és amint viharzó nyakláncai hozzáérnek, a bimbók megmerevednek. Nyírkos bőrén a ráaggatott gyémántok tündökölnek.” Itt megállt. Kitekintett az ablakon és próbálta magának elképzelni Salome táncát, ahogy aranyos oszlopok és pillérek alatt vadul forgott. De ahogy elfordult az ablaktól, összetalálkozott a pillantása a kövér kereskedő borjú forma tekintetével. Ez lehűtötte. Kedvetlenül becsukta a könyvet és újra kinézett az ablakon.

Amikor elhagyták Ajkát leemelte a táskáját és kiment a peronra. A vonat völgyben szaladt. Jobbról balról dombok, szakadékos hegyek meredeztek az ég

felé. Bükk és cserfa erdők sötétlettek a parton. Néhol kis csoportban fenyőfák nyújtózkodtak a fény felé, körülöttük, mint a juhászkutyák, szanaszét bundás vadrózsabokrok heverték.

Dél tájban Szentgálra ért a vonat, Balla Tamás az elsők között szállt le és ment a kijárat felé. A kapuban egy öreg szikkadt paraszt állt. Ostort tartott a kezében és úgy mustrálgatta az utasokat, mint a devecseri vásáron a lovakat szokás. Balla Tamásnak először a táskájára nézett, aztán az arcába. Gyanúsnak találta, mert megszólította:

— Nem maga gyün Gombásra?

— De én,

— Akkor gyűjjön az úr, itt a kocsi.

Balla Tamás nagy szemeket meresztett, hát amikor meglátta, hogy nem is kocsi, hanem hintó. Kopott jószág volt, a fekete máz már csak ritkásan fénylett rajta. Na de mégis csak hintó. Valamilyik grófé lehetett urasabb időkben. Tamás kényelmesen elhelyezkedett a hátsó ülésen, cigarettára gyújtott, és nézte hogyan maradoznak el körülöttük a gyalogosok. Rendes helyre jövök, gondolta, megbecsülik az embereiket.

Az út felénél járhattak, amikor megszólalt a kocsis:

— Hogyan rokona maga a gazdaságvezetőnek?

— Éváról.

— Milyen Éváról?

— Hát Ádám pulykájáról, tudja akit kirúgtak a paradicsomból.

— Hát maga nem az új rokon, aki itt fog nyaralni Bojtéknál?

— Nem, én az új bérelszámoló vagyok. Nem én élém küldték? — kérdezte Tamás mérgesen és cigarettáját beleköpte az árokba.

— Nem hát, — mondta a kocsis és kicsit visszafogta a lovakat.

— Talán várjuk meg azt az új rokont, — ajánlotta Tamás.

— Várja a fene, engem elküldtek egy nadrágosért a vasútra, hát én hozok egyet. Hogy aztán melyikük micsoda, engem nem érdekel. Majd megoztoznak, — mondta és a lovak közé vágott.

A gazdaság főépülete a domb tetején heverészett. Lábaít, az istállókat lelógatta a völgybe, fejével pedig Berec felé nyújtózkodott, mintha át akarna hajolni a dombon. Délidőben, amikor a kopott feketés hintó begördült az udvarra, alig lézengett egy-két ember a gazdaságban. Az irodában csak az öreg adminisztrátort találták, azt is félálomban. Csak három óra tájban került elő Roboz János, Balla Tamás elődje. Amikor megnézte Tamás megbízólevelét, azonnal át akarta adni a bérelszámolást ahogy volt. Le akarta dobni, mint egy rongyos kabátot. De Tamás közölte vele, hogy a megbízásában az van, hogy elsejéjtől vegye át, addig csak segítsen neki. Ez nem tetszett Roboz Jánosnak, morgott, mint a medve és olyan laposakat pislantott, hogy el lehetett volna egyengetni vele a bereci dombokat.

Délután az új rokon benézett az irodába és Bojt után érdeklődött. Az adminisztrátor kis papirosokkal töszösködött, némelyikre rámászott a tollával, és rosszindulatú macskakörmöket húzogatótt egymás alá. De amikor megtudta, hogy a jövevény a gazdaságvezető rokona, azonnal felélénkült. Orra körül a kunkorodó hajszálerekben friss vér kezdett szaladgálni, az orra kitágult, megduzzadt az ajka, és a szemében kis hajlongó fények tétováztak.

— Talán tessék kimenni utána, a felső tanya fölött csépelnek egy dombon. Már kora reggel kiment az emberekhez. Az új kolléga magával mehetne, ő is Bojt urat keresi.

Így aztán Balla Tamás és az új rokon nagy egyetértésben elindultak a gazdaságvezető keresésére. Kellemes délután volt. A cséplőgépek bűgása áthallatszott a dombokon, a nagy zúgást kiszűrtek belőle a szérűk, a völgyekbe már csak a finom zümmögés jutott el, keringett egy kicsit, aztán csendesen leereszkedett a bágyadt tarlókra, szárnyahullott pipacsok közé. A felső tanyán is csépeltek, a por glóriába ölelte a házakat, a kazlak egészen az út szélére álltak és szőke kontyukat mutogatták.

A másik gépnél megtalálták a gazdaságvezetőt. A mérleg körül koslatott, gyanakodva nézegette a zsákolókat, néha fölirt valamit és rekedten a munkásokra mordult. Magas volt, mégis úgy érezte az ember, hogy alulról fölfelé néz. Zavaros szemében nyirkos köd kavargott. A pillantása, mintha hideg és nyálkás halpikkellyel érintenék az embert. Gyorsan végzett Tamással. Megnézte a megbízólevelét, aztán rekedten mondott valamit. Nem nézett Tamás szemébe, és olyan bizonytalanul hangzottak a szavai, hogy azok szinte már a fele úton felszívódtak a semmibe. Nem volt körülötte egy fix pont, minden alakját veszítette, Tamás úgy érezte, hogy a cséplőgépnek amőba teste van, és mindjárt bekebelezi a kazalrakókat. Minden puha lett, a percek is nyúlani kezdtek, mint a melasz. A végén már csak azért hagyta ott a gazdaságvezetőt, hogy végre történjen valami megfogható.

Már a fele utat megtette visszafelé, amikor eszébe jutott a rokon. Csodálkozott, hogy arra egyáltalán nem emlékszik, azzal mi történt?

Tamást is a völgyben szállásolták el, egy szobába az adminisztrátorral. A házigazdák szíves parasztok voltak, tisztán tartották a szobát és mindenkit dicsértek, csak hogy valamilyen baj ne essen. Nem is esett, velük legalább is nem.

Másnap egy kamra félében izzadtak egész nap. Ez a helyiség az iroda mellett nyílt. A hónap végén mindig kiköltözött ide Roboz János, hogy ne zavarják a számolásban. Balla Tamás kelletlenül hajolt a bérlapok fölé, és undorodva mondta az oszlopok végén, hogy maradt nyolc. Hidegek és gonoszak voltak ezek a számok, mint a varangyos békák. Lassan, de következetesen Tamás agyába ugráltak, hömbölögtek, vartyogtak, fejbe verték, mint a kövek. És folyton jöttek, jöttek a sok kusza papírt együtt lepték a legyekkel, még talán piszkítottak és párosodtak is. Brekegve Tamás emlékeibe totyogtak, végigmásztak a festményein és elmázolták a színeket. Tamás kínlódva araszott a számok között, mintha maga is féreggé változott volna. Tíz óra felé letette a ceruzát és a bérlapok között kezdett turkálni, hogy egy kis szünethez jusson. Mellette Roboz János, az okos paraszt vigyorgni kezdett. Észrevette Tamás kinját.

— En egy végtében szoktam kiszámolni, — mondta és vigyorgott tovább.

De Tamásról ez már lepergett. Tovább válogatott a bérlapokban. Kiemelt egyet és letette az asztalra, aztán még egyet, később még ötöt külön tett. Aztán összemarkolta és az egészét Roboz elé dobta.

— Mondja kérem, mit keres az 1954-es bérlapok között 53-as, de még négy darab 50-es is? Hogy tud maga ilyen kaoszban dolgozni?

— Itt a számulást köll tudni, válogatni mindenki tud, — mondta Roboz, és a régi bérlapokat újra visszatette a többi közé. Aztán tüntetően számolni kezdett.

— Magában számoljon! — szólt rá Tamás.

— Ilyen a gusztusom, — felelte Roboz.

A nap kinban telt. Tamásnak megfájdult a feje, és megutálta az egész gazdaságot.

Este az adminisztrátor beszólt hozzá, hogy jöjjön vacsorázni. Az ebédlő a felső tanyán volt. Festetlen kecskelábú asztaloknál vacsoráztak az emberek. Az asztalok hosszúak voltak. A padok is. Ha valaki hátrább húzta, mindenkinek hátrább kellett ülni. A konyha ablaka az ebédlőbe nyílt. Itt sorakoztak az emberek. Pizkosak, izzadtak voltak, némelyiknek a kék munkaruhája még rongyos is. Egyik részük mezítláb volt, a másik csizmában. Tamásék is beálltak a sorba. Az ablakon mindenkinek kiadták a porcióját, és egy kanalat. Letelepedtek. Körülöttük nagy kiabálás volt, durva tréfák, csámcsogás. Az egyik lánynak hátulról megemelték a szoknyáját. Nem törődött vele, evett tovább. Az adminisztrátor is evett. Beletemette az arcát a gulyás gőzébe, nagyokat szüröcsölt és még nagyobbakat nyelt. Tamás is kanalazni kezdett. Meglepődött, mert a gulyás jó volt. Nagyan jó. És bőséges. Ezt nem várta volna.

Másnap reggel összetalálkozott a gazdaságvezetővel. Bojt jött ki az irodából, Tamás meg ment be. Köszönt. A gazdaságvezető motyogott valamit, és tovább ment, de aztán mégis megállt és utána szólt Tamásnak.

— Balla... izé... maga otthon hintón szokott járni?

— Nem szoktam. De nem tehetek róla, a kocsis azt mondta, hogy én élém küldték.

Bojt nem válaszolt, bizonytalanul körülnézett és elment.

Tamás újra beszorult a kamrába és egész nap csúszott-mászott a számok között. Harmadnap végeztek. Roboz raktáros lett. Tamás végre megszabadult tőle.

Este lement a patakhöz. Megfürdött. Hideg volt a vize, mint a jég. Később egy tagúton sétált, nézte a hegyeket és jól érezte magát. Csak akkor komorodott el, amikor a tanya felé vette az útját. Eszébe jutottak a számok, a gazdaságvezető, és Roboz. Miért is kell nekem itt lenni? — Gondolta — mi közöm nekem ehhez az egészhez? Valami mást kellene csinálnom.

Másnap elkésett az irodából, de nem vették észre, mert már mindenki a mezőn volt. Az irodaiak pedig egyenesen kerülték. Unottan ült a kamrában, hátát a falnak nyomta, mert jó hűvös volt. Kilenc óra tájban kopogtak. Egy lány jött.

— Maga az új bérelszámoló? — kérdezte és mosolygott. Két oldalt belyukadt az arca.

— Én vagyok. parancsoljon.

— Azért jöttem, mert az apámnak nem számolták el egy napját. Még a múlt hónapban.

— Mi a neve az édesapjának?

— Tompos János.

— És magának?

— Nekem Piroska.

— Azt mondja meg nekem Piroska, hogy mit dolgozott azon a napon az apja?

— Szántott. Tudja traktoros.

— Hát én ezt így meg nem tudom mondani, átmegegyek az öreg adminisztrátorhoz, ő talán tud róla valamit, addig üljön le.

Az adminisztrátor nevetett.

— Nem kell annak öcsém, semmi elszámolás. Megérezte a szagodat, azért jött. Ilyen fajta. Az idegent szereti. Volt itt egy gépellénőr a Zénó. Azzal is lehemperegett.

Tamás visszament a kamrába, és megnyugtatta a lányt, hogy majd utána néz. De a lány nem ment el. Egy darabig nézelődött, aztán elkezdett csevegni.

— En ismerem ám magát.

— Ne mondja. És honnan?

— Már nem úgy, csak hallottam magáról. Maga kommunista.

— En kommunista? Maga félrebeszél. Hol hallotta ezeket?

— Hát még a haja is vörös. Meg, láttak magánál valami piros táblás könyvet is.

— Az egy másfajta könyv. De én ezt az egészet nem értem. Itt nincs pártszervezet?

— De van. Az öreg Lipták a titkár. De az itteniek csöndesek. Attól félnek, hogy maga felfordulást csinál.

— Hát a gazdaságvezető nem párttag?

— Neem. Bérlő volt azelőtt.

— Bérlő? Hüüm. Ez érdekes. Mondja Piroska a gazdaságvezetőnek mi a baja, hogy olyan rekedten beszél? Tüdőbajos?

— Nem. Két éve lenyelt egy körte csutkát, és elakadt a torkán, — mondta Piroska, és kuncogni kezdett. — Mondták neki, hogy menjen el orvoshoz, de nem ment. Most mindenki röhögi. Mert alighanem kihajtott a körtefa. Tavaly már lombosodott. Ilyenkor van vele a legrosszabbul. Azt mondják már érik belül a körte, oszt ha egy kicsit megrázza a fejét, már hullik a rothadtja. Figyelje csak meg, már alig kap levegőt.

Tamás is nevetett. Aztán csöndesedett a nevetés, elhallgattak. Csend ereszkedett közéjük. Tamás a falnak nyomta a hátát és gondolkodott. Elborult az arca. Piroska még várt egy kicsit, aztán elment. Tamás meg támasztotta a falat. Elszívott egy cigarettát. Aztán még egyet. Végül fölállt és forgolódni kezdett a kamrában, mert járkálni nem lehetett.

— Micsoda piszokba kerültem, — mondta hangosan és köpött egyet. Aztán visszaült a szűk asztalhoz és a könyvek között válogatott. Külön rakta a bérlapokat. Külön a munkalapokat. Külön az elszámoló könyveket. Amikor már mindent elrakott, még mindig akadt ötféle füzet, amibe Roboz szerint még be kellett írni ugyanazokat. Nem beszélve arról, hogy az elszámolás nem volt egységesen csoportosítva. Kovács Péternek a kaszálnál volt elszámolva egy napja. Ugyanakkor a többi munkája valamilyen brigádnál volt elszámolva. De abban is volt kaszálas. Később talált egy munkalapot, amelyiken gödör ásás volt elszámolva csoportosan. Itt is megtalálta Kovács Péter nevét. Szóval nagy kaosz volt. Amennyire lehetett külön rakta, aztán átment az adminisztrátorhoz.

— Kedves Stokker bácsi. Szeretném a bérelszámolást egy kicsit rendbeszedni. Tudja túl nagy kaosz van.

— Mit beszélsz öcsém?

Közben belépett Bojt, és amikor meglátta az adminisztrátor riadt ábrázatát, krákogva megszólalt:

— Mi az, valami baj van?

Tamás a gazdaságvezetőhöz fordult, és elkezdte magyarázni a dolgot.

— Tetszik tudni, nagy a kaosz. Néhány füzet teljesen felesleges, és egységes munkalapokat kellene fölfektetni. A brigádvezetőknek pedig minden nap föl kellene írni, hogy a brigádjuk mit dolgozott.

A gazdaságvezető Tamás és az adminisztrátor között a semmibe nézett.

— Kényes, kényes dolog, — mondta, aztán megvakarta a kupáját és lassan kiment az irodából.

Tamás megdöbbenve nézett az adminisztrátorra, mintha valami segítséget várna tőle. Az öreg toporgott az asztala körül, aztán kinyögött egypár mondatot.

— Nézd öcsém én jegyző voltam, tudom, hogy mi hogyan van jól. Te ugyebár valami reform felét akarsz. Bocsáss meg öcsém, te használtad ezt a kitételt, én nem tehetek róla. Itt sajnos le kell vonni még nekem is az összes konzekvenciákat. — Kicsit hátrált, aztán védelmezően maga elé tárta kifordított tenyérrel a kezét, Tamás bólintott.

— Kezdem érteni, persze a konzekvenciák. Persze erről el is felejtkeztem, — mondta aztán hátra simította a haját és elment.

Egész nap a mezőn kódorgott. Délután fölment az erdő alá. Leült egy tuskóra és nézte a tanyát. Ette magát, mint a rozsdá. Miért kellett nekem ide jönni? Egyáltalában mi közöm nekem ezekhez? Le kell vonnom a konzekvenciákat. A marha. Minek néznek ezek engem? — mondogatta félhangosan. És köpködött, mint akinek rossz a szája íze.

Amikor csendesedett a mérge, elgondolkodott a helyzeten. De így is csak arra jutott, hogy őneki semmi keresnivalója itt. Igen, de akkor mit csinál? Mit? És miből fog élni? Valamit tenni kéne. Hirtelen eszébe jutott Zebi, a kis szemüveges.

— Azt mondta tehetséges vagyok. Festenem kéne. — mondta hangosan. Aztán magában szötte a gondolatait tovább. Ha komolyan venném ezt a festést. Mégis csak el kellene járni Mikusékhoz. Na de hol vannak innen Mikusék? Egy másik világ. De ha mégis. Megélni abból sem tudnék, de talán akkor adnának a városban valami kultúr állást. De ahhoz már valamit mutatni kéne. De mit? Csak aktok vannak otthon. Az nem jó. Ezeknek más kell. Valami mai téma. Azt meg én nem tudok. Bár ha végig gondolok az itteni dolgokon, azért sok mindenben igaza van Zebiéknek. Itt van ez a Bojt, vagy Roboz. Na de a festés. Hát én azt nem tudok. Azt. Hát mi az? Nem is tudom. Festhetnék tájakat, itt sok szép táj van. Lehetne mindjárt innen a tanyát. Vagy ott balra azt a tarlót, ahogy szántják, természetesen traktorral. Ezeknek traktor kell. Traktor. Ez a borzasztó. Persze itt tényleg traktorral szántanak. Igen itt. De másutt? Máshol nem jártam, lehet, hogy mindenhol. De mit érdekel engem az, hogy máshol hogyan szántanak? Itt traktorral szántanak és kész! Én ezt festem. Holnap vasárnap lesz, kijövök ide, és festek. De Bojték? Nem érdekelnek. Amíg lehet most már itt maradok, úgyis kell egy kis pénzt keresnem. És itt tényleg vannak olyan dolgok, amit meg lehet festeni. Viszek ezután magammal papírt és vázlatokat készítek.

Sokáig tűnődött. Mire észrevette magát egészen este lett. Visszament a tanyára. Benézett az irodába, Bojt még nem volt ott. Csak az öreg adminisztrátor percegett a tollával egy nagy ív papiroson.

Kiült a kamra elé, és nézte a szemközt lévő gazdasági épületeket. Lassan hazaszállingóztak a fogatok. Az egyik pajta elé egy vontató állt nagy pufogással. Az udvaron kocsisok jöttek mentek, köteleket cipeltek, lovat vezettek, kiabáltak. Lassan szürkült. Az istállóban felgyulladt a villany. Tamásnak megcsillant a szeme. Érdekes ez idáig nem jutott eszembe. Itt fönt a hegyek között, ahol még kocsi sincs, villany az van. Mindenhol. Még az istállókban is. Elnevette magát. Felállt. Elindult vacsorázni.

Vasárnap reggel Tamás az erdő alatt kuporgott. Sokáig nézte a tanyát. Húzott néhány vonalat a vászonra, aztán tehetetlenül bámult tovább. Nem merte elkezdeni a festést. Nem a színektől riadt meg, hanem a fénytől. A táj ragyogott, szinte fürdött a fényben, csak a házak mohos teteje enyhítette harmónikussá.

Milyen felfogásban fesse? Csak most érezte, hogy mennyit kell még tanulnia, ha festő akar lenni. Aztán arra gondolt, hogy ez úgyis csak vázlat lesz, ha elrontja, hát nem történt semmi. Széles, bátor vonásokkal kezdett festeni. De újra elakadt, most már nem is erőltette, megfontolt minden részletet és lassan gondosan rakta fel a festéket. Délig pepecselt rajta.

Ebéd után új témát keresett. A felső tanya mögött telepedett le egy réten. Fák, bokrok és a másik végén egy marhacsorda delett tarka foltokban szét-szóródva. Élvezettel festett. Annyira elmerült a munkában, hogy csak akkor vette észre Piroskát, amikor megállt mögötte.

— Hát maga festeni is tud?

— Csak tanulok Piroska.

— De hiszen jól csinálja. Olyan valódi az a tehén ott a felső sarkában, csaknem elbődül.

— Épp az a baj Piroska. Nem szabadna annyira másolni a természetet.

— Milyen iskolája van magának?

— Gimnázium.

— Látszik magán. Mi van abban az üvegben?

— Terpentin.

— Lefösthette engem is. Már csak úgy barátságbul.

— Megtehetem, ennek úgyis a végén járok. Üljön oda le, velem szembe, — mondta Tamás és kimosta az ecsetet.

— Oda a bokor alá?

— Nem. Egy kicsit odább, hogy az ég legyen a háttér.

— De én másik ruhában szeretném. Nem fösthetné ezt a ruhát pirosra?

— Fösthetném, de így jobb lenne.

— Fösse pirosra, és ha lehetne pongyolának? Jó?

— Pongyolának? Hát az mire jó?

— Tudja úgy szeretném.

— Úgy? — kérdezte Tamás és közben munkához látott. Húzott egy pár gyors vonalat, aztán megnézte. Ez jobban ment, mint a táj. Piroska közben mosolyogva csevegett.

Tamás most már nem felelt. A pongyolával vesződött. Nem tudta, hogyan igazítsa a ráncokat. Nagy nehezen elkészült vele. Odamutatta a lánynak. Tetsetett neki. Tapsolt örömeiben, aztán felugrott.

— Nekem adja?

— Magának, de csak egy csókért, — mondta Tamás tréfásan. De Piroska komolyan vette. Hirtelen odahajolt hozzá, átkarolta és lassan megcsókolta. Tamás zavarba jött. Erre nem számított. Meglepetten állt a lány előtt.

— Maga akarta, mit néz olyan értetlenül? Viszem a képet, most már az enyém, — mondta Piroska aztán felkapta a képet és elviharzott a felső tanya felé.

Sápadtabbak lettek a dombok, duzzadtak a mezők, érettségüket barna szántások húzták alá. Múlt a nyár. Tamás vasárnaponként az erdő alatt kuporgott, ecsetjével a vászonra kente a tájat. Erőlködve kereste a lényegét, konokság költözött a szemébe, és a fáradtságtól gonosz görcsök gyötörték az ujjait. Megfestette a traktoros képet. A traktor a kép háttérében mozgott, így szinte része lett a tájnak. Parasztoikat is festett premier plánban. Egyik este vázlatot készített az ebédlőről. Ebből nagy képet akart festeni, fáradt férfiakkal, lányokkal esti hangulatot, valami harmóniát. De ez még csak vázlat volt, félig gondolat.

De készült rá. Megfigyelte az arcokat a tányér fölött, egy-egy mozdulatot külön is lerajzolt.

A hétköznapiak alig vánszorogtak, mintha ólmokat vonszolna az idő. Egyik reggel bekopogott hozzá a mezőőr. Kopott öreg ember volt, arcán már a ráncokat is elnyűtte az idő. Állandóan a botjára támaszkodott, hogy legyen egy fix pont az életében.

— Tegnap a fűzes alatt jártam, mondok beszólok vághatják a sarjút, — mondta, aztán várt.

— Jól van papa, majd délben megmondom a gazdaságvezetőnek. Hogy is hívják magát?

— Sztoján, de mindenki úgy említ, hogy a vén Sztoján. Ide nősültem.

— Másként hová valósi?

— Romániából jöttem.

— Jó mesziről. Nem kívánczik haza?

— Ott is csak hegyek vannak, fák, és a mezőn dolgozni kell.

Még állt egy kicsit, apró szemei fáradtan matattak a tárgyakon, aztán csoszogva elment.

Valaki látta a fekete hintóban Bojték rokonát. A vasútra vitték. Más aztán nem igen történt.

Este a brigádvezetők leadták az anyagot. Kis cetlikre írták föl, hogy ki mit csinált, és mennyit. A félkezű Illés és Balog Mária voltak a legrendesebbek. Minden este elhozták a gyűrött cédulákat és még magyarázták is, hogy melyik micsoda. De a többivel veszekedni kellett, elhanyagolták és gyakran nagy keveredés lett belőle.

Rövidebbek lettek a napok. A parasztokat mezőn érte az este. A fogatok már egy darabka éjszakát hoztak a saroglyában, amikor begördültek a tanya udvarára.

Az őszt lassan szemergette a fák leveleit, szép rozsdaszínű szőnyeget rakosgatott belőle az erdő alá. Aztán dér jött és lehullott mind, mint az eső. Csak a fák csúcsán kapaszkodott egy-egy gémberedett makacs levél. Csipkés szélükkel vicsorogtak a tájra.

Tamás hajnalban kelt, mint a parasztok. Nyugtalanul kódorgott a tanyák között, mindent megnézett, sokáig állt a dombokon, nehogy valamit elmulasszon.

A nap dermedt sugarai végigmotoztak a tájon. Körül ölelték a dombtetőt, aztán lecsurogtak róla, mint a dinnyelé, rá a vasúti töltésre és a síneken végigsurrantak egészen a kanyarig. A völgyben még köd gomolygott, nagy pamacsokban lógott a kéményeken, összekeveredett a füsttel és lomhán kapaszkodott az ég felé. Közepén sáros kocsit kanyargott, mély kátyúiban csillogó tócsák ülték. Egyik oldalán apró házak gubbasztottak, púpos zsuppjukkal odaszorultak az út és az emelkedő közé. Némelyik a hátsó falával felnyúlláskodott a dombra és mint egy torz törpe kapaszkodott a csalánok, apró bokrok liánok szövevényébe. Az út másik oldalán szélesebb porták sorakoztak, némelyiknek még az istállóját is cserép fedte. Mindegyikhez tartozott szérúskert, nagy kazlaikkal egészen a patakig nyújtózkodtak. A patak bő vizével áldása volt a völgynek, és sok patkányával egyuttal átka is. A másik oldalán meredek domb emelkedett, zárkózott, vaskos bükkerdővel a hátán.

Tamás órákig nézte a völgyet, már az erdő fölé emelkedett a nap, amikor megfordult és elindult a felső tanya felé. Az ebédlőben Piroska apjával találkozott. Lassan falatozta a szalonnáját, mert ezen a napon kövesztett szalonna és

feketekávé volt a reggeli. Tamás fogta az adagját és melléje ült. Furcsállotta, hogy Tompos még nincs a mezőn. Hörpintett a kávéjából, aztán megszólította.

— Szabadnapos?

— Nem. Rossz a traktor.

— Nagy hibája van?

— Elég nagy, de ne csodálja, az anyjuk keserves istenit!

— Na, valami baj van?

— Nincs igazság az a baj. De ha egyszer én kitátom a számat, nagy szél kerekedik. Tudja ketten vagyunk traktorosok. A dombos, árkos, szakadékos földekre mindig engem küldenek, de az egyenesre, meg amelyiknek könnyű a földje, arra Kutast! Mert Kutas mégis csak úri ember, arra vigyázni köll! Abbul elsőt köll csinálni. Mert Kutasnak iskolája van!

— Ki az a Kutas?

— Traktoros. Tudja az a jóképű barna ember, mindig mosolyog. De van min. Akár röhöghetne is, bele a pofám közepibe.

— Milyen iskolája van annak?

— Katonatiszt volt. Negyvenhatban került haza. Mindjárt elvégezte a gépész tanfolyamot. Traktoros lett. Ezek meg annyira kimélik. Minden jó munkát neki adnak. Sztahanovistát csináltak belőle. Érti? A Kutasból sztahanovistát. Te meg Tompos szánts éjszaka, mászd a hegyeket, törd össze magadat traktorostól. Hát ez van. De nem Kutas az oka, hanem az a rekedt rosseb. Meg az a vén szaros adminisztrátor, — mondta és egy hajtásra megitta a kávéját. Aztán a fejébe csapta a sapkáját és elment.

Tamás tűnődve ment vissza az irodába. Tudta, hogy segíteni kéne valahogyan Tomposon, de azt is tudta, ha ő szól, csak ront a helyzetén. Bement az adminisztrátorhoz és a szántások után érdeklődött, mintha a bérelszámoláshoz kellene egy-két adat.

Amikor átment a kamrába látta, hogy Illés szobája előtt egy nő ácsorog. Illés távol lakott a gazdaságtól, így aztán kapott egy szobát az iroda mellett. Csak vasárnaponként szokott hazamenni. Tamás ledobta a táskáját az asztalra, aztán kiment. A nő bólintott feléje, mintha köszönne.

— Keres valakit? — kérdezte Tamás.

— Nem. Illés unokahúga vagyok.

— Unatkozik?

— Illés csak este jön haza, addig bizony... — mondta és elnevette magát. — De ha adna egy könyvet, megköszönném.

— Majd keresek valamit, — mondta Tamás és bement a kamrába.

Belebotort a táskájába, aztán kihúzott egy-két fiókot. Emlékezett rá, hogy volt valahol egy elnyűtt sárga ponyva. Biztos átvitte valaki a másik irodába, gondolta. Tényleg, ott volt a kályha tetején.

— Ráfanyalodtál? — kérdezte az adminisztrátor.

— Nem. Az Illés unokahúga kért egy könyvet.

— Unokahúga? Kurvája öcsém, a kurvája.

— Mindegy, nem?

— Nekem mindegy, csak Illésnek nem, — mondta az öreg és kajánul vibráltak szeme alatt a ráncok.

Tamás már nem találta a nőt az udvaron. Bekopogott Illés szobájába. A nő az ágy tetején feküdt és bizalmasan mosolygott.

— Remélem nem álmos, — mondta Tamás kissé gúnyosan és közben szemügyre vette a nőt. Fekete haja volt, a szeme zavaros, mint a pocsolya, de fölötté mongolosan hajlott a szemöldök és jellegzetessé tette az egész arcot.

— Utaztam az éjszaka, — mondta és megfogta Tamás kezét, mintha csak a könyvet akarná.

— Megcsókolom, — gondolta Tamás és föléje hajolt. A nő elengedte a kezét és a hajába túrt. Mosolygósan szétnyílt az ajka, mint a túlérlett barack. Már összeért a mellük, amikor Tamás arcába gőzölgött a nő lehelete. Nem csókolta meg. Mosolyogva fölegyenesedett.

— Tessék a könyv, — mondta és megfordult. A sarokban egy nyitott lakkbőrönd állt. Az összehajtott ruhák tetején egy ledobott fehérnemű színesedett.

— Városból jött? — kérdezte Tamás és újra a nő felé fordult.

— Herendről.

— És meddig marad?

— Pár napig.

— Na jó szórakozást. — Elindult kifelé, de az ajtóban megállt és vissza nézett.

— Ugye Ibolyának hívják?

— Nem Ibolyának, Ilonának

— Ilona, Ilona, szép név, — mondta és kifordult az ajtón.

Másnap végtelen ködök ereszkedtek a tájra, beleültek a kéményekbe és visszanyomták a füstöt. A hegyek is beburkolóztak a nyirkos fátyolba, csak néha-néha bukkant fel az ormuk. Így tartott ez egy hétig. Akkor megeredt az eső. Föláztatta az utakat, a földeken tócsákba gyűlt és áradt, mintha a hátára akarná venni a tanyákat. Egészen Márton-napig esett, akkor hirtelen kiszáradtak az egek.

Tamás egészen sötétig számolt. Akkor összeszedelőzködött, a kamra kulcsát és a táskáját betette az irodába, aztán elment vacsorázni. Mire a felső tanyára ért, megdermedtek a kezei. Sietve nyitott be az ebédlőbe. A tányérokon sültkrumpli párolgott. Először a kezébe fogott kettőt, melengette egy kicsit a tenyerét, s csak azután látott az evéshez. Vajba tunkolta a párolgó krumplikat, aztán nagyokat falt belőlük. Sokáig időzött a melegen, de végül mégis csak vissza kellett indulni.

Útközben Piroskával találkozott. Megörült neki.

— Hová ilyen későn Piroska?

— Az irodába megyek.

— Valami baj van?

— Meghalt az öreg Sztoján.

— Ejha Szegény öreg. Jó ember volt. Magának talán rokona?

— Nemcsak azért megyek. Apám miatt. Gondolja el, ebben a síkos időben kiküldték szántani. Nappal is veszélyes, hát még éjszaka.

— És maga akarja ezt elintézni? Miért nem küldi be az apját?

— Gondoltam, az öreg Sztoján miatt úgyis be kell szólni, egyúttal ezt is elintézem.

— Piroska nem tudja maga ezt elintézni. Majd én megmondom, hogy meghalt a Sztoján, maga meg menjen és küldje be az apját. Útközben Illésnek is beszélhatna, utóvégre az ő brigádjához tartozik.

— Illésnek, nem ér az semmit.

— Mért ne érne, talpra esett ember az az Illés. Múltkor még egy lány is volt a szobájában, amikor benéztem.

Piroska nagyot hallgatott. Aztán zavartan megkérdezte:

— És megismerte Tamás?

— Megismertem, persze hogy megismertem. Még jól meg is néztem.

— Tamás... én nem tehetek róla. Behívott. Nem gondoltam volna... úgy nekem jött... meg aztán olyan gyöngeség fogott el nem is bírtam ellenkezni.

Most Tamás hökkent meg, hirtelen nem is tudott szólni. Aztán a biztonság kedvéért mégis megkérdezte.

— Úgy érti, hogy maga meg Illés...? — s nem mondta, hogy ő másik lányt látott a szobában.

— Tamás én nem tehetek róla, olyan gyöngeség fogott el... pedig én Tamás mindig magára gondoltam. He nem főst le, akkor is megcsókoltam volna... De most nem tudom, most azt gondolja, hogy én olyan lány vagyok. Pedig csak az a gyöngeség...

— Hagyja Piroska, megesik az ilyen. És nekem egyébként sem tartozik számadással. Menjen az apjáért. Illéshez ne szóljon be, — mondta Tamás és elindult az iroda felé.

Amikor benyitott, agyában össze-vissza kavargtak a gondolatok.

Szólt a rádió. „Itt Gallikus, Gallikus beszél“, — hallatszott nagy recsegés, bűgás közepette. Valaki hirtelen a rádióhoz ugrott és elfordította a keresőt. Roboz volt. Zavartan állt a rádió mellett és Bojtra nézett. Az adminisztrátor az asztalnál ült, és rajzok, jegyzetek között turkált. Balla Tamás jegyzetei között. Az üres táská is ott hevert az asztal szélén.

— Mi van itt!? — kérdezte Tamás komoran és végig nézett rajtuk.

— Iroda! — mondta Roboz és előbbre lépett.

— Milyen jögon turkálnak maguk az én táskámban?

— Hallja maga, csöndesebben, mert baj lesz! — mordult fel Roboz.

— Baj lesz! Én is ezt mondom. Szemét banda!

— Ugyan öcsém, mi a fenének háborogsz, — szólalt meg az adminisztrátor, — Tompos munkalapját kerestük, hirtelen kellett volna. Gondoltam belenézek, hátha itt van éppen a tetején.

— Azért rakta szét az egészet ugye?

— Azért, vagy nem azért! Csöndesedjen mert...

Roboz hagydy. Majd... — szólt közbe csendesen Bojt.

— Bojt úr, ennek még következménye lesz, — mondta gúnyosan Tamás, aztán az asztalhoz lépett és összerakta a holmiját.

— Az meglehet, — mondta Bojt, közben felállt és sétálni kezdett a szobában.

Kis idő múlva újra megszólalt Tamás:

— Meghalt az öreg Sztoján.

Nem feleltek rá. A csönd szinte odanőtt az emberek közé. Teltek a percek. Az irodában mindenki mozdulatlan volt. Megmerevedtek. Nagy sokára kopogtattak az ajtón. Tompos lépett be. Csodálkozva végignézett az arcokon, aztán fölakasztotta a sapkáját és leült a padra. Várt.

Bojt törte meg a csendet.

— Mi baj van Tompos?

— Nem megyek ki szántani, — mondta konokul és felemelte a fejét.

— Miért? Rossz a gép?

— Nem. Rossz a föld. Délben még esett az eső. Nem lehet rámenni a földre. Síkos. Tudja Bojt úr, hogy ott a Szálas alatt leszakadt a part. Éjszaka baj lehet.

— Hát idefigyeljen Tompos. Én vagyok a gazdaságvezető, vagy maga?

— Mért kell éjszaka menni?

— Mert teljesíteni kell a tervet! Azért mert le vagyunk maradva!

— Akkor menjen ki maga, vagy küldje Kutast!

— Tompos vigyázzon, mert megkeserüli!

— Engem ne fenyegetsen, mert olyant teszek, hogy magam is megbánom!

— Szóval megtagadja? Remélem tudja, hogy ez szabotázs!

— Fenyegetni ezt érti. Kimegyek, hogy ne hivatkozhasson rám, ha nem teljesíti a tervet. De erről még az illetékes helyen majd beszélgetünk! — mondta Tompos, aztán úgy bevágta az ajtót, hogy körülötte hullott a vakolat. Dühében még a sapkáját is a fogason felejtette.

Az adminisztrátor összeszedelőzködött, aztán Tamáshoz fordult.

— Jössz öcsém?

Együtt ereszkedtek le a síkos domboldalon. Néhol még támogatták is egymást, de szótlank voltak, mint a fókák.

Szurok sötét éjszaka volt. A csend még mélyebbé tette.

Ejfél után Tamásék nagy ordításra ébredtek. Valaki ököllel verte az ablakot, és kiabált.

— Ébredjenek! Tompos a szakadékba zuhant! Gyűjjenek! Emberhalál!

— Mi van? Mi történt? — kérdezte riadtan az adminisztrátor.

— Lezuhant Tompos, — mondta Tamás, aztán kiugrott az ágyból, gyorsan magára kapkodta a ruháit. Az utcán már összeszaladtak az emberek. Mindenki az iroda felé igyekezett. Tamás, amennyire lehetett a sötétségben, előre sietett. Mire odaért, már hozták Tompost. A feje lafogott, véres hab jött a száján. Sáros, véres volt az egész teste.

Tehetetlenül topogtak körülötte az emberek. Az arcokon bamba rémület vibrált. Sokan jelentős pillantásokat váltottak, aztán villogó szemmel a gazdaságvezetőre néztek. Bojt sápadtan görnyedt a telefon fölé, idegesen hallózott, és még rekedtebben, mint máskor.

A mentők nem vitték el Tompost, nem bírta volna ki az utat. Otthon fektették le. Vérátömlesztést kapott és injekciókat. Az orvos órákig vesződött vele, mire úgy ahogy rendbetette.

— Életben marad? — kérdezte Bojt.

— Talán. Agyrázkódás, belső sérülések. három bordája eltörött és a keze.

Másnap alig dolgoztak a gazdaságban. Mindenki Tompos szerencsétlenségéről beszélt. Bojtot egész nap nem lehetett látni, még este sem nézett be az irodába. Tamás nagy munkában volt. Délután már a végösszegeket egyeztette, aztán az egészszet a beralappal. Estefelé benézett hozzá Pirooska. Pityeregve érdeklődött apja keresete után. Előleget akart kérni. Tamás az apját kérdezte, meg, hogy kik látogatták meg.

— Volt ott Lipták. Nagyon mérges volt. Azt mondta, hogy ebből elég volt. Jelentést küldött a központba.

— Épp ideje. Bojt nem volt ott?

— Az irodából nem volt senki. Csak a felső tanyáról, na meg Illés.

— Mondott valamit?

— Anyámmal beszélt. Azt mondta, hogy akármi köll, csak szóljunk.

— Ez szép tőle. Estére én is elmegyek.

— Az öreg Sztoján temetése után gyorsabban teltek a napok. Az idő is hidegebbre fordult, reggelre behártyásodott a tócsák teteje. Tamás beköltözött a

közös irodába, mert már a kamrában nem lehetett bírni a hideget. Bojt bevitte a lakására az iratokat és ott szöszmötölt rajtuk napestig. Így csak véletlenül találkoztak, de Bojtnak már ez is sok volt. Lehetőleg nem is köszönt. Az adminisztrátor sokat fészkelődött a széken, minden ajtónyitásra idegesen felkapta a fejét. Végül megpróbált barátságot kötni Tamással, de sikertelenül. Így teljesen támasz nélkül maradt. Kelletlenül bóklászott a papirosai között, gyakran a kályha mellé ült és a tüzet piszkálta nagy odaadással.

Tamás esténként benézett Piroskáékhoz. Megnézte a beteget és tanácsokat adott. Az asszony siránkozott, mert Tompos bizony eszméletlenül feküdt még mindig, forgatni kellett, mint egy bábót. Piroska a tűz mellett kuporgott és úgy hallgatott, mintha fizetnének érte. Egy este aztán amíg kiment az istállóba az anyja, mégis megszólalt:

— Itt volt az este Illés.

— Na és?

— Anyámmal beszélt. El akar venni feleségül.

— Pont most, amikor ilyen bajban vannak?

— Anyám is ezt mondta neki, meg hogy csak gondot venne most a nyakába. De azt felelte rá, hogy akkor köll segíteni, amikor baj van.

Tamás nem tudott felelni, mert az asszony bejött az istállóból. A zsétert az asztalra tette, és fazekakért ment. Közben bekopogott Illés.

— Távirat jött az irodába. Holnap reggel jönnek a központból, — mondta és fölakasztotta a köpenyét az ajtó mellé.

— Na akkor holnap nagy nap lesz, este majd lejövök és megbeszéljük, — felelte Tamás és szedelőzködött.

Másnap este Piroskáéknál gyülekeztek az emberek. Mire Tamás megérkezett már jócskán voltak a szobában, ott volt Illés, de még Lipták is. Várákozóan néztek Tamásra. Illés szólalt meg először:

— Visszajöttek?

— Vissza.

— Szóltak valamit?

— Nem szóltak, ordítottak. Részegek. Berecen lehettek, mert egy sárga hintó is jött velük. Meg egy magas ember, lóháton. Almát hoztak, nagy kosarakban, biztos Berecen adták nekik.

— Egy húron pendülnek, — mondta Lipták és a pipája mellől kiköpött a konyha közepére.

— Maga mit vallott Illés? — kérdezte Tomposné.

— Hát én csak a régebbi dolgokról tudtam vallani. Erről az esetről csak az irodaiak tudtak.

— Én elmondtam az igazságot, de az adminisztrátor és Roboz mást vallottak. Egy tanú bizony kevés, — mondta Tamás.

— Valamit kéne tenni, — bólogatott Illés elgondolkodva.

Lipták sokáig szotyogtatta a pipáját, aztán megszólalt.

— Ha magához térne Tompos, akkor lehetne. Jobban köll ápolni.

— Jobban-jobban, hiszen mindent megteszünk, — méltatlankodott Tomposné.

— Lipták hajthatatlan maradt.

— Még jobban köll. Mert ha eszméletre térne, akkor lehetne.

— Ha eszméletre térne, akkor lehetne, — mondogatták a többiek is.

Másnap elutaztak a központiak. A gazdaság már nem zökkent vissza a régi kerékvágásba. Az emberek nyugtalanok voltak. Ha ketten találkoztak, már leálltak beszélgetni. Napról napra növekedett a gyűlölet. Mindenki érezte, hogy Tompos ügye nem maradhat annyiban, valaminek történni köll. Történt is, de nem az, amit vártak. Tamásnak felmondott a gazdaság.

Egyik este behívta Bojt az irodába.

— Jött magának valami a központból, — mondta és egy levél félét adott át Tamásnak.

A felmondás volt. Az átszervezésre hivatkoztak.

Bojt nem ment el, Tamás arcát figyelte kitartóan.

— Most örül? — kérdezte Tamás?

— Nagyon, — felelte a gazdaságvezető és most először, elnevette magát. Ronda nevetése volt, mintha távoli hideg kéményekből szakadna ki a hang.

— Korai. Maga innen még a börtönbe is kerülhet.

Tamás jóízűen megvacsorázott a felső tanyán, aztán haza ment. Csomagolt. A bőrönd aljára a festményeit rakta. Az adminisztrátor mögötte állt és nézte a képeket.

— Szépek, — mondta aztán fogta a kersót és elment vízért. De a külső ajtóból visszafordult, beszólt Tamásnak.

— Itt a szeretőd. Beszélni akar veled.

— Nincs nekem szeretöm.

— Ne szépítgesd. A Tompos lány van itt.

— Küldje be!

— Piroska zavartan állt meg Tamás előtt, nézte hogyan csomagol.

— Hát mégis igaz? — kérdezte.

— Igen. Felmondtak. Már elszámoltam. Reggel utazom.

— Illés mondta, de nem akartam elhinni.

A lány még akart valamit mondani, de Tamás közbeszólt.

— Szeresse Illést, rendes ember. Most pedig legjobb lesz, ha elmegy. Azt hiszem hallotta mit mondott az adminisztrátor.

— Tamás, írhatok magának?

— Majd én írok Piroska. Legyen jó kislány, — mondta Tamás és a kezét nyújtotta a lánynak.

Másnap a hajnalival utazott. A dértől fehérek voltak a hegyek, és a karéjba állt kicsi csipkebokrok is. Még fent volt a hold, fényénél jól lehetett látni a tájat. Tamás tízszer is megállt, míg az állomásra ért. Úgy érezte, mintha valamit ott felejtett volna Gombáson.

Nem ment be a váróterembe, nyugtalanul toporgott a hideg peronon. A vágányok is derések voltak. Ezüst kígyójuk fényesen a hegyek közé siklott.

Már lehetett hallani a közeledő vonat dübörgését, amikor Piroska lélekszakadva befutott az állomásra.

— Eszméletre tért! Eszméletre tért! — kiabálta már messziről.

Többet nem tudott mondani, mert berobogott a vonat. Tamás kezét fogott vele. Meg akarta csókolni, de nem tette, mert néhányan utaztak a gombásiak közül.

Piroska a vágányok között maradt. Szepegett. A vonat belebújt a sötét-ségbe, és magával vitt egy kicsi pislá fényt is a tanyák közül.

Lovász Pál

Villa rustica

Dombay Jánosnak

A régésszel a dombtetőn megálltam;
Pannonföld ez, lankás, völgyes vidék.
Távolban hegy magaslott, árnya kékllett,
és ó-arany tükröt tartott az ég.

Tavaszi lengett a légben láthatatlan:
véges halálból örök ébredés.
Hatalmas népnek lehet-e a sorsa
porrá hulló vak megsemmisülés?

A zöld vetésnek selyemszőnyegében
kőfal hasított éles négyszöget.
A régész szólt: „Ez Diocletianus
korában pompás villa lehetett.”

(A lélek: fény, áttündöklő a múltba)
„E pilléreken karcsú oszlopok
a bejárat nemes díszei voltak...”
(de hol van, ki tervezni így tudott?)

„Itt a küszöb, innen az átriumba
léptek be; itt még ép a mozaik...”
(hoggy éreztek, akik itt ki-be jártak,
mi volt vágyuk, mik voltak álmaik?)

„Implúvium ez, tágas kőmedence,
esővizet adott a nyílt tető...”
(hoggy zenghetett álmatlan éjtszakákon,
ha őszre fordult már a bús idő)

„Körül szobák, im, itt is, ott is ajtó,
a ház népe éjjel itt nyugodott...”
(itt vetkezett a test, a szív, a lélek,
ki volt, ki itt kacagott, zokogott?)

„Kis átjáró: virágos kertbe nyílik,
a szökőkút e helyen lehetett...”
(jácintusz kékje, gyémántvíz igézett
titkon merengő asszonyszemeket)

„A rom is érték, olvasunk belőle.
tanulságot, példát, mintát mutat”
A régész lehajolt: a törmelékből
előkerült egy ép cserépdarab.

„Mestermű. Több, mint másfél ezredéve
készült, de állt minden dülást, vihart;
acélkemény anyag, csengő, rugalmas,
peremszegély volt, háztetőt takart.

Nem nagy célt szolgált, de ki szabta, gyúrta,
lelket kevert belé, jóságra tört,
s most, íme, tisztessége akaratlan
ép cserepében visszatükrözött.“

A szép cserepet némán kézbevettem:
kézzel mintázott, ívelt dísze volt;
ujjam az újjnyom árkába helyeztem:
forró volt, benne élet buzogott.

Idő fölött találkozott az ember;
kezem tapintott porrá lett kezet;
Múlt s Jelen közül tér, idő kihullott,
s az anyagból a lélek rámlehel.

Szél hintett meg. Kábultan szertenéztem.
Apolló szórta tőzarany nyilát.
S a romok fölött virágzó tavaszban
élőn, dicsőn láttam Pannóniát.

Marsall László

J Á T É K

1.

Az álomban kézintés voltál.
Közledésemkor lehanyatlottál.
Ma meg-nem-beszélt jeleink mögül
Irányítsz a muskátlik felé,
S ha arcom egy pillanatra
A szirmokba merül,
Fölém hajolsz, mint öntözőkanna.

2.

Sarkad kopogása a szívem verése,
Magaddal viszed, ha elmenekülsz.

3.

A mosoly mögé bújni neked könnyű,
Mert elfednek a fog-oszlopsorok,
S ha kikukkansz a szemek fekete terméből,
Akkor sem látlak, mert kővé változok.

4.

Arcod elé mosott ruhákat aggatsz,
Hogy bokáid is újra éljenek.
Megvillanó két térdeddel kifaggatsz:
Atjártak-e már az apró félelmek?
S ha tudod, hogy válaszom megtaláltad
A gőz bokrában derekad körül,
Egy-egy lépést lép hátra mindkét lábad,
— Eltűnsz és az ember megszégyenül.

Arató Károly

HAJNAL

Az utcán még alig hajnalodott,
indultak már az álmos kubikusok
arccal a nyomuló szürkületnek.
Mögöttük míg inogtak a házak,
összeborulva emeltek sátrat
a fénybe övig merülő menetnek.

Lassan a szűkülő utcatorok
előtt jelképpé nőttek az alakok
s már óriás árnyaik lobogtak.
Órlődő mélyből kékeres kar nyúlt,
villogó vasakkal zúgva, földült
világosságban csapágyak morogtak.

Feszülő testek, lapát nyeléhez
ragadó vasmarkok! Didergő kékes
pocsolyába kőként darab ég hullt;
fürge dömperecek szitkozódva
ugrottak a fullasztó porba,
széles nyomuk nehéz iszapba szorult.

A konok fal omlott, lenn a part alatt
vödrök kongtak, hangzottak vezényszavak —
fehér habarcsok szálltak égre!
Szomjas ajkakba merült a bögre,
téglák zuhantak s a szíjak üvöltve
tapadtak a szisszenő lendkerékre.

Mészáros Ferenc

A becsületes megtaláló

Kezét hátrakulcsolta a nagykabát fölött, fejét lehajtotta, sétált. Nem nézett fel. Minek? Hetek múltak anélkül, hogy ismerőssel találkozna, akinek köszönne, vagy visszaköszönne. A házakat nézze? Mindennap láthatja a ragyás vakolatot. Nyugdijas.

Piros, sárga levelek perdülnek a földre. Nézi, nem nézi? Mindegy. Csak sétál, ha megúnja, otthon leheveredik. Igaz, hogy ott meg útban van. Az aszszony az orra alá söpri a port, belebotlik a priccsről lelógó lábába, ráfröccsenti a mosogatólét. Mert a konyhában van a priccse, a szobában csak éjjel szabad aludni. Inkább sétál. Kopaszodó fák között szürke, öreg veréb.

— Pardon!

No. Még itt is útban van. Valami rohanó fiatalember majd fellökte. Nem elég széles neki a járda? Pimasz. Tanulná meg becsülni az öregeket. Most utána kéne fordulni, jól megmondogatni neki. De minek? Ah, az öregeket csak félrelökik. „Vigyázz már, te tohonya“ vagy „Pardon!“ Mindegy...

Hopp. Itt valami fekszik. Tarka falevelek közt valami barna. Pénztárca. Az. Bár néha csal a szem. De mégse. Pénztárca ez, hasas női pénztárca. Két apró rézgömb a csattja, és tele van.

Kicsit megpiskálja a lábával. Átfordul. Nicsak, nem is poros, levélen hevert. No, most mit csináljon ezzel? Rendőrségre vigye? Kifaggatják, felírkálnak mindent, talán még majd be is hívják, ah... Itthagya? Majd visszajön, aki elvesztette. De hátha nem jön? Megtalálja más.

— Eh — kicsit panasz, kicsit nyögés is ez a sóhaj, előkészület a lehajláshoz. De mielőtt lehajolna, még körülnéz.

— Ugyan — szól aztán önmagához — hát nem vagyok én tolvaj. Találtam, és kész.

Kicsit rápillant, gyorsan zsebreteszi. Idegesen pislog körül. Még a fára is fölnéz, hátha onnan látta valaki. Újra benyúl a nagykabát zsebébe.

Nem jó. Innen még kilopja valaki. Valami zsebtolvaj.

Kigombolja a nagykabátot. A sarkon éppen befordul valami kalapos, bajúszos ember. Mit néz? Mi van abban, hogy valaki kigombolja a kabátját? Melege van, no. Egy öreg embernek már melege sem lehet?

Meglebbenti a kabát két szárnyát. Kicsit kitárja, hadd lássa ez a bábász bajuszos, hogy csak éppen melege van egy kicsit.

Ez elment. Keze a zsebbe bujik újra. Megvan. Tömött pénztárca, a papírpénz hengeresre van összehajtván benne. Sok lehet. Tízesek? Százasok? Nagy tenyere egészen körülburkolja. Van benne még valami kis kemény holmi is.

Aprópénz is, meg más is. Vékonyra hámolt bőrével érzi. No most. Gyors mozgulat, a pénztárcát a nadrágzsebbe csúsztatja. Így, most jó helyen van.

Kezét hátrakulcsolja, fejét lehajtja. Ő most csak sétál. Mit kell tudni mindenkinek, hogy mi van a zsebében? Nem néz fel. Minek? Csak sétál, úgy, mint máskor, akármikor. Nem gondol semmire. Miért is? Miért gondolna erre a holmira? Talán nem is talált semmit. Talán csak papír van benne. Szemét.

Hopp, ez lehet, ezt meg kell nézni. Mert hátha mégiscsak pénz van benne. Sok pénz. Lehetne belőle venni... mit is? A kisunokának... Ah, a legkisebb is férjes asszony már. És ha annak vesz, mit szól a többi? Valamit sajátmagának. Egy pár cipőt, mondjuk. Ha van benne annyi. Miért ne lenne? Talán még egy ruhára is futja. Százások lehetnek azok, úgy összehajtva, új százások, mert kemény a szélük. Legalább tíz darab, talán több is. Mi mindent lehet venni ezer forintért? Egy malacot hízonak? Olcsó most a disznó. De akkor kukorica is kell. Ahhoz nem lesz elég, a nyugdíjból meg nem futja. És ha mégis futná? Ah... a végén úgysí a rokonság eszi meg. A gyerekek, az unokák... azok is csak kérni tudnak az öregtől. Az öreg meg olyan, hogy csak ad. Öreg bolond. Tessék, tessék, Zsuzskám, vidd csak. Még mosolyog is hozzá. Igen. Aztán magában rágódik utána, hogy a legjobb falatokból neki nem maradt semmi. Hát ő most nem lesz ilyen vén bolond. Nem, a mindenit, ez az ő pénze.

Szép lassan lépked tovább, szigorúan csak sétál hazafelé, pedig futni szeretne már. Csak az asszony ne legyen otthon, hogy megnézhesse.

De otthon van. Csak éppen ránéz, fordul is vissza a munkájához. Az annak a mániája, hogy mindig csinálni kell valamit. Takarítani, főzni, szöszmötölni, rakosgatni, az ég tudja, miket. Kis száraz, csuparác banya, és mozog és motyog megállás nélkül.

— Meggyüttél? no jó, heverj csak... Ez a bűdös slamm, micsoda hamut csinál, az ember porol, porol... jó, jó, mit állsz már ott, akaszd ki azt a kabátot... azért nem kell úgy nézni az emberre.

Levetette már, viszi is a fogashoz. Gyorsan még belenyúl a zsebébe, hátha ott van, hátha elfelejtette áttenni. De nem, a nadrágzsebben van, milyen jó, hogy odatette, mert ez a banya most belenyúlna a kabátzsebbe. Hát nekem ne nyúlkaljon — gondolja — emlékezhethetne, hogy fiatalkorában hányszor vertem ezért a kezére. Csak már megint rákapott. Igaz, nyúlkalhat, felőlem... nyúlkaljon, mit talál?

El is mosolyodik erre a gondolatra, hogy ő milyen szépen elrendezte előre a dolgot.

— De jó kedved van! Csak vigyorgsz, mint egy fakutya. Ittál valahol? Jó, jó, nem kérdeztem semmit, nekem mindegy, mit ittál. Most megyek, paprika sosincs a boltban, most van, csak muszáj sietni.

Dermedten figyel, hogy csapódik az ajtó, koccannak a kis, kemény lépések az ablak előtt. No végre, egyedül. Most kell gyorsan elővenni megnézni. A kis rézgömbök kattannak.

Mennyi pénz! Kilenc százas öt tizes. Az aprópénz között meg...

— Nini, hát manapság is csinálnak ilyesmit? — csodálkozik. Kis cukorsíp van a pénztárcában, gyerekeknek való. Meg még valami papír. A sípot nézegeti, óvatosan, hogy be ne nedvesítse, beléfúj. Szól. Megrezzen a hangjára. Még meghallja valaki. Micsoda vén bolond, hogy itt vacak cukorsípot fújdogál. Azért belefúj még egyszer, óvatosan, halkan. De régen volt, hogy ilyen cukorsípot szopogatott. Vásár volt, nyüzsgés, nagy tarkaság, utána otthon fújta.

— Az istenit a kölykinek, nem maradhat csöndben azzal a vacakkal — mondta akkor egy rekedt, mérges hang és most, mintha érezné is kicsit az ütést a tarkóján. Elharapta akkor a sípot, vagy elolvadt a szájában?

A papírt nézi már, ami a pénz mellett volt, kicsit összegyűrve. Csak a tulajdonos neve ne legyen rajta. Mert akkor vissza kell adni. Ha nem tudja, ki vesztette el, hát akkor nem felel érte, miért nem vigyázott. De ha itt a neve, akkor már nem ismeretlen.

Szőcs Istvánné — ez áll a papíron. És nyomtatva: csecsemőtej. Szóval tejjegy. Már látja is a családot. Maszatos kis kölyök fújja a sípot, kis rózsaszínű valami rugdalózik a pólyában. Tejet kér.

Hát vissza kell vinni. De mit is akart vele? Más pénzével?

Kattannak újra a kis rézgömbök, veszi a kabátját.

— Sosincs nyugtod, mámeg mész — ütközik belé a banya — jó, csak menj, legalább nem vagy láb alatt.

Megy. Jobb is így. Kényelmes ez a jó, kitaposott cipő. Ha új lenne, mindenki megnézné. Honnan van ennek a hatszáz forint nyugdíjból? Nyertem a Békekölcsönön — mondhatná. Jaj, nagypapa, sokat nyert? — kérdezné Márti az asszonyunoka, mert az mindig szeretné az ajándékot. És még panaszkodik a vén szivar... — mondaná Jóska, a veje. Persze nem szembe, dehát ismeri már...

Hegyalja-utca. Görbe kis házikók. Nehéz erre fölfelé kapaszkodni ezekkel az öreg lábakkal. No, ez az. Elég jó ház, az ablakon még alig fakult a zöld festék.

— Szőcsék?

— Igen. Mi tetszik?

Zömök asszony áll az ajtóban. Kócos. Viszeres lábán papucs. Szeme körül sötét karikák. Bizalmatlanul néz, majdnem ellenségesen.

— Szőcs Istvánnénak tetszik lenni?

— Igen. — És bizalmatlanul végigméri.

— És ez biztos?

— Ne vicceljen velem, pont ahhoz van kedvem... — mondja sírásbahajló hangon, s már húzódna is vissza.

— Akkor maga vesztette el...

— Jaj! — kiált és megdermed, csak néz, kerek szemmel, sokára tér vissza belé az élet — Megtalálta? A pénztárcámat? A pénzemet? Látja, hát már egészen bolond vagyok. Jöjjön, tessék bejönni, üljön már le, nézzen csak ide... hát megtalálta? És megvan?

— Sok pénz volt benne? — kérdi, mert most nagyon fontosnak érzi magát, olyan hivatalos személy félének. Majd csak akkor adja oda, ha biztos, hogy ő vesztette el.

— Jaj, hogy sok? Az uramnak majd egész havi fizetése. Alig vettem még belőle valamit. Majdnem ezer forint. Kilencszázötven, meg még valami apró...

— Hát itt van — nyúl a zsebébe, fogja is már a pénztárcát, de még eszébe jut:

— Volt benne más is?

— Más? Persze, hát a tejjegy... meg egy cukorsípot hoztam ennek a haszontalannak, mindig azért nyúzott.

A haszontalan: négyévesforma kis kölyök, a sarokban turkál valami rongyok között, onnan bámulja az idegen bácsit.

No, most már oda kell adni. Az asszony két kézzel fogja, szorítja, idegesen tűr bele a pénz közé.

— Ó, hát megvan, hogyan köszönjem meg? Nézd csak Öcsi, gyere ide gyorsan, nézd, mit hozott a bácsi. Sipocska. Cukorsipocska.

— Báci hozta? — derül a gyerek képe, s már dugja is a szájába, sípol, mint egy kis mozdony.

— Megköszönni Öcsi, nem tudsz köszönni?

— Kezitesókolom...

Megsimogatja a gyerek buksiját, nézi a zavart asszonyt. Otthon érzi magát most egészen. És férfinak érzi magát, erősnek, egészségesnek, aki pénzt hoz az asszonynak, ajándékot a gyereknek.

— Igazán kérem, nem is tudom, hogyan hálálhatom meg — beszél az asszony, és kezd magához térni. Mit ül ez itt még mindig — gondolja — talán kellene neki adni a pénzből. Ötvenet? Hiszen, ha nem hozza, az egész elvész. De az mégis sok. Inkább egy tizest. De nem, az meg kevés, azzal csak megsérténém.

— Semmi, semmi, igazán nincs mit köszönni — mondja ragyogó arccal. Milyen jó is ajándékot adni, önzetlenül visszaadni a pénzt, nézni, hogy múlik el a sírás nyoma az asszony arcáról.

— De igazán. Ha maga nincs, hát igazán nem is tudom, mi lett volna velünk. Hogyan mondtam volna meg a férjemnek? Szíjat hasított volna a hátamból. Mi lett volna velünk egy hónapig?

— Ugyan, ugyan...

— Jaj, látja, még a nevét sem kérdeztem meg.

Csakugyan. Neve is van, úrnak is szólították valaha. Grau úrnak. De olyan régen volt az.

— Grau vagyok. Grau Béla. Nyugdíjas.

— Nagyon szépen köszönjük Grau bácsi. Igazán, maga megmentette a családunkat.

— Semmi, semmi... — mondja újra és emelkedik, hogy induljon.

— Hát akkor viszontlátásra, én elmegyek.

— Viszontlátásra Grau bácsi. Igazán, mégegyszer nagyon szépen köszönjük.

Szorongatja a kezét két kézzel. Kikíséri az utcáig.

— Viszontlátásra.

— Nagyon szépen... igazán...

— Semmi, semmi...

Cseng utána a hang, motyogja még rá a választ. Lefelé könnyebb a járás. Mintha a lába is erősebb lenne, az a két kiszikkadt, ínas végtag.

Grau bácsi... bácsi, hát bácsi, mi lenne, manapság nem urazzák egymást az emberek. És hiába, a haja már fehér. De mégis: Grau bácsi... és: ha maga nincs... ha maga nincs...

Hiába no. Egy családot mentett meg. Ha nem ő találja meg, hanem az a fiatal léhűtő, aki úgy nekiment az utcán, vagy az a bajuszos... Bizony, mi lenne a családdal. Azám, a kicsit nem is látta, pedig pólyásnak is kellett lenni. Persze, ott a sarokban pelenka is száradt. No, kár...

S miért, miért nem, úgy érezte, legközelebb jobban megnézi a családot. Szöcskéket? Aligha. De lesz még ilyen eset az életében.

Igaz, jó lenne elmesélni valakinek a dolgot. Hogy ő, Grau bácsi becsületes megtaláló. Majd ezer forintot vitt vissza. Nem kicsiség! De kinek mesélje? Az

asszonyoknak? Áh, az még elkezd sopánkodni, hogy ilyen bolond, olyan bolond, hogy lehetett visszaadni, ha egyszer találta. Mert az ilyen, csak a pénzt nézi.

De csak telnek a napok. Sétál, kezét összekulcsolja a hátán, fejét lehajtja. Nézi a tarka levelek pergését. De szépek is. Ott, közöttük volt a barna tárca. Mi lenne, ha megint ott látna egyet a lába előtt? Vinné és hallhatná újra: „Ha maga nincs Grau bácsi...”

— Hol kóborogsz már megint? Jó, jó, mit csinálnál, sétálsz, de megjöhetnél időben, kihúlt a leves. Mi dolgod van, hogy nem tudsz időben jönni? Csak egyél, egyél, bánom is én...

Csak ezt hallja. S megy, újra és újra, s már nem nézi a tarka levelek kerengését a könnyű szélben, hanem figyel, keres. Elvesztett pénztárcákat keres. Kell még egyszer találnia. Még legalább egyszer.

— Hatvannyolc éves vagyok — tűnődik — majdnem hét évtized alatt egyetlen egyszer találtam pénztárcát ezer forinttal. Hát megismétlődhet?

Nem. Ó, valamikor, fiatal korában biztosítási ügynök is volt. Tudja még, hogy mit jelent a valószínűség számítása. Azért is nem játszott sorsjegyen soha. De azért tovább figyeli a járdát, a piros-sárga levelek szőnyegét.

— Csak uraskodj. Sétálj, csak sétálj. Nekem meg a karom szakad le a cipekedésben. Jó, jó, nem szóltam semmit.

Vásárolni készül az asszony. De előbb még motoz, tesz-vesz, ahogy szokott, s Grau bácsiban szokatlan ötlet támad.

— No, add csak azt a szatyrot, hadd menjek én.

Ez új. Ilyen még nem volt náluk. Az asszony még motyogni is elfelejt. Csak néz, ki tudja mit gondol. Talán semmit.

— No jó, — mondja végre — de válogass! Fonnyadt zöltséget ne hozz! Lehet kis szőlő is, de olcsót hozz és szépet...

Grau bácsi, a nyugdíjas, karján szatyorral. Megnézik-e? Nem, nem nézi senki. Lát másokat is szatyorral. Csak a boltban kérdezi egy fiatal asszonyka:

— Jé, talán csak nem beteg a Grau néni?

Hát ez honnan ismeri?

— Nem — mondja gyorsan — nem beteg, köszönöm, egészséges. Csak segíték. Ugye illik kicsit segíteni szegénykének... ee... hehe...

Nevet is hozzá kicsit, öregesen, szégyenlősen.

— Ó — mondja a fiatalasszony — nincs abban semmi. Igazán szép, hogy segít.

S előreengedi a ládákhoz, ahol már nagy csomóban zsibonganak, válogatnak az asszonyok.

— Á, itt mindig csak hetes áru van... a krumplin meg vastagon van az agyag... a szilvájuk is mind kukacos... csak ne lenne messze a piac...

All csak, hallgatja őket, mintha otthon hallaná az asszonyt motyogni. S már bánja, hogy idejött, többé sose látják itt.

S akkor meglátja. Idősebb asszony, már tele a kosara, de csak áll, a szomszédasszonyát várhatja, annak most mérik a szőlőt, s közben kettesben bizonygatják, hogy ez a szőlő milyen penészes, rothadt, csupa pókháló a fürtje. A tele kosárban pedig hátul ott a pénztárca. Jól megtömött, vaskos buksza.

Nézeget körül, nem figyelnek rá. Az asszonyokat a maguk gondja foglalja el. Mi lenne, ha most megfogná, zsebretenné? Aztán úgyis visszaadja. Kivehetné más, de nem adná vissza. Tulajdonképpen talált tárgy. Mintha már

el is veszett volna, annyira kínálja magát ott, a tele kosár tetején. Nyúl érte, s már a zsebében van. S csak most kezd remegni a keze, a lába, érzi az izzadságot a lapockáján.

— Parancsol kérem?

— Abból a mic sodából, izé... — riad fel a kérdésre.

— A Grau bácsi a Grau néni helyett jött — siet segítségére az előbbi fiatalasszonyka, s a boltos már tudja is, mit kell tenni a szatyorba. S ő csak hebeg, izzad, alig találja a pénztárcáját, mert fél, hogy „azt“ találja elővenni.

— Szokatlan neki — mosolyog utána a boltos, ahogy kibotorkál.

— Az, — kontráz a fiatalasszony — Grau néni elkényeztetette.

— No, mit hoztál? — fogadja az asszony — milyen ez a répa? Mit értesz is te ahhoz! Hát szőlő nincs?

— Nincs — mondja — csak csupa rothadt volt, a fürtje meg tele pókhálóval, a fene, aki megveszi.

— Jó, jó — mondja az asszony. S csak néz, hogy ni, ennek az embernek hogy megjött a szava.

Pedig csak azt várja újra, hogy egyedül legyen. Veszi a pénztárcát. Hét-százhatvan forint — számolja elégedetten. Ez már igen. De hopp, baj van. Hiába keres, papírt nem talál a tárcában. Nincs se név, se lakcím. Most honnan tudja, hogy kinek, hova vigye a pénzt?

Sétál megint, lépked a zizegő faleveleken, oldalához szorítja karját, mint akinek nyilalása van. Ott lapul a pénztárca. A talált pénztárca, amit hiába talált, mert nem tudja visszaadni. A rendőrségre vigye? Még a gondolatába is beleborzong. Neve... foglalkozása, lakása... hol találta? Hol? Nem, ezt nem lehet. De el kell vinni. Hopp. Az újság. Hogy ez nem jutott eszébe. S már megy is a szerkesztőségbe. Utána még egy hosszú éjszaka, s reggel sem találja a helyét.

— Várj, még nem is reggeliztél. Jó, jó, ne idegeskedj. Hova rohansz? Mi dolgod van? Idd meg a kávéd, aztán mehetsz, bánomisé... .

S Grau bácsi, a nyugdíjas olyant cselekszik, amit máskor nem szokott. Újságot vesz. Leül egy padra, olvassa az apróhirdetést:

„Elveszett pénztárca tulajdonosa adja meg címét a kiadóban.

Becsületes Megtaláló“

Ez én vagyok — mosolyog a betűkre — a Becsületes Megtaláló.

A kiadóhivatalban hat borítékot nyomnak a kezébe. Most melyik lesz az? De boldog és elindul fűgén, mint egy kézbesítő.

— Jaj, maga találta meg? — fogadja az első címen egy csinos fiatal lány — anyuka már úgy várta. Tessék csak mutatni, hadd lássam, megvan-e.

Már mutatná, de megérzi, hogy nem ezek veszthették el.

— Mennyi pénz volt benne?

— Ó, nem sok — mondja a lány — talán százötven, kétszáz forint.

— Akkor nem az — mondja határozottan, s már fordul is ki, mert neki meg kell találni az igazi tulajdonost.

Hajlott öregember lakik a második címen. Amit elvesztett, rekeszes férfierszény volt, benne hatvan forint.

Múlnak az órák, sok utcát végigjárt már, de nem érzi a fáradságot. No végre. Idős asszony nyit ajtót, mindjárt megismeri.

— Meghoztam a pénzt — mondja.

— Jaj igazán? Tessék bejönni. Tudja, hogy mi volt itt tegnap egész nap? Nem tudtam, hol a fejem. A katonafiúknak akartunk szép cipőt venni, hogy legyen neki civil, mert most szerel le. Majd meghaltam ijedtemben. Nézem a kosarat, nincs. Tapogatom a zsebeimet — nincs... Mégis, gondolja csak el, hétszázhatvan forint, nem kis pénz a mai világban... Egy olyan szép, körül-rámás cipőt akartunk. Valódi kisipari munka. Tudja, negyvennégyes lába van a fiamnak. Olyan derék, szép szál legény, hogy csuda. Az esze, mint a borotva. Mondták is neki a katonáéknál, hogy nem akar-e bennmaradni tisztnek. De nem, azt mondta, nem maradok, megyek haza a szüleimhez. Bizony, csak hozzánk húz a szíve. Fénykép is van róla, nézze csak.

Csak hallgatja és nézi a fényképet. Bizony, micsoda boldogság egy ilyen katonalegény, aki szereti a szüleit. Neki csak csupa lánya volt. Három lánya. S az unokái is mind lányok...

A pénztárca csak lapul a zsebében. De végre is, azért jött, hogy odaadja.

— Szóval hétszázhatvan forint volt benne? — kérdi végre a forma kedvéért.

— Annyi, éppen annyi.

— Hát akkor tessék.

— Jaj köszönöm szépen, igazán nem is tudtam, hogy fogok odaállni az uram elé, hogy a fiunk cipőjéből mégse lesz semmi. Pedig már tegnap mondta, hogy gyerünk, most ráér, vegyük meg már azt a cipőt. De mondtam neki, hogy most fáj a fejem, késő is van, mindjárt zárnak a boltok, nem lehet eléggé változtatni, idő kell ahhoz, hogy igazán jó cipőt találjon az ember. Meglepetésnek. Hát az lett volna a meglepetés, ha aztán egyszercsak kiderül, hogy nincs is pénz, mi?

Nevet hozzá, öblösen, jóízűen. De aztán hirtelen elkomolyodik, belemar-kol a pénztárcába, s nyújtja az összehajtogatott tízeseket:

— Tessék csak, fogja. Ha maga nincs, ugyanis elveszett volna az egész.

— Dehogy, köszönöm, igazán nem azért... Tegye csak el, lesz kiadása a katonafiúra, ha megjön. Megyek is már...

— No igazán, a fáradságért...

— Mondom, nem azért, no, kötelessége az embernek.

S megy. Az asszony nem kíséri ki. Csak a szavai kísérik. „Ha maga nincs“... Hát igen. Akkor bizony nem várhatnák meglepetéssel a katonagyereket. Ha nem is azt jelenti, amit Szőcséknél, mégiscsak szép dolog ez, hogy Grau bácsi nem fölösleges ember. Ő, nincs már útjában senkinek, hiszen ha ő nincs...

— Mi lelt — mondja otthon az asszony — annyit eszel, mint máskor két nap. Jó, jó, nem sokallom, csak egyél, egyél.

S a boltban is újságolja a szomszédasszonynak:

— Tudja, mióta a férjem bevásárolni is elmegy néha, egészen megjött az étvágya. Persze nem azt mondom, hogy olyan nagy strapa, csak mégis...

Grau bácsi nem sétál már, kezét hátrakulcsolva. Bevásárolni jár a szatyorral, s egyre gyakrabban jön haza boldogan, jó étvággal. Hízik, pedig annyit gyalogol, mint soha. Ő, nagyon jó dolog becsületes megtalálónak lenni, ha nem is mindig könnyű. Majd minden harmadnap olvassa az apróhirdetések között nevét, amelyet csak ő ismer saját nevének, s ugyanannyiszor járja az

utcákat. Más sápad, vékonyodik, köhög az ilyen késő őszön, ő pirul és gömbölyödik...

— Megy a szatyorral, otthonosan állít be a henteshez.

— Abból a szép hátszínből Pistikém — csicsergi egy benfentes.

— Elvtárs, mit protekciózik — dördül rá egy szakállas asszonyság.

S az öreg nyugdíjas élvezettel figyeli a vitát, még nagyobb figyelemmel vizsgálja a kosarakat, szatyrokat.

— Ez a sápadt, sovány asszony hogy fog majd örülni — gondolja, s rutinosan hajtja végre haditervét.

Udvariasan előreenged két szépen domborodó fiatalasszonyt, akik hálás mosollyal viszonzózzák. Miért ne engedje őket? Ráér, nyugdíjas. Utánuk harmadik a sápadt sovány. Fáradt lehet szegényke. S a pénztárcáját a szatyorban tartja. De most már sürgős. Szorosan a nyomába lép. Nem, még korai lenne, majd a pénztár után, amikor már fizetett... Amikor már gyanútlanul visszatette a pénztárcát, s nem is sejti, milyen öröm vár rá.

— Hohó barátocskám — mordul egy hang, és erős szorítást érez a csuklóján.

— Tolvaj! — sipít egy éles női hang. Visszhangként megbolydul az asszonynép, s a sápadt sovány rémülten hajol a földre a pénztárcájáért.

— Gyerünk csak öregem!

Félálomban megy, csak annyit érez, hogy időnként meglökdösik a vállát:

— Erre, erre, csak ne próbálkozzon meglógni.

Rendőr is kerül, bólogat és csóválja is a fejét egyszerre, miközben jegyez: neve... foglalkozása... lakása... hol történt az eset? Tanúk?

— Tettenérés — jelenti aztán a rendőrtisztnek. Az pedig nem goromba, szinte fájdalmasan udvarias.

— Hogy jutott eszébe kedves elvtárs? Egy ilyen meglett ember? Nyugdíjas! Hát van magának szüksége lopott pénzre?

— Én kérem nem akartam... nem vagyok tolvaj... Grau vagyok, nyugdíjas és...

— És?

Már mondaná, hogy „becsületes megtaláló“, dehát ez olyan furcsán hangzanék most, hogy nem meri.

— És kéremszépén én sohasem loptam. És most sem akartam. Én nem is tudom...

— Na persze, persze — mosolyog megértően a tiszt — ilyenkor persze „nem is tudja“. Ismerjük az ilyesmit. Mire kellett volna a pénz?

— Nekem kérem? Semmire, csak...

— Csak? Csak? No?

— Hogy visszaadjam...

— Ó ho-ho-ho... Nem rossz! — nevet öblösen a kövér férfi, aki megfogta a kezét.

— Akkor kért volna kölcsön — sirja el magát a sápadt sovány — én adtam volna kérem, olyan becsületes arca van, de nem így, ilyen kellemetlenséget...

— Kíván kérem feljelentést tenni?

— Dehogy kívánok.

— Nem is kell, tettenérés volt — adja a tájékozottat a kövér.

— Jó kérem, tessék a jegyzőkönyvet aláírni, és elmehetnek.

Mennek. Megy Grau Béla lopási kísérleten tettenért nyugdíjas is. Pedig ez a sápadt sovány asszonyka hogy örült volna, ha visszakapja a pénzét, hogy mondta volna: „Jaj, nem is tudtam volna, hova legyek, ha maga nincs, hát itt állok pénz nélkül, két gyerekkel... (biztosan kettő van neki) Ha maga nincs Grau bácsi... Ha nem egy talpig becsületes ember találja meg a pénzem... Ó, hogyan is háláljam meg... Hányszor hallotta már, de sohasem volt elég ezekből a szavakból.

— Semmi... semmi... — motyogja maga elé gépiesen — semmi köszönet... természetes dolog... kötelességem...

— No mi van? — fogadja otthon az asszony — Nincs hús? Jó, jó, azért ne lógjon úgy az orrod. Csinálok valami tésztát. Csak feküdj, ha olyan fáradt vagy...

S fekszik a priccsen, lába lelóg, tudja, hogy az asszony bele fog botlani, le fogja fröcskölni mosogatólével. Mindegy... Becsületes megtaláló, tolvaj, csirkefogó, mindegy... Ha maga nincs, Grau bácsi... Hát nem lesz, na és aztán? Karját hátrakulcsolja a feje alatt és csak néz. A falon kövér légy erőlködik, hogy maradjon. De ősz van, késő ősz. Vastag pöttyöt nyom még a falra, és lehull.

Hallama Erzsébet

Ne kérdezz, szél...

*Ne kérdezd, szél, hogy mért ujjongok most,
s mért tombol bennem az aranyvillámú kék vihar,
mikor éjente felpattant szemmel és megbizsergő lábujjakkal
ugorni szeretnék s kifutni távoli tompa árnyékok karjaiba,
mikor reszkető orral szívnam a csillagok hűvös-jó szagát,
vagy mikor kitárt testem fürdik az ezüstsín levegőben.*

*Ne kérdezz, szél! Szerelmem, mint beömlő napfény
csíkokat fest a világra, ameddig ellátsz,
zöld rétekre, habzó vizekre, nyújtózó barna földekre, bólintó fákra,
füst kicsi, fodrozó kúpjaira, potrohos felhőkre és a virágra,
amelyen lustán motoszkálgat egy jóllakott darázs —
mert szeretem a fák halk örökődését meghitt padok fölött,
szeretem anyám szemét és minden jó szót,
szeretek egy kedves nagy fiút és az alkonyi csókokat,
szeretem a poharak koccanását, a mosolyt és a ritmust,
körmeim holdját, a kalácsot meg a mézet,
szeretem a fényt és az árnyat, a nappalt és az éjt,*

*szél, ne faggass, nem tudom, mindez miért,
s ha néha eltűnődöm ezen a testetlen, furcsa ujjongáson,
szégyenkezőn huszonegy évem hívom mentőtanúmnak.*

Heléna és Faust

Fordította: Csorba Győző

Részlet Goethe: Faust II. részének 3. felvonásából

HELENA (Fausthoz)

Beszélni óhajtok veled, de jöjj,
lépj föl mellém! E gazdátlan hely itt
urára vár, hogy támaszom legyen.

(4 c)

FAUST

Előbb még hadd fogadjak térdemen
hűséget, fényes úrnőm, és kezed,
amely melléd emelt, illesse csókom.
Tégy társuralkodóvá ismeretlen
határú országodban, nyerj velem
rajongót, szolgát, testőrt egyszemélyben!

HELENA

Csodák csodáit látom, hallom én.
Ámuldozom s ezer kérdés feszít.
Mondd, mért csengett a szó e férfiú
ajkán oly furcsán, furcsán s kedvesen?
A hangok szinte egymáshoz simultak,
s mihelyt az egyik szó fülembe bűjt, a
másik szerelmes párjaként követte.

FAUST

Ha már népünk beszéde így megejt,
ó, mily varázssal lesz reád a fül
s a szív mélyét bezsongó éneke?
De legjobb, hogyha mindjárt kezdjük is:
a szóra-szó csábítja majd ki azt.

HELENA

S ily szépen én hogyan beszélhetek?

FAUST

Könnyű: a szív mozgassa nyelvedet!
Ha vággyal csordulásig megtelünk,
körülfürkészünk —

HELENA

ki lobog velünk.

FAUST

Jövőbe, múltba nem tekint a szem,
boldogságunk —

HELÉNA

csupán a szép jelen.

FAUST

Több ez mindennél: zálog, kincs, vagyon;
a szentesítést hozzá? —

HELÉNA

En adom.

KAR

Nézhetünk-e ferde szemmel
asszonyunkra, mert a vár-
úrhoz engedékeny?
Haj! hiszen mindvalahányan
fogyok lettünk újra, miként ez
Ilion csunya veszte s a
gyászos vándorut óta
gyakran megesett velünk.

Férfivágyakhoz szokott nők
nem finnyáskodnak, mivel
ritka-jó szakértők.
Szöszhaju pásztor akarja
vagy feketén-sörtés faun éppen,
— már amelyikbe botolnak —
mindkettő szüretelhet
üde testük bájain.

Húzódnak folyton közelebb,
szinte egyé-forrad a
váll meg a váll, térd és a térd;
ringanak, kézben-a-kéz,
a ragyogó
trónus párna-magaslatán.
Bátran tárja dicső urunk
népe elébe
ily titkos gyönyörűség
égreccapó, vad lángolását.

HELÉNA

Oly távol érzem s oly közel magam.
s itt, itt vagyok, hajtom csak boldogan.

FAUST

Mellem szorul, szárn reszket és dadog;
idő, tér eltűnt, nyilván álmodok.

HELÉNA

Megújhadtam, rég túl az életen:
vonz a nem-ismert, egy lettél velem.

FAUST

Páratlan sorsod hánytorgatni kár!
Kötelesség a lét, arasznyi bár.

Cigány versek

Csányi László fordításai

Dalok

1.

*A kocsmába mentem,
jó óbort rendeltem,
mint testvért szeretett
a sok cigány engem.*

2.

*Mit keresel sógor ezen a vidéken?
— Keresem, nem lelem Kati feleségem.
Itt a cigánysoron lakik a közelbe'
lotyó a menyecske!*

3.

*Elindult az asszony,
hogy lovat itasson.
Hej, dehogy is itatta,
magát csinosította!*

4.

*Mondd meg nekem, mondd meg,
szeretsz-e még engem?
— Szeretlek, szeretlek,
soha nem feledlek,
ötszáz pengőt adnék,
hogy veled lehessenek!*

5.

*Feleségem nem lopott, nem varázsolt,
feleségem mégis piros csizmát hord.
De ha lopna, varázsolna, jósolna,
bizony Isten, piros csizmája volna!*

6.

*Kelj fel, anyám, kelj fel,
ne aludj már annyit,
kialszod fekete
szemedet — mamó hej!
— Nem alszom, nem alszom,
fáj a fejem, nyomja
gond sötét abroncsa.*

7.

*Van savanyu,
fanyar is van,
édes borbói
de jót ittam!*

*Iszom még, eliszom
az inged is, babám,
s meghalok,
meghalok.*

HAZASOK BESZÉDE

1.

*Békesség és jókedv sok ezerrel felér,
veled elmulatni mindennél többet ér,
kedves feleségem!*

— *Honnan van, honnan van Náncsi ennyi pénzed?*

— *Néked hoztam, néked, minden a tiéd lesz,
mulassuk el együtt hajnal hasadtáig,
utolsó krajcárig!*

2.

A sárga csikókat, Nonó, hol szerezted?

— *Neked hoztam, neked, a feleségemnek.*

*Akkor fogj be, Nonó, induljunk, ne késsünk,
hajts Nonó, hogy gyorsan a vásárba érjünk,
piros százásokat szerzek én ott neked,
huszast is eleget.*

*Akkor ihat, ehet a mi társaságunk,
egész rokonságunk!*

— *Eszik is, iszik is majd a vendégsereg,
én is iszom veled!*

Borsos József

A kutyasétáltató

Sete János körzeti postás hazafelé ballagott. Fejében házszámok, rosszul olvasható címzések és hosszú, türelmetlen csengetések kavarogtak. És még valami.

Ma a Gyík utca harmincnyolc második emelet kettőben megharapta egy kutya.

Halkan káromkodott, aztán befordult abba a városszéli kis utcába, ahol már nem kézbesítőnek ismerték, hanem csak „a tesze-tosza postásnak”.

Sete Jancsi épp egy horpadthasú szemetesbödönre írta, hogy „műbolygó”, mikor meglátta az apját. Eldobta a körömnvi krétát és lábaszárát megcsapkodva nyargalt elébe. De még ezt sem találhatta elég gyorsnak, mert kérdéseit gyerekkurjantásnyira előre küldte. Sete János megállt, nadrágja szárát felhúzta és mutatta a bajt. Jancsi leguggolt, nézte és noha kék foltnál egyebet nem látott, mégis olyan sírhatnékja támadt, hogy összeszorult tőle a torka.

Mikor hazaértek előre szaladt, de szóhoz sem juthatott, az anyja máris zavarta szódavízért.

Seténé keménytermészetű, bögyös asszony volt, az a fajta, akit egy-két bókkal nem lehet mindjárt levenni a lábáról. Még az ördögnek is igen nagy munkájába került, amíg egy sörtehajú, fekete futballedző képében meg tudta őt környékezni. Azóta mindig dühös volt, ha a férjét látta. Most is csapkodott, de most azért, mert már másodszor kellett átraknia a leégett rizst másik lábasba.

Az ember leült a hencserre és maga elé húzott konyhaszékkal, félighúnyt szemmel, szótlánul figyelte a tálaló asszonyt. Egyszer csak a nyitott ablak alatt ugatni kezdett egy kutya. Erre a leves páráján keresztül — mintha az védte volna — odaszólt a feleségének:

— Megharapott egy kutya.

— Mert mindig olyan tesze-tosza vagy. Miért hagytad magad?

— Miért hagytam, miért hagytam?... — motyogott. — Hát mit tehettem volna? Az ember becsenget, kinyílik az ajtó és a lábának ugrik egy kutya. — Pillanatra felnézett, hogy folytathatja-e? — A Gyík utca harmincnyolc második emelet kettőbe vittem levelet Boczfalvi Ákosnénak. Tudod, annak a feljelentgetős özvegynek, akiről már beszéltem egyszer.

Jancsi berobogott a szódavízzel.

— Moss kezet gyorsan és egyél te is! — parancsolt rá az anyja.

— Tudod mit mondott a nagysága? — fűzte tovább az ember. — Azt, hogy ne mozogjak, mert akkor jobban feldühösítem a kutyáját. Szóval hagyjam, amíg el nem rágja a lábamat.

Látva hogy az asszony nem inti le, egészen nekibátorodott. A tányért eltolta maga elől és a harapás nyomát tapogatta.

— De meg is ígértem neki, — fenekedett — hogy agyonütöm azt a dögöt.

Az elgondolkodó asszony értelméig csak most jutottak el a szavak.

— Mit beszélsz itt össze-vissza? — és lecsapott egy fedőt.

Az ember meghökkent.

— Hát, hogy megharapott egy kutya.

— Azt már hallottam. De mit mondtál neki? Hogy agyonütöd?

— A kutyáját.

— Egy ilyen feljelentgetőét?

Sete látta, hogy bajt csinált. Fejét lesűnyta és megadással várt. Nem kellett sokáig várnia.

— Ó, te szerencsétlen! — kezdte az asszony. — Tudod mit tettél? Most aztán szaladgálhatsz fűhöz-fához, hogy ki ne rúgjanak.

Jancsi ügyelt minden szóra. Azt is megfigyelte már, hogy ha Jenő bácsi jön, — ez volt az edző — akkor az anyja elküldi hazulról, ők pedig téliszalámit esznek, meg Zsiráf-sört isznak. Sejtette, hogy mindez az apja ellen történik.

Most is, mikor evett, arra gondolt, hogy az apjánál szerencsétlenebb ember talán nincs is a világon. Legszívesebben megsímogatta volna a harapás nyomát, de félt az anyjától.

Amikor a címet hallotta, az izgalomtól zúgni kezdett a füle. A kutyás asszonyt ismerte. Egyszer a városi parkban elszabadult a foxija és ő fogta meg. Hazakísérte őket és ettől kezdve gyakran sétáltatta a kutyát két forintért egy óráig.

Először arra gondolt, szól a katonáknak, kér tőlük egy tankot és többször keresztülmegy az özvegy házán, mire a második emelet össze fog omlani, aztán arra, hogy összefogdos vagy húsz farkaskutyát és széttépeti velük azt a kis dögöt, végül mégis az anyja varrodobozából csente el az ollót és így indult el az útjára. Azt már nem hallotta, mikor az anyja mondta: — Ha valami baja találna esni annak a kutyának, hát az isten irgalmazzon mindnyájunknak.

Fél óra sem telt belé, Jancsi már türelmetlenül nyomkodta az özvegy csengőjét. Az albérlő nyitott ajtót, egy hórihorgas joghallgató, aki tiszta szívből utálta az özvegy kutyáját és már több ízben is tíz forintot ajánlott a gyerekeknek, ha úgy elviszi, hogy sohse látja. Különösen azért gyűlölte, mert az egyik éjjel be akarta csempészni a barátnőjét és az felcsaholta az özvegyet.

Az özvegy, Boczfalvi Ákosné épp most fejezett be egy feljelentőlevelet. Úgy írta alá: „elvtársi üdvözléssel!“ Néhány évvel ezelőtt még „honleányi tisztelettel“ zárta sorait. Az utóbbi időben, hogy lábfájása miatt nem tudott külső, friss anyagot gyűjteni, az albérlőjétől kérte el az amerikai bélyegeket, aztán „gyanús külföldi kapcsolatok“ címen feljelentette.

A mai eset határozottan jót tett az egészségének. Azonnyomban elfeledte a vérnyomását és hihetetlenül rövid idő alatt kiderítette a postás nevét, családi állapotát, sőt az egyik szomszédasszonya révén, akinek a fia futballista, egyebet is. Ennyi adat elég volt egy négyoldalas feljelentőlevélhez, mely így kezdődött.

„Kedves Elvtársak!

Szegény védtelen özvegy vagyok, akivel a mai nap tizenegy óra harmincöt perckor a következő sajnálatos esemény történt. Egy rendkívül vad csengetésre ajtót nyitottam Sete János körzeti kézbesítőnek, akit én „jónapot elvtárs“ köszöntéssel barátságosan fogadtam, mire ő durván rámtámadt és a védelmemre siető fogatlan, Bobi nevű, szelíd kiskutyámat többszöri rúgással bántalmazta, majd megfenyegetett, hogy elpusztít bennünket. Mert ez egy vandál fasiszta kérem. Amennyiben tehát akár nekem, akár a kutyámnak valami baja esnék, a postás lesz a tettes...“

Az özvegy intett Jancsinak, hogy várjon, amíg a megcímzett borítékokba beletesz egy-egy levelet. Ment a panasz a Minisztertanácsnak, a Ludas Matyinak, a Népszabadságnak, a helyi Néplapnak, a Postaigazgatóságnak, azonkívül az Elnöki Tanácsnál és a különböző minisztériumokban dolgozó személyes ismerőseinek.

— Figyelj ide! — mondta. — Ezeket a leveleket itt a sarkon bedobod a postaládába! Megértetted? Bobira nagyon vigyázz!

Jancsi előre elkérte a két forintot, az előszobában pedig rövid, suttogó alkú után az albérlőtől is felvette a tízforintos tiszteletdíjat.

— No, búcsúzz el kutya! — mondta odakint és belerúgott a lábtörlőbe. Az utcára érve becsületesen feladta a leveleket, füttyentett, nagyot rántott a pórázon és nekiódult. A kutya megszokta már, sőt szerette őt, mégis húzatta magát vagy előreszaladt, ha pedig egyenruhát látott felborzolta a szőrét és meg akarta enni a szíjat.

Jancsi egyenesen a Gesztenye-sornak tartotta. Ott találkozott a pajtásával, Petivel, az elefántfülű borbélygyerekekkel. Felültek a nagy szemetesláda tetejére és haditanácsot tartottak. Aztán Jancsi elővette az ollót és — nyírni kezdte a drótszőrű, mosott bundát, imitt-amott hagyva csak egy-egy tincset. A kutya izgett-mozgott és végignyalta a fiú csupasz karját. Jancsi erre eltette az ollót.

— Szerencséd, hogy ilyen vagyok, te vacak! — mondta és sorsára bízva szélnek akarta eresztetni, de Peti egy kis vita után rászedte, ha már az egyetemre nem akarja vinni a kísérletezőknek, — ahol pedig pénzt is adnának érte, — legalább sétáltassák meg egy kicsit.

Így bolyongtak céltalanul, amíg a városi kertészet gyümölcsöséhez nem értek. És mivel a sarkigtárt szárnyas kapu mintha csak őket várta volna, szépen besétáltak.

— Hová, hová?! — kiáltott rájuk egy fa mögül a csösz.

— Nem akartunk lopni, — felelték ijedten.

A hosszú, görcsös csöszbot kifelé mutatta az utat.

— No, kotródjatok, kotródjatok!

A gyerekek vissza-visszanézve oldalogtak.

— Hé, egy kis hullott almát azért szedhettek!... — állította meg őket a csösz. — Itt ni! — és béna jobb lábával sarlózva előre indult.

— Hát a kutyáttal mi van? Rühes?

Jancsi már a csurgólevű almát hersegette.

— Melege van, megnyírtam.

— No, te is megsütheted a borbélytudományodat... Létrás. — Botjával a kutya felé bökött. — Úgy látom fogas is. Nem adnád nekem?

— Hát beszélgethetünk róla. — és lopva ráhunyorgott a pajtására.

A csősz fejbúbjára tolta a kalapot és rágyújtott.

— Volt énnekem is kutyám, — mesélte —, de a múlt héten megdöglött.

— Valamikor igen jól fogott, de most már öreg volt nagyon. Nekem pedig kell a segítő. — Botjával sánta lábára veregetett, aztán a kutyára mutatott. — Adnék érte egy-két kosár almát.

Jancsi szabódott egy kicsit, mintha nehezeire esnék a válás, majd mikor a csősz az apja után érdeklődött, azt mondta, ő már úgy is agyon akarta lövetni, mert nincs otthon helye. — Az előszobájukban vackol, lerángatja a kabátokat. — segített Peti.

— Nahát adod? Nem sajnálod?

— Majd eljövök néha. Vigyázzon rá, meg ne szökjék! Itt a szíja ni!

A csősz fogta a pórázt és csitította a szűkülő kutyát.

— Ne, te ne! Ne izélj már no! Itt jó dolgod lesz, nagy a kert... Hej, várjatok, vigyetek legalább egy kis körtét! Aztán máskor is ha kell, csak gyertek. Ebből szedjeteK ni, a legjobb ízű körte a városban.

Jancsi felnézett a görbe törzsű, hasas fára.

— No, ebből viszek haza is, hadd örüljön az édesapám.

Takáts Gyula

Levél a felvidult városból

(Tersánszky Józsi Jenő 70. születésnapjára)

I.

Nem hívom én Dionysust, sem szent Józsefet ehhez,
egyszerű módra levélben csak leírom s kire illik,
vésse szívébe miként történt, hogy a Múza derűje
elfoglalta a várost, melybe lakom s leigázva
puskacsövekbe virág és tank odujába a szegfű,
közhivatalba vidámság fészkelte rózsa-reménnyel.

II.

Akkor volt, hogy az ember kezdte kiszórni fejéből
végre a puskapor illatot és levetette a mundért.
Szem meglátta a gólyát... Kéz ibolyát szedegetve
szokta meg újra a szépség tiszta-tapintatú bőrét!
Megszóltak a malmok. Liszt csoda púdere arcunk,
cukrok ezüstkristálya az izmunk felhevítette,
s jöttek a lányok, a csók és lámpa kigyúlt a homályban...
Fönt a hegyen felzsongott újra a pincei élet.

Permetezők kényes pávája bejárta a szőlőt.
 Szólt a cigány. Teke dörgött s szende vasárnapi fényben
 ezrek kedvre szállt hálóba a méz-színű labda.
 Így volt s íme a kis-város zendülve a szépre,
 öt párt szólt, hogy a szépség papját hozzam e tájra.
 Nyúzva vidéken a múzsát, hozzám nőtt ez a tisztség,
 mint a számárhoz a két fül: — s most melyiket huzogassam?
 Öt párt nagy hatalom, de Athene sem kutya, pácban
 ültem a lanttal, mint cserző kutyalében a vargák.
 Akkor, mintha a felhőn villant volna mosolygás,
 úgy tűnt arcod elélem és írtam Józsi Jenőnek.

III.

Némi vitácska után kisöpörték s feldíszítették
 újra a vén megyeházat s nem nagyidás, de jövődő,
 visszekerült alkotmány hangulatába hevülve
 vártuk a buszt és jött nagy ponyva alatt leborítva
 mind, ami kedves... Félre csapódott Thalia kényszer
 függőnye és ott állt a gitáros vándor alakja
 zöld színű sátor alatt, benzinszagú pithia-gőzben.
 Állt magasan s már mintha el is kezdődne a játék,
 megpendült a gitár, lobogott a szalagja, leugrott
 Józsi Jenő a kövekre s az utca ragyogva vezette.
 Nagy bíborsüvegét a szálloda is megemelte.
 Főispán, jegyző és gombszemű vizsla adótiszt
 megfordult s ki se hajtva sörük, bámulva letették:
 — Hát ez lenne, ez igric? — és elakadtak a szóval.
 Már szedelőztek... Lassan mentek a vármegyeházra.
 Elfoglalták a helyüket. Nen fönt, de az első
 padsorokat és némi zavarral várták, mit hoz az este?
 Zsongott már a terem, mint kortesi nagy viadalkor.
 Lent ezalatt tisztes lépésre követve az utcán
 jöttek utána az ifjak, a két furulyát mosolyogva,
 s Józsi Jenő zsebiből is visszanevettek a sípok...
 Fürgén szedted a lépcsőt, mint a gidák a hegyecskét.
 Föltódultak utánad. Üres szék egy se maradt már.
 S akkor, mintha a sors keze küldött volna, szerényen
 ép az utolsó főispán székébe leültél.
 Ott ült ő maga, ám de előtted, s nézte a Múzsza,
 mint csap a megtisztelt tölgy lombjaiból a magasba.
 Jól emlékszem, mintha ma látnálak, mosolyogva,
 képletesen játszottál, egyszer az égbe, de menten
 sózva a föld humorával, földre leejtve novellád,
 mint bűvész a szavakkal, két labdát hajigáltál.
 Ujjad ahogy fölemelted, száját tátra az ülnök
 mennybe meredt s hőkölve derékon lökte a jegyzőt,
 és te velük kuncogtál, — várj csak, — mintha eképpen

szóltál volna varázsló bölcs humoroddal eközben: —
 — Várj flótás! ide süss, java most jön. Tátsd ki a szádat! —
 s fölvyillant a mosolygás! . . . Úgy nyitogattad a hajnalt,
 mint a madár. . . Rigolyákra a szív és görcsre mosolygás
 fénye derült . . . Ott álltál . . . Már nem a vándor, a bűvész!
 Élet mestere! Ritka tanító! Szép derűhintő!
 Bukfencelt a vidámság zöld forrása a termen,
 s a hatalom tölgy-székéből epresbotú ifjú
 vitte madárszavú tájra a zord hivatalnoki népet.
 Könnybe dadogva a háznagy a hajdúnak intett:
 — Nem mehet innen! . . . Zárj be kaput! . . . Pörkölt, csusza várja,
 fröccsízű rizling . . . Fuss a „Körülszennyesbe“, de menten. —
 S még te meséltél szájról-szájra suhant a parancs már,
 s így mentünk diadallal. Zászlónk volt a te kedved.
 Várt a „Körülszennyes“ s hümmögve, nem értve mi történt,
 jöttek a vasfejűek tanulásra hevülten utánunk.

IV.

Volt ott csirke, galamb, ruca, disznó, borba virágszál
 és ami oktat, nyíltszavú és furulyával igéző
 „lélek okos nevelése“, mosolygás Marci szavával.
 Hány alakot váltottál . . . Már mint Pán a ligetben
 hatlyukú sípon pásztori hadnak mérted a szépet.
 Még ott helybe meg is tanítottad . . . Mint a szatír-nép,
 úgy igyekeztek, észre se vették, mint nemesednek.
 Most meg Apolló! Ámde gitárral s mind ugyanarról,
 róla, mi legszebb, tünde mosolygás! Róla daloltál
 s véled a gombaszemű vizsla adótiszt, városi jegyző
 ülnök, a postás, mint Arkadia népe vigadtak.
 Emberi fénnel kelt föl a hajnal . . . Csóka vidámság
 vitte helyükre a megszépült-szívű, bölcs mulatókat,
 s ott a saját mezején ki-ki zengte tovább s a vidámság
 így a „Körülszennyes“ csárdából szereterepülve
 elfoglalta a várost, melybe lakom s leigázta!
 Puskacsövekbe virág és tank odujába a szegfű,
 közhivatalba vidámság, mint üde lombba a fészek,
 úgy terepült s kire illik, vésse szívébe mit írtam.
 Kell a vidámság, mint tulipán szírmának a napfény.
 Őz-gida lábú mosolygás el ne szaladj mezeinkről,
 friss csermelysobogás, holdfény-pata, tünde verőfény
 el ne szaladj, üde lábad tánca tapossa szívünket.

Fábián István

Modernség a mai nyugati irodalomban

Egy azóta megszűnt francia filmmagazin, a *Ciné-Regarde* közölni szokta olvasóinak leveleit. Josie Domaide Rouenből például helyteleníti néhány mozcillag viselkedését, majd mentegetőzik: ne higgyék, hogy öreg, csak 17 éves, és „j'aime tout ce qui est moderne et un peu fou“. „Szeretek mindent, ami modern és kissé bolond“. A roueni ifjú hölgy aligha tudta, milyen fogas kérdést oldott meg könnyedén: meghatározta a modernség mai tartalmát. Valóban „kissé bolond“ a mai nyugati élet különösen szórakozásaiban, de életmódjában és művészetében is.

Terjedelmes irodalom foglalkozik az új jelenségekkel. Például egy közismert amerikai regényíró, Louis Bromfield, aki egyik művéért Pulitzer-díjat is kapott (*Early Autumn*. 1927.), *Mr. Smith* című regényében megrajzolja korunk jellegzetes férfialakját. Összehasonlítja a mostani átlagembert Babbitt-tel, Sinclair Lewis világhírű regényhőisével, akiben a század elején a tipikus amerikaiak ismerték fel: „Nincsenek többé Babbittek. Hozzátartoztak az amerikai élet egyik szakaszához, de ez a szakasz elmúlt. Babbitt önhittségével, jólelkűségével, erős kifelé fordulásával, műveletlenségét takaró lármájával ma furcsaság... Minden tulajdonságát és igazi problémáját kiszorította a betegség és ziláltság anélkül, hogy tudnának róla az áldozatok, akik materializmusban, szertelen tevékenységben és az alkoholban keresnek menedéket. Babbitt a maga módján nyers, de egészséges volt. A betegség, amelyről írok, amely folyton terjed és erősödik, egészen másnemű.“ E „betegség“ lényege, — teszi hozzá Lukács György, aki később említendő könyvében a regényt ismerteti — hogy az átlagember fellázad az amerikai életforma unalmas „normálása“, egyformasága ellen. Az átlagba azonban nemcsak a közepes keresetű kisember tartozik, hanem a vezető réteg is. Több mai tárgyú amerikai környezetrajzon kívül Howard Fast jelenkori regényében, a *Clarkton*-ban a milliomos gyáros is összeroppan, mert nem lát értelmet életében, de leánya, Ferney sem tud a társadalmi keretekbe illeszkedni.

Röviden: az jellemzi a mai nyugati életet, hogy amiről regényeket és színműveket írtak a második világháborút követő években az egzisztencialisták, valamint a francia és angolszász felszabadultak (pl. William Faulkner, aki 1949-ben Nobel-díjat is kapott), az ma megvalósul az átlagemberek hétköznapijaiban. Abban egyet ért a helyzet minden elemzője, hogy a második világháború után gyökeresebben változott meg az irodalom és az élet, mint az első után.

A változás csíráira a jól tájékozódó Szerb Antal már 1935-ben rámutatott

Hétköznapok és csodák című könyvében. Csak a XIX. századi realizmus csődjét állapította ugyan meg, de Proust, D. M. Lawrence, James Joyce formabontásában felismerte az új világnézetet. Még csak a „csodá”-ban, a váratlan, logikusan nem magyarázható eseményben kereste az ésszerűség ellentétét, de a fordulatot jó ösztönnel érezte.

A németek közül néhányan a technika nagyarányú fejlődésében keresik az okot. A szociológus Hans Freyer szerint korunk a légűrhajózás stádiumába jutott, amelyben az ember világképe is megváltozik. A Föld immár nemcsak a közlekedési eszközök gyorsulása miatt zsugorodik össze, nemcsak elméletben és képzeletünkben szemlélhetjük kívülről, hanem nemsokára valóságosan is. Kozmikus méretekben majd provinciális akadémuskodásnak számít sok mai komoly gond (*Theorie des gegenwärtigen Zeitalters*. — A jelen korszak elmélete). Horst Krüger a film és rádió, különösen a televízió terjedésében az ősi, anyajogú társadalomhoz való visszatérés jeleit állapítja meg: újra a kép lesz a gondolatközlés eszköze a polgári társadalomra jellemző betű helyett. A könyvkereskedők adatai szerint Nyugat-Németországban máris észrevehetően csökkent a könyvfogyasztás (*Das Ende des lesenden Zeitalters*. — Az olvasó korszak vége. Universitas. 1956). Efféle gondolatokkal valamivel később Bóka László is foglalkozott a prágai egyetem vitaülésén tartott előadásában. (Megjelent az Irodalomtörténeti Közlemények 1957. 1—2. számában és legújabban [1958] kiadott *Tegnaptól máig* című tanulmánykötetében.)

Egyik cikkében (Universitas. 1957. febr.) az atombombára és más borzalmas pusztító eszközökre gondolva felsóhajt Karl Jaspers, a neves német filozófus: „Jedes Problem des Menschen steht heute im Schatten der Untergangsdrohung”. (Az ember minden problémáját beárnyékolja ma a megsemmisülés fenyegetése.)

A lázadás, a kiábrándulás, a csömör okát abban jelölte meg a francia Bertrand d'Astorg (*Aspects de la littérature européenne depuis 1945* — Az európai irodalom képe 1945 óta), hogy a hitleri koncentrációs táborok az emberi méltóság e szörnyű megsemmisítői miatt súlyos trauma vert gyökeret az európai lélekben, amelynek nyomása alól csak torz gesztusokban tud szabadulni. D'Astorg megrökönyödve fedezte fel, hogy az új irodalom elembertelenedett. Efféle következtetésre jutott Otto Forst de Battaglia, a bécsi egyetem irodalomtörténésze is 1956-ban megjelent tanulmánysorozatában (*Die neue Weltliteratur — Dichtung unserer Zeit*. Universitas. — Az új világirodalom — Napjaink költészete.). Szomorúan állapította meg a konzervatív professzor, hogy aligha akad még egy kor, amely ennyire ünnepelte volna minden szemérem tagadását, minden erkölcsi kötelék szétépését nemcsak az erotika területén, hanem minden téren. E két utóbbi szerző mélyebbre ás, mint a technikai okok keresgélői, mert már erkölcsi rúgókat tár fel a mai irodalom megértésére tehát minőségi változást lát meg.

A modern kor problémáinak gyökerét elemezvén történelmi szempontot vet fel Lukács György egyik műve: *Az ész trónfosztása* (1945.). Az új német filozófia történetét írja meg, mert felfogása szerint a filozófiai irracionizmus klasszikus hazája Németország, ahogyan Marx korában Anglia volt a kapitalizmusé. Csak az előszóban említi az értelemellenes gondolkodás más nemzethez tartozó képviselőit, mint a francia Bergsont, az olasz Crocet és az amerikai W. Jamest. A vaskos könyv alap gondolata, hogy egyenes út vezet Hegel támadóitól és Kierkegaardtól Nietzsche és Diltheyen át az egzisztencializmusig. Szerinte Kierkegaard műveiben is a legsivárabb filiszterség ideológiájának

mutatkozik az antiintellektualizmus: aggodásból, reszketésből és gondból sarjad ez a filozófia. A legújabb egzisztencializmust (Heidegger, Jaspers) is a kétségbeesés hangulata különbözteti meg a többi életfilozófiától, nem pedig lényeges eltérés. Lukács György érvelése logikus, csak legnyomatékosabbnak szánt indoka késztet gondolkodásra. Szerinte az irracionálisizmus legnagyobb bűne, hogy a hitlerizmusba torkollik. Az irracionálisizmus és hitlerizmus ilyen arányú azonosítása azonban nehezen fogadható el, mert az egzisztencializmus a hitlerizmus bukása után is él, sőt némi átalakítással terjed; továbbá több filozófiai irányt lehetne ismertetni, amely rokonszenves gondolatai ellenére torz elágazást hajtott, vagy a gyakorlatban kártevőnek bizonyult; végül a hitlerizmusban fellelhető — a kétségtelenül meglevő irracionális elemeken kívül — a túlzott racionalizmus is — talán még undorítóbb formában. Azzal a megállapítással azonban, hogy a mai modernség a filozófiai irracionálisizmus lecsapódása a mindennapi életben (tehát az irodalomban is), nagy segítséget nyújt Lukács György a tájékozódni kívánónak, mert a szétfűtő szálak így egységes képbe rendeztetnek.

Az értelem tagadásának veszedelmére mások is figyelmeztettek már korábban. Külföldiek is figyelték korunk változását, de a magyar írók közül is akadt egy nagyműveltségű, érzékeny ember: az első világháború esztelen szenvedései és embertelensége által megriasztott Babits Mihály már 1917-ben írta a *Veszedelmes világnézet* című tanulmányában: „Nem meggyőződés csinálja a háborút. Ha minden ember jobb meggyőződése szerint cselekedne: nem volna háború. Soha sem fordult még elő a történelemben, hogy oly óriási többsége az embereknek meggyőződése ellenére cselekedett fontos dolgokat, oly teljesen meggyőződése ellenére élt és halt volna, mint manapság. Nemcsak gonoszságból, nemcsak gyengeségből. Hanem valóságos világnézetből. Nem háborús világnézet lehet ez, hanem valami fatalisztikus cinizmus, valami rezignált „mindenmindegy“ filozófia. S ez a tulajdonképpeni ellenség, ami ellen küzdeni kell. Ez a veszedelmes világnézet, ami a háború lehetőségeit segíti... Az ellenség neve: *antiintellektualizmus*.” (A kiemelés Babitstól való.)

Tanulmányában sorra ismerteti az értelem ellen fordulás állomásait: már Kantban megtalálja a csírákat (tehát messzebbre nyúl vissza, mint a Hegel támadóiból kiinduló Lukács György), amely Hegel, Schopenhauer és Nietzsche filozófiájában bontakozik ki, de fűti az amerikai pragmatizmus és Bergson rendszerét is. A francia irodalom szkepszisében épp úgy megfigyeli, mint az angolok optimista kalandvágyában és a modern líra élmény-kultuszában.

Babits ítélete azóta szinte Kasszandra-jóslattá terebélyesedett: fokozott mértékben valósult meg mindaz, amitől félt. Újabban mind több nyugati író és gondolkodó hirdeti az antiintellektualis irányzat szükségességét, sőt egyedül üdvöztető voltát. A régi bírálata mellett olyan új világnézetet akarnak teremteni, amely megoldja a mai ember problémáit. A német egzisztencializmus egyik legismertebb képviselője, Karl Jaspers (1948 óta a bási egyetem tanára) azt hirdeti, hogy századunk ugyanolyan korválasztó („Achszenzeit“), mint az időszámításunk előtti 800—300. év közé eső időszak volt (Konfucius, Laoce, Buddha, Sokrates és a görög tragikusok kora), amelyben az ember megszerezte a szabadságot és a tudat függetlenségét; ez több renaissance-on át szinte napjainkig hajtotta a fejlődést. Mostanában nem új filozófiai, művészeti irányok keletkeznek, hanem ez a magatartás változik meg. Az ősrégihez, az ősemberhez térünk vissza, amikor az ember még nem fordult szembe a természettel, ezért napjaink hangulatát a nagy kezdeményezések pátosza jellemzi. Újabb művei közül néhánynak már címe mutatja, hogy mennyire foglalkoztatja a mai válság:

Vernunft und Wiedervernunft unserer Zeit. (1950. — Az ész és észellenesség napjainkban), *Rechenschaft und Ausblick* (1951. — Számvetés és kipillantás.)

Történelemfilozófiával foglalkozik mostanában Jaspers, hisz ez a tudományág figyeli leginkább a korfordulatot. Ugyanezért emlegetik már a napilapok is Arnold Joseph Toynbee-t, a londoni egyetem nemzetközi történelem tanárát és a Chatham House (nemzetközi politikai kérdésekkel foglalkozó intézet) vezetőjét, Történelemfilozófiai főművét, a több mint tíz kötetre terjedő *A study of history*-t (A történelem tanulmányozása) 1934-ben kezdte írni, 1957-ben fejezte be. Kisebb műveiben is foglalkozott a mostani változással (*Civilisation on trial* 1948. — Válaszúton a műveltség. — *The world and the West.* 1953. — A világ és a nyugat.) Lukács György kissé sommásan intézte el említett könyvében: besorolta a Spengler-epigonok közé. Pedig jelentőségét az az apróság is mutatja, hogy a nemrég elhunyt Ortega Y Gasset hagyatékában találtak vele foglalkozó tanulmányt (*Toynbee y la filosofia de la historia.* — Toynbee és történelemfilozófia). Valóban átveszi Spengler kultúrákat összehasonlító módszerét. Az összehasonlított egységek („civilisations“, „societies“) száma azonban már 21-re növekszik; német elődjénél történelmibb is, mert fejlődési párhuzamokon kívül időrendi összefüggést és rokonságot („filiation and apparenatation“) állapít meg a különféle kultúrák között. A legnagyobb különbség mégis az, hogy Spengler morbid pesszimizmusával szemben Toynbee hisz egy közelgő egységes világkultúra kialakulásában, amely feleleveníti az ősi alapokat, de a többi más kultúrával együtt az európai is — sőt elsősorban az — továbbél majd.

Optimizmust kelt Hans Egon Holthusen, müncheni lírikus és esszéíró tanulmánya is, amely határozottabban az irodalomra alkalmazza az új felfogást. Címe is optimista: *Die Einheit der modernen Welt* (A modern világ egysége. Universitas. 1956.). Megemlíti az előbb ismertetett gondolkodókat (Jasperst, Toynbeet stb-t.), megnevez néhány nálunk is ismert író (Thomas Mann, T. S. Eliot-ot, James Joyce-t, Thornton Wilder-t), akikben az egyetemes emberiség előkészítőit látja, s akik kivezetik a nyugati világot a mai sivár reménytelenségből. Most még szerinte is igen mély a szakadék, amely a technikai-politikai és a műzsai világot elválasztja. Amíg a technika üzemek láncolatával szötte be a földet, s azzal fenyeget, hogy a természet közösségéből kiszakított embert elgépesíti, csendes visszavonultságban egy újfajta, a menekülés útját nyitogató költészet keletkezett, amelyet „nem-klasszikusnak“ nevez. Ezzel a negatív megjelöléssel foglal egybe minden irányzatot, amely az értelem-, vagy a tudat alatti lélekből, az ember megjelenése előtti kor feleleveníthető emlékeiből, a természettel való újraegyesülésből táplálkozik. Részletesen elemzi az 1948-ban Nobel-díjjal kitüntetett angol T. S. Eliot egyik nagy költeményét, *The waste land*-et (1922. A pusztaság. Magyarul Weöres Sándor *A lélek idézése* című kötetében jelent meg 1958-ban), amelyet a modern lírai költészet Magna Chartájának nevez. Pogány, hindu és keresztény mítoszokat olvaszt egységbe ez a vers: a szárazság és öntözés, pusztaság és kert, halál és feltámasztás ellentéte általános emberi őslélektanban egyesül, s ebből sarjad minden lehetséges mítosz, szimbólum és költészet. Eliot megénekli korunk két nagy élményét: a modern társadalomban senyedő emberi lelket, a magányba szorítottat (Holthusen 1951-ben megjelent verskötetének címe is jól fejezi ki a mai szorongást: *Der unbehauste Mensch.* — Az otthontalan ember), valamint a megújulást, amely a legősibb forrásokból táplálkozik.

(Folytatása következik)

R I P O R T O K

Gyenis József

Táncsics nevéhez híven*

Baranyában, annak is a legalsó csücskében, közel a jugoszláv határhoz fekszik Majs község. Szinte megbújik két domb ölében, az érkező csak akkor veszi észre a falut, mikor már a házak között jár. Adatait még ki lehet egészíteni azzal, hogy mintegy kétezer lelket számláló közepes nagyságú falu. 1945 előtt szintiszta németajkú lakosság lakta, 92 százaléka tagja volt a Volksbundnak. Most vegyes lakossága van. Már 1945-ben magyarok érkeztek Bácskából Szőreg, illetve „Hadik-népe” községből. A Boszniából odaköltözöttek, akiket Horthyék még 1942-ben telepítettek be Magyarországra, újra vándorbotot vettek kezükbe, hogy most már végleg hazát találjanak. Végül 1948-ban 56 család érkezett a Felvidékről is.

Ezek után elképzelhető, hogy mennyivel nehezebb a kibontakozás az ilyen megbolygatott faluban. Mégis ez a több helyről összeverődött és két nyelvet beszélő nép már 1949-ben hetvenkét taggal 648 holdnyi területen a szövetkezés útjára lépett és megalakították a Táncsics Termelőcsoportot. Sikerek és kudarcok hullámváza közben 1956-ban már 1520 holdnyi földön gazdálkodnak, a tagság száma pedig meghaladja a kétszázat, pontosabban kétszázötvenketten vannak együtt.

Ennyit előljáróban.

*

Vetés közben érték a csoportot az októberi események. Mint valami közelgő jégverés sötét felhőinek előszele, úgy suhant közéjük 1956. október 24-én a pesti harcok híre. Mi lesz ebből? A falusiak is kerülgették egymást szótlanul, de arcukra már kiült a hovatarozás jele. Az egyik aggódó szorongással féltette tízegynéhány év munkáját, másik reménykedve gondolta, no, most elérkezett a mi időnk.

Erdélyi András, a Táncsics elnöke meglelt, tapasztalt ember. Már az első napon észrevette, hogy a tagság közé éket vertek az események. Sokan csak immel-ámmal végzik dolgukat, mások már fütyülnek a csoportra, pedig kellene, nagyon kellene a munkáskéz. Félben van a vetés, meg ott az őszi betakarítás is.

— Te Vince, most kell ám csak a sarkunkra állni. Veszed észre, hogy züllik a csoport?

Tényi Vince, a csoport lakatos megette már a kenyere javát. Nem kisebb féltéssel gondol ő is a csoportra, mint az elnök. Boszniából került Baranyába, Erdélyi meg a Felvidékről. Tényi teltebb, zömökebb, beszédjében komótos meg-

* A Népszabadság irodalmi pályázatán II. díjat nyert.

fontoltság bujkál, Erdélyi vékony, szikár ember, hirtelenebb haragú, még szerencse, hogy biciklin jár, mert bizonyára hetenként elnyúne egy hátszlovat, annyit lótfut a széles határban munkahelyről munkahelyre. Tényi érti Erdélyi aggodását, hisz közös az övével.

— Számba kell venni, kire számíthatunk — javasolja — a csoport irodáját főhadiszállássá kell tenni állandó ügyelettel. Ha megtámadnak, visszaütünk.

Szükség volt erre a felkészülésre nagyon, mert már ezen a napon üzenet érkezett Tényihez.

— Megszűnt a Tényi úr hatalma — csak ennyi.

Éppen elég ahhoz, hogy józan ember értsen belőle. Miből is állt az a Tényi-hatalom? Tagja a pártvezetőségnek, és egyben a csoport vezetőségének is. Már pedig aki ezt a hatalmat megszűntnek tekinti, az a pártot, a csoportot is megszünteti, ha módja lesz rá. Nem lehet észrevétlenül elmenni mellette, habár most a legfőbb gond: vetni, vetni, vetni!

— Értsétek meg — agitálja a tagságot Erdélyi — ha üres marad a föld, jövőre mi bánjuk meg.

— Jövőre, jövőre — veti közbe az egyik ember — egyelőre azt sem tudjuk, mi lesz holnap, nemhogy jövőre. Másnak gürcöljek?

— Akármilyen lesz, de egy biztos. Enni mindig kell, míg a világ világ lesz, és ha nincs mit, akkor éhendöglünk. Ha meg vetünk, akkor védjük meg, hogy arathassunk is.

Használt az okos beszéd, és az emberek nappal járták a mezőt, este pedig gyülekeztek az irodán. Persze csak azok, akik magukénak érezték a közöset.

A hullámverés huszonhatodikára már elérte a falut. Megalakult a „Nemzeti bizottmány“ és a „Nemzetőrség“. A főhangadók Kátai Pál pék, Hartvény Antal nagygazda és Zöldföldi Antal, akiknek jelszavuk lett: „Elég a kommunizmusból“

A falu irányítását valójában már Kátai és Gonda Sándor állatorvos vette a kezébe. Még nem túlságosan radikálisan, inkább taktikázva. A „Nemzeti bizottmány“ elnökének jönnek találják Pap Dánielt is, a nincstelen egyszerű embert, annyira egyszerű, hogy se olvasni, se írni nem tud a huszadik század derekán.

A nemzetőrség is megalakult mintegy ötven taggal. Vezetőjének megtették Pálincás Mihály tsz-tagot. Ennél a választásnál Kuszikné — aki korábban egy időben a „Táncsics“ elnöke is volt — aggodva figyelte, hogy hiányoznak a megválasztandók közül a kommunisták. Megszokta már, hogy ami a faluban történik, abban részt vesznek a párttagok is. Maga sem tudta, honnan szállta meg akkora bátorság, de hangot adott nemtetszésének.

— A kommunistákat miért hagyják ki?

Mohácsi János volt csendőrmester ezt már nem tűrhette szó nélkül, tudta ő, hogyan kell rendet teremteni a községházán, volt gyakorlata a múltból. Felugrott a helyéről és rátámadt Kusziknéra:

— Maga még most sem akarja megérteni, hogy a maguk ideje lejárt?

Kuszikné ijedten elcsendesedett, a tsz-tagok pedig Pálincásra szavaztak, legalább közülük való. De azért már nyilvánvalóbb volt, hogy nem Pap Dániel és nem Pálincás kezébe van letéve a falu sorsa.

Két nap múlva a „Nemzeti bizottmány“ szűkebb vezetőséget választott. Mielőtt a tanácskozást megkezdték, Kátai szót kért.

— Jelen vannak olyanok is, akiknek itt semmi helyük sincsen.

Erdélyire és Tényire értette. Az emberek vártak, hogy most mi lesz. Erdélyt előntötte a pulykaméreg és vette a kalapját. Ha nem néznek rá jószemmel, hát dögöljenek meg. Tényit is fojtogatta valami, mehetne ő is, nem állná útját senki, mégis mást határozott.

— Ameddig egykori volksbundisták jelen lehetnek, addig én is maradok, ha tetszik, ha nem.

Feszült a légkör a teremben. Lám, mégsem megy olyan simán. Ezek a kommunisták nem olyan könnyen engednek. Igaz, hogy Erdélyi elrohant, de azért találkoznak még vele is, ha úgy hozza a sors. Lucinar Mátyás töri meg a csendet.

— Hagyják emberek. Rendre van most szükség, nem veszekedésre.

Tényi hát marad, hogy szemtanúja lehessen a továbbiaknak. Van min csodálkóznivalója éppen elég. Mint eső után éticsiga a bokor alól, úgy bújnak elő a régi rend levitézlett emberei, mind jogot és hatalmat követel magának.

Gonda Sándor állatorvos úr túl az ötvenen, öszülő hajával, hóna alatt kis intarziás kazettával az asztalhoz lép és felnyitja a kazetta fedelét. Ünnepelesen körülhordozza tekintetét a jelenlevőkön. Elérkezett hát élete nagy pillanata, minden szempár reá szegeződik. Belenyúl a kazettába és a gondosan megőrzött fénylő érmekeket sorban kirakja az asztal lapjára.

— Emberek! Nekem is vannak fájdalmaim — szólal meg a feszült csendben.

Igaza van. Több mint tíz éven át nem hordhatta Horthytól kapott kitüntetéseit, amit még huszárszázados korában tűztek a mellére. Bizonyára fájtna az is, hogy a háború előtt állattenyésztési főfelügyelő volt a minisztériumban, most pedig csak egy icike-picike körállatorvosi rangja van. Egyszóval ledegradáltak. Hogy tisztességesen megélhetett és nem bántotta a kutya se, minek is jutna eszébe? Vagy ha eszébe jut, vajon kielégítheti egy nagyratörő ember igényeit, akinek a népi demokrácia „kettétörte“ a karrierjét?

Pestről egyre vadabb hírek érkeznek. Beszélhet a rádió forradalomról, de a jó fülűek már látják, hogy ellenforradalom van. Gonda is a helyzet magaslatára emelkedik. Eddig csak háttérből, most már nyíltan is átveszi a szellemi irányítást. Kiválasztja a megfelelő embereket maga mellé munkatársként, leváltja Pálinskást és helyére a malom könyvelőjét teszi. Horváth László alkalmas a megbízatásra, hiszen horthysta főhadnagy, tehát megbízható az új helyzet számára. Helyettese pedig Mohácsi János csendőrmester lesz.

Ebben az időben a majsai rendőrség egészen üres volt. Legénységét Pécsre és Mohácsra vezényelték. Mohácsi első tennivalója, hogy a rendőrséget megszállja, Tóth Antal rendőrtörzsszermester véletlenül hazajött és Mohácsi egyedül találja az őrsön.

— Adja át az őrsöt és a parancsnokságot — rendelkezik Mohácsi.

— Nem adom, mert a megbízatást nem magától kaptam — néz vele farkasszemet Tóth Antal.

— Na jó, erről még beszélgetünk — távozik Mohácsi.

Gondát, Horváthot aggasztja, hogy nem tudnak lépést tartani a fejleményekkel és lemaradnak. Lám, az az egy szál rendőr is ellenállt. Pedig van itt még nagyobb erő is, a kommunista párt. Addig az ő számukra nemigen teremhet babér, ameddig a párt szét nem hullik. Gonda tehát felhívja Nyitrai Sándort, a párttitkárt, hogy estére hívja össze a párttagságot gyűlésre. Azt se titkolja, mi célból.

— Fel kell oszlatni a pártot — jelenti ki.

Nyitrai is tsz-tag. Feloszlatni? Nem, ebben ő nem segédkezik. Nem is intézkedik, nem hívja össze a tagságot. A gyűlést mégis megtartják. Gonda üzent minden párttagnak, hogy estére „saját érdekében“ jelenjen meg. Megtörténik hát az a csoda, hogy a majszi kommunisták gyűlésén a pártonkívüli Gonda tartja a titkári beszámolót, méghozzá telt ház előtt, mindenkit elhozott a kíváncsiság, mit is terveznek velük. Gonda aztán valahogy ilyenformán „tájékoztatja“ őket:

— „Nincs szükség a kommunista pártra. Értik? Lépjenek be a kiscgazdapártba.“

Határozatot mégsem hoz a gyűlés, mert ha Gonda kicsit még tovább beszél, magára marad a szobában. Soknak viszket a tenyere s hogy ne legyen baj inkább hazamegy. Amíg azonban Gonda szóval tartotta a kommunistákat, addig „jó hazafiak“ lerombolják a szovjet emlékművet.

Közben bomlik a csoport is. Eleinte csak el-elmaradnak a munkából egyesek, később hírek szállingóznak, hogy ez is meg az is kilép. A gyűlés utáni estén aztán akad, aki nyíltan is színt vall. Mohácsi kíséretében beállít a tsz-irodára Kis József, Ulia Árpád, Juhász József középparaszt, meg Német Károly. A kilépésről már nem is beszélnek.

— Leltározni akarunk. Határozzuk meg, hogy hol kezdjük — jelentik be kerekperec.

Ez az arcátlanság sok volt a maradni szándékozókna.

Szalai János a szoba közepére lép. Nem mond nagy szavakat, nem is kiabál, mint aki haragszik, csupán szép csendesesen megjegyzi:

— Ha maguk most nem távoznak, vagy holnap visszajönnek leltározni, akkor innen nem mennek el élve.

Mohácsi csak testörnek jött, nem is szól bele a dologba. A másik négy közül Kis József tér legelőbb magához a meghökkenésből.

— Komolyan mondod ezt? — kérdi kissé megszeppenve.

Tényi Vince Szalai vállára teszi a kezét s mintha Kisék a szobában se lennének, csak ennyit mond:

— Veled tartok, János.

Hazudna, aki azt állítaná, hogy Kisék nyápic, pipogya emberek, legény legyen a talpán, aki velük birokra kél, hanem azért valami nagy-nagy elszántságot láthatnak Szalai, Tényi meg a többiek arcán. Beszédnek itt már nemigen van helye.

Nem kellett a kilincset se megfogniok, hogy kívülre kerüljenek.

Ettől a perctől fogva egy pillanatra sem maradt üres a tsz-iroda.

— Látjátok, ha összetartunk, erősek vagyunk — biztatta az embereit Erdélyi — fel kell osztani egymás közt az örökösödést, ne virrasszon mindenki egyszerre, mert kimerülünk. Tervet is kell készítenünk, ne csak találomra bo-lyongjunk ide-oda.

A kétszázötvenkét tagból ha hullott is a férgese, azért jutott őrség bőven a kazlakhoz is, istállókhöz is.

November 2-án este asszonynépség nyitott ijedten az irodába.

— Emberek, valami rettenetes készül, segítsenek. Idegenek jártak az udvarban. Hallottam, mikor mondták, hogy később visszajönnek.

A szemben levő házban lakott Sós József rendőr, oda készülődtek a kései látogatók. Hogy nem egészségnézőbe, az nyilvánvaló volt. Ha jönnek, hát hadd jöjjenek, akkor készülünk a fogadásukra, és állítsuk össze a küldöttséget, gondolták.

Sósék utcai kiskapuja máskor se szokott csukva lenni, most is kitárva

várta a látogatókat. Alig kerültek a kapun belül, bezárult mögöttük, amiről a retesz éles csattanása árulkodott. Hogy mitől csukódott be a kapu, megnézni már nem volt idejük a vendégeknek. Közéjük csapott a szőlőkaró, jajkiáltás jelezte, hogy talált is. Lábak dobogása verte fel az éjszaka csendjét, a jövevények tudták, hogy a kapun nincs kiút, igyekeztek hát a kert felé. Honnan is sejtették volna, hogy benne vannak a kutyaszorítóban? Hátul az udvart mezsgyétől mezsgyéig egy keresztbe épített istálló zárta el. Hiába próbálták nyitni a pajtakaput, az istálló ajtaját, gondos kezek azokat jól elrekeszelték. Egyetlen út maradt a menekülésre, a kút melletti kerítésen keresztül át a szomszéd udvarba. Mentek is a jámbor lelkek egymást tiporva. Csak hát a vendéglátók is gondoltak erre, s újra a vendégek nyaka közé suhant a szőlőkaró. Rémült kiáltás tört fel az egyik menekülő torkán.

Szaller Zoltán kapta az ütet, amitől pár lépés után összezsugorult. A szerencsétlen ült már börtönben is. Társai: Hau Antal és Tóth József nagy bátran megszöktek. Örültek, ha menthetik a bőrüket.

Szaller még a tett színhelyén feküdt, mikor az utcán nagy garraal jöttek vissza Tóthék mintegy alibit keresve, hogy ők nem jártak a más udvarában. Sósék kapujában harmadszor is a szőlőkaró válaszolt. Igaz, kissé félre sikerült, mert a karó elakadt a kapu boltozatában, de azért arra elég volt, hogy még most is emlékezzen rá, akinek a karját érte. Végül is Tényi rendelkezett.

— Vigyék a barátotokat, hogy meg ne gebedjen.

November 4-én fordult a széljárás. Gonda már alkuszik Tényiékkel.

— Ne bántsuk egymást, elvtársak. — Úgy mondja: „elvtársak“. Ő maga is csodálkozik, hogy nem törött ketté a nyelve, amikor kiejtette a szót.

— Vége az én pünkösdi királyságomnak — teszi még hozzá — lényegében nem is csináltam semmit.

Buzgóságában odáig megy, hogy be akarja tiltani a misét, maradék tekintélyénél fogva, mert úgy hallotta, jönnek a szovjet tankok. De még ebben is megelőzték. Bodra Pál besúgta a templomajtón a bűvös szót:

— Vigyázzatok, jönnek a tankok.

A patikusné úgy szedi össze gyerekeit a padból, mint kotlóstyúk a csirkéit a gazból és mise ide, mise oda, siet kifelé.

— Jaj, végünk van — súgja a rábámulóknak.

Ezzel aztán a misének is vége volt, pedig a szovjet páncélosok azóta sem értek el Majsra.

*

Táncsics Mihály nevének viselői büszkék névadójukra és valóban forradalmat csináltak a maguk portáján az ellenforradalomból. Megvédték tíz küzdelmes év kemény munkáját. Igaz, megtépázta őket is a vihar. Ötvenkét tag kilépett, 314 hold ágak módjára letöredezett az 1520-ból, de a törzse megmaradt a csoportnak. Mint ahogy a fának is csak használ időnként a nyesés, a Táncsics sem lett gyengébb, ha csökkent is a létszáma. Megvédték a beérett gabonát, amit az októberi nehéz napokban vetettek. A mohácsi csatatéren terül el a majsai határ, ott, ahol több mint négyszáz évvel ezelőtt roppant seregek ütköztek össze. Ott, ahol századokra eldőlt nemzetünk sorsa, de balsorsa. Most a kései unokák győzelemre vitték ügyüket, Kombájnok duruzsolása, Zetorok lármás kurjongatása, aratógépvitorlák vidám integetése adja hírül a diadalt. Esténként a 85 000 forintért vásárolt új Zetor szállítja haza munkából pótkocsiján a tsz-tagokat és messze száll vidám daluk:

„Arra alá Baranyában...“

Lemle Géza

Besence

Írók, szociológusok és a magyarság sorsáért felelősséget érző más értelmiségiek úgy beszéltek az Ormánságról, mint a „hulló magyarság“ földjéről. Aki a magyar nép legmélyebb sebeit ujjával akarta illetni, ide zarándokolt, mint együttérző rokonok a ravatalhoz. A pusztulás fájó felismerése szinte állandó kísérőként tapasztotta e baranyai táj nevéhez az efféle meghatározásokat: „hullafolt a magyarság testén“, „magyar temető“, „halálbarohanó vidék“, „a magyar korhadás legszomorúbb fészke“. A számadatok megdöbbentő bizonyosságával érvelhettek a rendkívül tragikus megállapítások igazsága mellett. S akik a „gyalogolni jó“ elvét vallva végigjárták az Ormánságot, vagy bepillantottak falvai egyikének-másikának életébe, úgy érezték, hogy a számok sok mindent elmondhatnak, de eleget nem. Hol vannak azok a számok, amelyek érzékeltetni tudnák a lelkek vergődését, az életre nehezedeő fojtó légkört, a kilátástalanság mindent betöltő gyötrelmét, mely ott kísért a szemekben és mozdulatokban, a hulló vako-
latban és düledező kerítésekben, melytől nemcsak a szenvedő részes nem tud szabadulni, hanem a „messziről jött“ szemlélődő sem?

Tudományos értekezések, változatos művészi alkotások feszegették a tragédia magyarázatának nyitját. Sok okos következtetéssel próbálták megnyitni a szemeket, ébresztgetni a lelkiismeretet, és hasznos elszánásra sarkallni az értelmet. Mások badarságokkal sűrűbbre szőtték a hályogot az amúgyis vaksi szemeken, nyugtatni igyekeztek a követelőző lelkiismeretet, és értelmetlen intézkedéseket megváltó tetteknek tüntettek fel.

Az évtizedekig tartó vitában a derekabb tábor felismerte, hogy csak alapvető gazdasági és társadalmi változásokkal lehet az életnek megmenteni ezt a sír felé tántorgó népet. Ha nem is merték a baj okát nevén nevezni, súlyos mondataiknak tartalma ez volt: a baj oka a feudál-kapitalista rend. S a diagnózis magában hordta a gyógykezelés módját is. A rendszert kell megváltoztatni, mert minden más kezelés csak látszateredményeket szülhet. Csökkenhet a láz, enyhülhet a fájdalom, de nem szűnik a kór.

Keserűen állapította meg Kodolányi János:

„Az alatt a másfél évtized alatt, ami az egyke-veszély emlegetésével, elemzésével, propagálásával, hangoztatásával telt el, sok történhetett volna. Betűtenger támadt, cselekedet egy cseppecske sem. Megjelent Illyés nagyszerű tanulmánya, a „Pusztulás“, megjelent Hidvégi János dr. műve, a „Hulló magyarság“, megjelent a „Néma forradalom“. Én megírtam a „Földindulás“-t, megszületett belőle a film is. A debreceni ifjúság telepítési mozgalmat indított. Hidasról az egyetemi ifjúság országra szóló tüntetéssel hozta Budapestre az elnémult magyar harangot. Az EPOL házassági kölcsönt adott néhány ifjú párnak... De a kormányzat? Az államhatalom? Mit tett ő?

Másfél elfecsérelt évtized múlt el fölöttünk. Ölbetett kézzel ültünk, mert hiszen jóhiszemű, lelkes ifjak egy-két családra kiterjedő telepítési akciói, amelyek diákgyerekek filléres adományaira támaszkodnak, könyvek, amelyek a bajokra és tennivalókra rámutatnak, szindarabok és filmek írott malasztjai nem nevezhetők a magyar nép fizikai és lelki életének mélyére nyúló beavatkozásoknak. Másfél évtized alatt radikális földreformot, új örökösödési törvényt,

átfogó telepítést, termelő és értékesítő szövetkezeti hálózatot, népi és egységes, olcsó közoktatást stb. kellett és lehetett volna teremtenünk. A költségvetésben súlyos összegeket kellett volna szánni az ország újjáépítésének feladatára."

Mindez nem történt, nem történhetett meg. Az ormánsági falvak tovább vergődtek a kilátástalanság hínárjában. S e falvak közül Besence volt egyike a legmélyebbre süllyedteknek, olyannyira, hogy a harmincas évek derekán ilyen jövőt jósoltak neki: „...Besencén tíz év óta minden második évben születik összesen egy gyermek s hogy tíz év múlva, a ma élő öregek távozása után, üres lesz a falu, mint a kipusztult csigahéj!"

A jóslat kritikus határideje lejárt, sőt több mint két évtized múlt el a tragikus jövőt ígérő sorok megírása óta. Nem akármilyen két évtized. A második világháború borzalmaival terhes, a felszabadulás nagyszerű lehetőségeit elibénk táró, s az azóta szorgos munkában eltelt időszak ez.

Érdemes számbavenni az elmúlt közel másfél évtized alatt bekövetkezett változásokat. Országosan és megyénként általánosított adatok jelzik ugyan fejlődésünket, de még megválaszolatlan a kérdés: Vajon mi lett a „magyar korhadás legszomorúbb fészkeivel"? Megváltozott-e az ormánsági falvak élete? Megszűnt-e az e tájra nehezédő, halált lehelő légkör? A tudat mélységeiből tűnőben van-e az a szemlélet, amelyről egyesek úgy vélekedtek, hogy a gazdasági és társadalmi valóság alakulásától függetlenül és végzetszerűen sodor a megsemmisülés felé? Tudományos és művészeti életünk annál inkább is adós e kérdésekre a felelettel, mert a második világháború előtt több tudományos mű és művészi alkotás született e táj ihletéséből. Ha akkor az aggodalom kezünkbe adta a tollat, vegyük fel ma újra, hogy a megváltozott körülményeket felelősségünk mérlegére tegyük.

Kodolányi János 1934. tavaszán, besencei utazásáról a következőket írta:

„Ez a falu valamennyi helyett beszél. Amint behajtunk az uccába, összefacsarodik a szívünk. Balról kopott, himlőhelyes kis ház, kapuja düledezik, zsalugáttere, ajtaja beszögezve. Udvarát felverte a gyom. Olyan mint egy esőverte, napszitta koporsó. A lovak lassú lépésben poroszkálnak velünk, mi némán nézzük az ütött-vert, elhagyott házat, a tornácos, zsalugáteres portát, melynek hideg a tűzhelye, tetejét megbontotta a szél, kéménye csorba, udvara-kertje kihalt. Egy a kihalt házak közül... A végzet beteljesedett rajta.

Nézzünk végig a tisztára söpört uccán. A házak előtt imitt-amott egy öregember, öregasszony ül, kezét ölbe ereszti, köszöntésül bólint, vagy megbíltenti kalapját, azután néz, néz a messzibe, a semmibe. Beszélgető csoportot úgyszólván sehol sem lehet látni. Még ahol két öreg ül is együtt, az sem beszélget, csak nézi az eget, a fákat, a kocsinkat. Arcukon rettenetes, szívbemarkoló egykedvűség. Tartásuk fáradt, meg sem mozdulnak. Egy fiatal anya gyermeket tart a karján, egy másik nagyobbacska gyermek egykedvűen poroszkál a házak mellett, — ime, ennyi gyermeket látunk mindössze ünnep délutánján Besence utcáján. Cicázás, kergetőzés, zsvaj? Nem, a halottasházban sem lehet nagyobb, dermesztőbb csend, mint ebben az ezeréves magyar faluban, ahol még az én emlékezetem szerint is „biklában“, „kebélben“ pompázó lányok, menyecskék cseveltek. Hová tűntek? Egy részük, ime, öregasszony, a biklához gyászfekete réklit húzott. A másik részük nyomtalanul elmúlt a semmiben...

Itt van balkézről Bikó bácsi háza. Szép kis ormánsági ház, de milyen állapotban! Maga Bikó bácsi egyedül maradt a világon, ott lézeng most is a kihalt udvaron, léptei egykedvűek, vontatottak, tekintete fáradt. Sem kuttyája, sem

macskája. Tán még a madarak is elkerülik házatáját. Ha ő meghal, ajtaját beszegezik, a gyom ellepi az udvart kertet és átveszik birodalmukat az egerek, pókok és temetőbogarak...

Sőtét, vigasztalan ez a kép. Vajon találkozhatom-e még vele, — tűnődtem —, amint az országútról a faluba vezető földúton ballagtam? Nem tudtam, hogy melyik a Bikó bácsi háza. Az első ház képe azonban merőben más volt. Szép, két nagy ablak nézett az útra. Nem tornácos, ormánsági ház volt, hanem modern, családi ház, olyan, amilyenekkel lépten-nyomon találkozunk. A friss vakolat ezüstös csillogása, a kerítés és a porta ápoltsága majdnem azt az érzést keltette bennem, hogy eltévedtem. Ha nem néztem volna meg alaposan a falu névtábláját, azt hihettem volna, hogy ez nem az a falu, amelyről Kodolányi könyvében olvastam. Hát még ha tudtam volna, hogy ez a ház volt a Bikó bácsi háza!

Bikó bácsi felakasztotta magát. Ki tudja ma már, hogy miért? Lehet, hogy a magárahagyatottság emésztette el, az is lehet, hogy félt elszakadni megszokott, üres világától. Úgy beszélnek, azért menekült a halálba, mert hozzátartozói avval fenyegették, hogy elviszik Besencéről. Nem vitték el. Odatették pihenni a többi matuzsálemi korú öreg mellé a besencei temetőbe. Bikó bácsi házából azután újat építettek Fórisék. Azt az új házat, melyet elsőnek pillantottam meg a „halálraíttelt“ faluban. Fórisék háza az első volt, de nem az egyetlen, mely nem az enyészet, a pusztulás légkörét árasztotta. A falu múltját ismerve úgy érzem, mintha kiszellőztetett kriptában nézelődnék, melyről tudom, hogy a halál tanúja volt, de száműzte már innen az elmúlás hangulatát az élni akarás serkedése.

Mintha a sors kacérkodna velem, pufókképű négyéves-forma gyermek jön velem szembe. Egy cseppet sem félénk. Megmutatja, merre van az iskola.

Hétköznapi van, délelőtt. Az utca néptelen ugyan, a határban folyik a munka, de ahogy benézek a portákra, itt is, ott is, kisgyermekes játszódnak. Szép, szőkefürtű hároméves leányka szaladgál az iskolával átellenes sorban.

— Miért egyedül játszol? A testvérek hol vannak?

— Iskolában — selypítette a leányka.

A parasztok életkedvét könnyű lemérni. Csak a portákat kell szemügyre venni. A düledező kerítések, a pusztuló vakolat, a horpadt, foghíjas tetőzet, a rogyant ajtók, ablakok, minden szónál meggyőzőbben bizonyítják, hogy a nép csak a mának él, mit sem törődik a jövővel. Tapasztgat, foltozgat ugyan, hogy a nyakába ne szakadjon a hajlék, de nem épít. Az építésből a jövő hite sugárzik. Egy kezemen számbavehetném a szembetűnően elhanyagolt házakat, mert azért akadnak ilyenek is. Ezek emlékeztetnek a múltra, mert él még az is vigasztalanságával. Ha ez a néhány „esőverte, napszitta koporsóra“ emlékeztető ház nem lenne, talán kételkednénk a régi kép hitelességében is. Így nem kételkedhetünk, mert a jövőnek épült házak csaknem vadonat újak látszanak. Nemcsak a Fóriséké, hanem Futóké, Simonéké, Szabó Józseféké is. Alaposan tatarozták, bővítették portájukat Benczéké, Szabó Kálmánék, Bótorék és mások. A falucska hatvan háza közül alig néhány akad csak, mely nem hordja magán a gondozottság nyomait. Itt az emberek már nem a temetőbe készülődnek!

Az idő dél felé jár, az iskola csendes, szorgos munka folyik falai között. Amikor kinyílik a tanterem ajtaja, tizennyolc gyermek indul hancúrozva az udvarra. Fiatal tanítónő inti rendre őket. Már hosszú évek óta nem a tiszteletes úr kénytelen népoktatással is foglalkozni, mint a felszabadulás előtt.

Tizennyolc gyermek. Nem sok még, de több, mint bármikor volt. 1934-ben, Kodolányi János tizenöt gyermekről ír, közülük négy a papé. A pásztorgyerekek is jelentősen növelték az akkori létszámot. B. lelkipásztor, aki szolgálatát a harmincas évek elején kezdte meg Besencén, elmondta, hogy emlékezete szerint a harmincas években 12—14 gyermek járt az iskolába, 1937 táján mindössze kilenc, a pap és a pásztor gyerekeivel együtt. Most a tizennyolc gyerek közül egy pásztorgyerek van, a faluban szolgálatot teljesítő értelmiségnek iskolába járó gyermeke nincs.

— Egyidőben úgy volt, hogy vége van a falunak — emlékezik a nehéz évekre a nyugalomba vonult lelkipásztor. — Sok olyan esztendőre emlékszem, amikor egy gyermek sem született, de temetés akadt egynéhány. Családok haltak ki. Az utolsó Csordást magam temettem el huszonöt évvel ezelőtt.

A falut azonban nem sodorta el az enyészet, bár egyes családokról ma már csak az emlékezet és a temetői fejfák tudnak. Olyan eset is előfordult, hogy a faluba települt cseléd benősült az ősi családba, vagy megvásárolta egy kihalt család házáat. Herélő Nagy Sándor gazdátlanul maradt portája így jutott G.-ék kezére. Akad olyan család is, mely eltűnt Besencéről, nem azért mert magvaszakadt, hanem mert a fiatalok elvándoroltak, s az öregek holtá után nem vették át ősi jussukat.

A legtöbb család azonban megvan, s szakítottak — ha nem is valahányan — az egykézéssel. Most már évről-évre van első osztályos tanuló. Az élet, ha nem is könnyen, de legyőzte a halált.

Ime egy rövid számvetés a tizennyolc gyermekről: Közülük 13 ősi ormánsági család gyermeke, 1 örökbe fogadott gyermek ilyen családnál, 4 gyermek bevándorolt családoké. A tizennyolc gyermekből 3 egyke, mindhárom régi család gyermeke, s hozzájuk számíthatjuk az egy örökbefogadott gyermeket. Tíz régi besencei családból származó gyermek közül kilencnek egy, egynek több testvére van. A bevándorolt családok gyermekei között egyke nincs, kettőnek egy, kettőnek több testvére van. Ennyit árulnak el a rideg számok. A többit már az emberek mondják el. Van aki nem tud szabadulni a régi pesszimizmustól, és úgy beszél, mintha mi sem történt volna; van, aki meggyőződéssel állítja: „kiment már az a kor“.

B. lelkipásztor a múlttól, de kicsit a jelenről is, így vélekedik:

— Ez a nép saját magára mondta ki az ítéletet. Talán nem is maga mondta ki, hanem az isten mondta ki rája, és ő végrehajtotta. Vérében van ennek a népnek az egyke. Tudja, valamikor régen olvastam egy könyvet a hátsó-indiai bennszülöttek életéről. Ahogy ott a vérbaj van a népben végzetként, amelytől nem tud szabadulni, úgy itt az egyke.

A harmincas évek ismert próféciai ezek. De a tények ma már mást mondanak. Itt a hevenyészett statisztika az általános iskolai tanulókról!

— Lényegében nem szűnt meg az egyke, csak a „kettőcske“ lépett helyébe — próbált érvelni tovább a maga vélt igaza mellett az agg lelkipásztor.

Ez igaz. De ez már „lényegében“ nagy változást jelent, hisz egyke esetében az öreg családok kihaltával két régi családból egy új lesz csak, kettőcske esetében megmarad mindegyik család helyett egy új család. A kettőcske gyakorlata végét jelenti annak a szemléletnek, amely az öregek ajkáról az egyke érdekében így oktatta a fiatal asszonyokat: „inkább lepedőt mossál, lányom, mint pelenkát“. S ebben a végzetszerűnek tartott légkörben hisz egy kicsit még ma is B. lelkipásztor.

— Nálam járt Besencén annakidején Hidvégi, vajszlói orvos (a Hulló magyarság szerzője). Ő mondta nekem: „Itt az egyke a levegőben van, és te sem szabadulhatsz tőle.“

S vajon meg tudott-e szabadulni B. ettől a „gyilkos“ levegőtől? Maga mondta nekem:

— Ez a nép nem vállalja, amit mi: mi merészen csókolóztunk, nekem öt gyermekem volt. Egy meghalt, négy családot alapított, de csak három unokám született, s nem valószínű már, hogy több lesz.

Ezt a családi „tragédiát“ B. kicsit az Ormánság „gyilkos“ levegője hatásának érzi.

Izgató kérdés: Megvan-e ma ez a „gyilkos“ levegő?

Meg is van, meg nincs is meg. Úgy van meg, mint mikor szertefoszlanak az egész eget beborító fellegek. Felhőfoslányok úszkálnak még, néha elhomályosítják a Napot, de az idő derül.

A „gyilkos“ levegő mérgét az öregek lehelik. Az ő erkölcsük már aligha változik meg, velük a sírba száll. Gyermekük már másképp látják a világot. Meg a világ is más, amit látnak.

L.-éknak már 13 éves lányuk volt, amikor az édesanya ismét gyermeket várt. Még a család legközelebbi tagjai sem tudtak a közelgő családi eseményről. Az édesanya erős, testes asszony volt, könnyen elrejtette titkát a „gyilkos“ levegőjű világ elől. Csak férje és leánya várta vele együtt az újszülöttet. Az öregek előtt nem minden ok nélkül titkolóztak. Ezt ők tudták legjobban.

Egyik nap L. befogott, és indult Páprádra a bábáért.

— Hová mész, János? — kérdezte húga, amikor a kocsin meglátta a bátyját.

— A bábáért.

— Csak nem a pásztoréknál lesz megint gyerek?

— Nem, hanem nálunk.

— Ne bolondozz!

Bizony, nem volt tréfa dolog. A bába megérkezett, nemsokára a mentők is, s Pécssett megszületett 13 év után a második gyerek, lehet, hogy az öregek akarata ellenére.

Nem ritka Besencén az olyan család, ahol igen nagy a korkülönbség a két gyermek között. A „gyilkos“ levegő lassan oszlik széjjel. Olyan családoknál is megtörtént a „gyilkos“ levegő kiszellőztetése, amelyeknél még néhány év előtt is előfordult az angyalcsinálás a „rossz nyelvek“ szerint. Egy öreg apóka keseregte el bánatát:

— Ha tudtuk volna, hogy fiú lesz Amikor megtudták, már késő volt.

Még ma is van olyan szülő, aki nem titkolta ugyan, hogy harmadik gyermeke születik, de amikor egy másik családnál hosszú szünet után megszületett a második, így sóhajtott fel:

— Hála isten! Nem csak engem ért ilyen széggyen.

A világ megváltozott, hát megváltoznak lassan az emberek is. Az idei tanévben már húsz tanulója lesz a besencei általános iskolának. Két kis első emberpalánta ül az iskolapadba, s egyik sem egyke. Sz.-ék fiatal házások, pár éve jöttek Nagycsányból (ez is ormánsági falu), két gyermekük van; P.-ék ugyan csak fiatal házások, tősgyökeres besenceiek, szintén két gyermekük van.

Ha a változás okát kutatjuk, tömören csak ennyit mondanak:

— Kicsit följebb tudjunk létezni.

Ízlelgetik az új világot. Besencén a földreform alig hozott számottevő gaz-

dasági változást, hiszen mindössze öt család jutott földhöz. Csak 35 hold kerülhetett kiosztásra. De az új élet új atmoszférája betört ide is.

Elhatározták, hogy művelődési otthont építenek. A legeltetési társulat romos épületét szándékozták átalakítani, amelyben „jószerivel csupán szemetet tartottak“. Összeütközött megint a régi és az új világ. Az öregek ellenezték az építkezést.

— Miért kell? Eddig is jó volt, ezután is jó lesz — mondogatták.

De a fiatalság „megkövetelte“. Mint ahogy „megkövetelte“ a mozit is. A végén mindenki dolgozott, még a nyolcvan éves öregek is.

— Öt öreg vájta ki a meszesgödröt.

N. J. és idős testvére is dolgozott, pedig az égvilágon senkijük sincs. Velük ismét kihál egy besencei család.

Akiknek már van, nem bánják a két gyermeket. S. L. így tervezgeti a jövőt:

— J. itt marad a gazdaságban, I. pedig elmehet tanulni.

Akad még azért olyan család, mely nem tud szabadulni a régi felfogástól. K.-ékről így beszélnek a faluban:

— A világért sem osztanák meg a birtokot. Nem ám, azért, mert akkor nem lehetne belőle megélni. Ha ezer holdjuk lenne, akkor is így tennének. Ők már ilyenek maradnak.

Ha nem is ítéli el magatartásukat a közvélemény, követendő példának sem tartja. Egyszerűen tudomásul veszik, hogy K.-ék így, ők pedig már másképp. Még akkor is másképp, ha az öregekkel kell megütközniök új magatartásukért.

A múltra még emlékeznek, de nem nagyon vállalják. Kicsit szégyellik is. A „piókás szülék“ mindig a másik faluban űzték mesterségüket. A besenceiek Luzsokra fogják a „gyalázatot“, a luzsokiak — bár nem beszéltem velük — bizonyára egy harmadik falura. De mindnyájan érzik, hogy a felelősség azt a rendszert terheli, amely a sír szélére taszította őket. Több családot elsodort ugyan a történelem szele, de a többség már nem botorkál útjátévesztetten. Meg kéne már fogalmazni tudósainknak, művészeinknek az ormánsági nép nevében, hogyan oszlik a sötétség ezen a tájon.

Péczely László

Az Egy gondolat bánt engemet... versformája.

(Néhány megjegyzés egy verstani vitához)

Petőfi költeményének a csatajelenetet ábrázoló középső részét anapestuszi ritmusúnak vallják irodalomtörténészeink, így pl. Horváth János *Petőfi-monográfiájában* (376. l.), újabban pedig Gáldi László *A magyar vers a szabadságharc korában* c. tanulmányában (It. 1956. 2. sz. 176. l.). Anapestuszi verseknek ütemelőző beiktatásával daktikusiakul való értelmezésével is találkozunk azonban, így Lehr Albert nevezetes Toldi-kiadása 71. lapján Arany *Szondi két apródjának* versformájáról ezt írja: „...sormetszet által kettészakított s egytagú felütéssel ellátott négyes daktilusoknak is (vagy akár anapestusoknak) lehet tekinteni. Benedek Marcell meg *Irodalmi lexikon*-ában Petőfi *Szeptember végén* c. költeményével kapcsolatban tartja lehetségesnek „az első szótag lekapcsolásával” az anapestuszi formának daktilusivá való átritmizálását. Legújabban Pándi Pál hall Petőfi *Egy gondolat bánt engemet...* c. költeményében daktilusokat. *A magyar irodalom története 1849-ig* c. munkában ezt írja ezzel kapcsolatban: „...vizióvá táguló vallomás, megrázó belső lüktetés, amelyben szinte sorról-sorra kényszeríti a tartalom szolgálatra a formát, hol a szótagszámot növelve, csökkentve, hol a jambust lendítve-perdítve át futós daktilusokba.” (444. l.) E megállapításra Makay Gusztáv reflektál *Megjegyzések az új magyar irodalomtörténethez* c., a *Kortárs* 1958. 6. számában megjelent bírálatában. (916—931. l.): „Tévedés, hogy az *Egy gondolat bánt engemet...* c. versben a jambus „futós daktilusokba ... lendül-perdül át” (anapestusokba!). „Pándi Pál Makay megjegyzésére ugyanezen folyóirat 7. számában cikkben válaszol: *Egy észrevétel* címmel (125—129. l.). Ebben többek közt ezt írja: „Lehet, hogy tévesen minősítem daktikus lejtésűnek a Petőfi-vers néhány sorát, de mindenesetre tudatosan teszem így.”

Az alábbi verssort így szoktuk ritmizálni:

Ott folyjon az ifjúi vér ki szívemből
— — | ○ ○ — | ○ ○ — | ○ ○ — | ○

Pándi Pál viszont: „De felfogható a néhány sornak ritmusképlete úgy is, hogy egy ütemelőző szótag után daktilusokban lejt tovább a sor, például a fent idézett harmadik:

Ott folyjon az ifjúi vér ki szívemből“
— | — ○ ○ | — ○ ○ | — ○ ○ | — ○

Sietve hozzáfűzi ugyan, hogy „az ütemelőző feltételezése kockázatos dolog, hisz annak létét a magyar versben Horváth János s előtte mások nyomatékosan cáfolták“, végeredményben mégiscsak az ütemelőzős megoldást fogadja el, s következetesen ütemelőzőről beszél cikkében. Nem akarjuk a félmondatnyi megjegyzés hólabdáját, amelyből a vita elindult, hógörgeteggé növelni, Pándi álláspontjának jelentősége azonban túlnő az egyetlen *Egy gondolat bánt engemet*-beli versrészlet értelmezésén, fontos elvi kérdést érint, ezért úgy érzem, kissé behatóbban kell foglalkozni vele.

Elsősorban is azzal az elvi kérdéssel foglalkozunk, amelybe Pándi ritmizálása beleütközik: az ütemelőző problémájával. Bár maga Pándi is kockázatos dolognak minősíti az ütemelőző feltételezését, szükségszerűen el kell jutnia hozzá a daktilusi értelmezés következtében. Így ritmizálva ugyanis a verset, mi történjék a daktilusi ariszt megelőző sorkezdő szótaggal? Nyilvánvalóan ki kell rekesztenünk a sor ritmusából, és ütemelőzőként felfognunk. Azt hiszem, a Gábor Ignác — Horváth János — vita után, de újabb zenetudományunk tanítása alapján is, ma már kétségtelen, hogy ütemelőzőről sem a magyar versben, sem pedig a magyar zenében nem beszélhetünk. Maga a cikkíró is kissé homályosan s nem is egészen ellentmondás nélkül indokolja az ütemelőző feltevését: „Ebben a költeményben, tehát idegen sorfajokban, nem azért látunk ütemelőzőt, hogy biztosítsuk a magyar hangritmus ereszkedő jellegét, hanem azért, mert az idézett sorok logikai és értelmi ritmusa ezt a megoldást kínálja, s az ütemelőző feltételezése mellett, tehát egy elméleti szabály áthágása mellett, semmi sem akadályozza a daktilusra való értelmezést.“

De hát hogy is jön létre Pándi szerint az ütemelőző? Kétféleképpen:
1. A sor elején két hangsúly esik egymás mellé, ezek közül a második erősebb („kiemelő hangsúly“):

Ott essem el én ...

Hadd nyelje el azt ...

A részlet 10 sorából 4 kezdődik így. 2. Hangsúlytalan sorkezdő után hangsúlyos következik:

A harc mezején ...

S ha ajkam örömteli ...

Ilyen sor 3 van. Ezekben a sorokban tehát a hangsúlytalanság, ill. a gyengébb hangsúly választja le ritmikailag a sorkezdő egytagú szót a sorról, s teszi lehetővé a hangsúlyos kezdést, tehát a daktilusi ritmizálást. A fennmaradó 3 sor többtagú szóval kezdődik. (Pl. „Száguldjanak“), ezek tehát eo ipso kiesnek az ütemelőzős, daktilusra átváltható sorokból. De vajon az ütemelőzősnek minősített 7 sor valóban emelkedő lejtésű hangsúly szerint? Ha az „Ott essem el én“ típusú sorkezdetek hangsúlyviszonyait jobban megnézzük, kiderül, hogy aligha van Pándinak igaza, amikor azt állítja, hogy ezekben az esetekben, ahol a sort egytagú hangsúlyos hosszú szavak kezdik, „a rájuk következő szavak első tagja még az előzőnél is erősebben hangsúlyos“. Én, ha az „ott“ és „hadd“ szavak logi-

kai szerepét a költemény egészéhez viszonyítom, a rájuk eső hangsúlyt érzem erősebbnek:

Ott essem el én...

Hadd nyelje el azt...

Így hangsúlyozva elesik az effajta sorokban is az első szótag ritmikai leválasztásának, tehát a daktilusra való átritmizálásnak a lehetősége. Marad a 3 hangsúlytalan egytagú szóval (határozott névelővel és kötőszóval) kezdődő sor. Ez ugyan — az ütemelőző bevezetése árán! — lehetővé teszi a daktilusi ritmizálást, viszont mint emelkedő lejtésű sorintonálás, ugyanannyira az anapestusként való ritmikai felfogást is előkészíti. Ritmikai szerepét a részlet egészében majd mindjárt meglátjuk. Előbb még arra a kérdésre kell választ adnunk, lehetséges-e emelkedő lejtés hangsúlyos sorkezdés mellett?

Az effajta sorkezdés gyakori az anapestusnál jóval gyakoribb emelkedő versforma, a jambus gyakorlatában is. Amellett, hogy e forma használatában bizonyos magyaros elv érvényesülését jelenti, abban az esetben, amikor a sorkezdő szótag rövid (ú—), nem hogy nem áll ellentétben a jambus érvényesülésével, hanem — amint erre alább még visszatérünk, — időmérték szerint még erősíti is azt. (vö. Horváth János: *Vitás verstani kérdések*, 83—87. l.): „Ne ily halált...“, „Legyek fa...“ Sorkezdő hangsúlyos hosszú szótag szintén nem ritka a magyar jambusi versben. Az *Egy gondolat bánt engemet...* jambusi ritmusú részeiben is 6 ilyen találunk (pl. *Ágyban, párnák közt...*). Előfordul a sor elején közvetlenül egymás mellett két hangsúlyos hosszú szótag is. Versünkben pl.: „Ott szedjék össze...“ Mindezek a jelenségek csak tompítják, diszkrétebbé teszik a jambus erős lüktetését, de nem szüntetik meg, hisz a költőnek rendelkezésére állnak olyan eszközök, amelyek ellensúlyozzák a fenti jambusellenes jelenségeket, és fenn tudják tartani segítségükkel az emelkedő lejtés érzetét. Nos, az anapestusi versekben sincs ez másképp. A következőkben áttekintjük az egész 10 sornyi részletet, hogy meggyőződjünk, hogy a hangsúlyos hosszú sorkezdetek ellenére itt is uralkodó az emelkedő, az anapestusi lejtés.

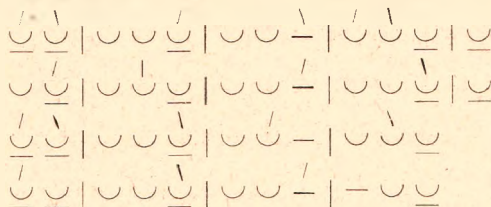
Az első sorra jellemző az emelkedő sorvég. Ennek a lejtését folytatja az utána következő hangsúlytalan sorkezdet:

Ott essem el én,
A harc mezején,

$\begin{array}{c} \text{—} \text{—} | \text{—} \text{—} \text{—} \\ \text{—} \text{—} | \text{—} \text{—} \text{—} \end{array}$

A harmadik sor hangsúlyos kezdését ellensúlyozza két közbüleső lábának arsisra eső hangsúlya. A negyedik sor pregnánsan jambusi kezdésére két olyan láb következik, amelyben hangsúly és hosszúság szintén egybeesik. A következő sorban az időmértéken kívül ugyan csak a második láb hangsúlyviszonya tartja ébren az emelkedő lejtést, amelyet azonban a hatodik sor első három lába annál erősebben hangsúlyoz:

Ott folyjon az ifjúi vér ki szivemből,
 S ha ajkam örömteli végszava zendül,
 Hadd nyelje el azt az ecéli zőrej,
 A trombita hangja, az ágyúdőrej,

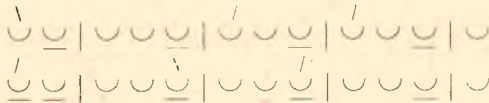
A következő két sorban, amely a két hasonló terjedelmű kezdő sorral együtt szép szimmetriával fogja közre a négy előbbi sort, két anapesztusi láb időmértéke és egy hangsúlyos sorvég tartja fenn az anapesztusi jelleget:

S holttestemen át
 Fújó paripák

Az utolsó előtti sorban a természetes beszéd ereszkedő hangsúlyozásának és az anapesztusi időértéknek az ellentéte a jellemző, az utolsó sor két lábában viszont az időmérték mellett a hangsúly is erősíti az emelkedő anapesztusi lejtés érzetét:

Száguldjanak a kivívott diadalra
 S ott hagyjanak engemet összetiporva. —

Ez elemzés tanulságaképp leszögezhetjük, hogy a versrészletnek a hangsúlyos sorkezdetek ellenére is határozottan érvényesülő anapesztusi formája van, s ez az emelkedő lejtésű forma a magyar nyelv sérelme nélkül, törvényeinek teljes épségben hagyásával érvényesül.

Ha Pándi ritmizálása helyes volna, ez azt is jelentené, hogy a magyar rímes anapesztusok száma elenyészően csekélyre csökkennék, viszont a rímes daktilikumok tetemesen megszorodnának. A legtöbb magyar anapesztus ugyanis olyan, mint a Petőfi-versben levők: spondeusi lábbal kezdődnek, s ha ennek első szótagját ütemelőzőnek fogadjuk el, adva van a daktilus. A Horváth János *Verstan*-ában idézett 32 anapesztusi vers mind ilyen, s így Pándi álláspontján ritmuskincsünk egy jellegzetes, hagyományos színnel lenne szegényebb, s a mondanivaló és hangulat kifejezésének egy hatásos formai eszközéről mondanánk le. Feltűnően sok ugyanis azoknak a költeményeknek a száma, amelyekben az anapesztusi versforma elégikus, borongós hangulat kifejezőjeként jelenik meg. Földi: *Halotti vers*, Verseghy: *Lilla*, Csokonai: *Édes keserűség*, Kölcsey: *Esti dal*, Vörösmarty: *Elhagyott tanya*, Petőfi: *Temetőben*, *Szeptember végén*,

Arany: *A tölgyek alatt*, Vajda: *Őszi tájék*, Borongás, Reviczky: *Szeptember végén*, Juhász Gy.: *Ének*, Tóth Á.: *Tavaszi holdtölte*, ezek és még egy sereg elégia jelenik meg tudatunkban, ha az anapestuszi formákra gondolunk. Ugyanolyan joggal, mint az *Egy gondolat bánt engemet*... c.-t, valamennyit, amennyiben spondeusszal kezdődnek a verssorok, át lehetne ritmizálni daktilusi formájukká. Még elméletben is helytelen volna a fenti versekben kifejezett hangulatokat és érzéstartalmakat megfosztani hagyományos formájuktól!

Mi indokolja tehát, hogy az anapestuszi formából — a magyar verstől és zenétől teljesen idegen ütemelőző beiktatásával! — daktilikumot csináljunk?

Igaza van Pándinak abban, hogy „nincs olyan írott vagy íratlan költészeti szabály, amely megtiltaná a lejtésváltást“. A magyar költői gyakorlat is számos példával szolgál a lejtésváltásra s'annak a mondanivalótól indokolt jogosultságára. Csak néhány példát idézünk. Csokonai *Az én poézisom természete*. c. költeményének első négy versszakában a szentimentalizmus sírhalmos, ciprusos halotti világáról jambikos formában, következő négy versszakában pedig a szerelemtől megszépült, derűs rokokó-világról nemzeti formára könnyen átjátszható trocheusokban ír. Kölcsey *Csolnakon* c. versének páratlan soraiban trocheusok, a párosokban jambusok lejtésellentétével idézi fel a hullámokon hánykolódó csónak szemléletét. Tóth Árpád *Álarcosan* c. költeményében az első három sor jambusi anapestussal vegyítve, a negyedik rövidebb trocheusi. Az ellentétes lejtés változásának e kevésbé ismert példái mellett utalhatnánk ismertebbekre is, mint pl. a *Tetemrehívás*-nak daktilusokat felváltó anapestusaira, Reviczky Gyula *Pán halálá*-nak jambusokat felváltó daktilusaira, Arany *Ünneprontók*-jának magyar formát felváltó, ellentétes lejtésű anapestusaira, a *Csongor és Tünde*, *Az ember tragédiájá*-nak lejtésváltó részleteire stb. Nem is azért nem történt lejtésváltás költeményünkben, mintha ennek a tilalma verstani szabály volna, hanem egyszerűen csak azért, mert a költeményben bekövetkező tartalmi változásnak, az elnyomottak nagy csatáját megjelenítő látomásnak nem egyetlen és szükségszerűen adekvát formája a daktilus. Ugyanolyan vagy hasonló hangulatú helyzet vagy érzelem megfelelő kifejező formája anapestus is lehet. Az anapestus ugyanis nem kizárólag elégikus hangulat kifejezője. A *Homér és Oziánban* — hasonlóképpen rapszódikus változatban — ódai inspirációhoz párosul; a *Forradalom* c. költeményben a közelgő forradalom szelét érezteti a tisztára anapestuszi forma; *Mily szép a világban* az életöröm újjongása szólal meg általa. Arany *Szondi két apródjában* az apródok ebben a formában zengik Szondi György küzdelmét és fenséges halálát.

Íme: a mondanivaló nem indokolja a ritmusváltást. Talán a hagyomány? Pándi Pál ugyanis a legelterjedtebb daktilusi forma, a harci jelenetek, csataleírások, jellegzetes epikai formájának, a hexaméternek a töredékeit, reminiscenciáit látja költeményünk vitatott formájú 10 sorában: „Nos, az *Egy gondolat bánt engemet*... csatavíziós soraiba beszívargó hexameter-reminiscenciák is a daktilikus értelmezés valószínűségét művelik. Eszerint egy hazai hagyomány értékes és érdekes átültetéséről van itt szó az epikából a lírába.“ Érvül hozza fel, hogy *Az ítélet* c. másik nagy víziójában „nem véletlenül alkalmazza a hexametert“ Petőfi, s ezt figurázza ki *A helység kalapácsá*-ban is „éppen ilyen daktilikus, anapestikus ritmikával.“ A hagyomány valóban számbaveendő versformát meghatározó tényező. A költő egy már kipróbált, rendelkezésre álló metrumkészletből választja ki a mondanivalójának leginkább megfelelő formát, s e tipikus mellett az egyéni leginkább csak e hagyomány egyedeinek realizálási módjában, variálásában, alakításában nyilvánul meg. E.

meglevő metrumkészletben gyakoriak az olyan formai egyedek, amelyeknek bizonyos mondanivalóval való társulásuk vagy bizonyos fajta tartalmakkal való gyakori, hagyományos együttjárásuk kölcsönzött meghatározott jelleget. Ilyen mindjárt a hexameter, amelynek a hősi, epikus tartalmakkal való hagyományos kapcsolata juttatott bizonyos ünnepélyes jelleget. Így lehetett az ódai inspiráció szülte Az ítélet magasztos tartalmának is megfelelő formája. Viszont ugyanennek a formának a foszlányait használja fel Petőfi „gúnyos fintorú” komikus eposzában, a *A helység kalapácsa*-ban az idejét múlt stílusbeli koturmuszi lépdelés pellengérré állítására. Nehéz elképzelni, hogy ne kísértenének és tiltakoznának a pár év előtti nagyarányú felhasználás emlékei, midőn most a költő ugyanezeket a hexameter-foszlányokat egy magasztos vízió ábrázolására akarná felhasználni.

Eszerint tehát semmi sem indokolja a kritikus részletnek daktilusivá való átritimizálását. A hangsúlyos spondeusszal induló anapestuszi formát viszont a több, mint félszázados verselés-technikai gyakorlat akkorra, amikor Petőfi költeménye megszületett, már megszokottá tette. Az ütemelőző feltételezése pedig határozottan ellenkezik a magyar verselés lényegével. Már pedig csak ez utóbbi elismerése volna a feltétele annak, hogy a versrészletben daktilusokat halljunk.

Végül még két megjegyzés Pándi cikkével kapcsolatosan. Egy helyütt ezt írja: „...különösen terméketlen a versforma önelvű, iskolás meghatározása olyan formailag is rapszódikus versben, mint az *Egy gondolat bánt engemet*...”. Nem azért idézem ezt a mondatot, mert vitába akarok szállni vele. Ellenkezőleg, helyeslem, különösen, ha a néhány sorral feljebb írt néhány mondatát is megfontolom: „A versforma meghatározását vitás, nem tiszta esetekben lehetetlen elválasztani ettől a bonyolult, de bonyolultságában is kerek egésztől.” Szeretném e lényegre tapintó, helyes verstani szemléletre valló megállapításokhoz hozzátenni: a versforma öncélú, iskolás meghatározása mindig terméketlen, s a versformát nemcsak vitás esetekben, hanem általában nem szoktuk elválasztani a költemény egészétől. Ez a funkcionális versforma-szemlélet álláspontja, amely egyetlen helyes módja a versformák vizsgálatának és értékelésének, s melynek egyébként Pándi Pál tanulmányai mintaszerűen szép példája. Mégis szeretném hozzáfűzni, hogy bizonyos esetekben ez a szemlélet sem mellőzheti a versformáknak mint reális megvalósulástól független, a költők tudatában virtuálisan meglevő, hagyományos képleteknek a számbevételét. Ismétlem: a versforma, amely a költeményben előttünk áll, két komponens eredője: a hagyományos metrumkereté és azé a helyhez, időhöz és költőhöz kötött alkalomé, amelyben az előbbi számos módosuláson átmenve realizálódik. Sem Pándi, sem én nem tudtuk mellőzni a metrum-hagyomány számbavételét, ha más más cél érdekében tettük is ezt.

Másik megjegyzésemet ahhoz a mondathoz fűzöm, amely az *Egy gondolat bánt engemet*... jambusi részeinek értelmezésével kapcsolatos. Pándi helyesen említi a lírai dinamizmus ritmikai megnyilatkozásaképp a költeménynek hangsúlyos rövid szótaggal kezdődő sorait:

Ne ily halált adj....

Legyek fa...

Legyek kőszirt...

Nem értek azonban egyet a magyarázatot tartalmazó itt következő mondat második felével: „Ezek a mondatok tehát erős, olykor ismétléssel rokozott érzelmi

hangsúly-nyomatékkal indulnak, s ez a kezdő hangsúly eleve gátolja a jambikus lejtés klasszikus kibontakozását.“ Mit ért Pándi „a jambikus lejtés klasszikus kibontakozásán“? Hangsúly és hosszúság egybeesését? Bár Horváth János vizsgálódásai után ma már tudjuk (vö. Vitás verstani kérdések), hogy az időmértékes versformákat a *klasszikus minta szerint*: csak időmérték, *nem pedig német példát követve*: hangsúly és időmérték szerint vettük át, a természetes beszéd hangsúlyának helytel-közzel mégis tulajdonítunk iktust nyilvánvalóbbá tevő, azt erősítő szerepet. Ennek egyik módja az, amikor a jambus hosszú szótagja egyuttal hangsúlyos is („Amelyen titkos féreg foga rág“). Ez a símább változat azonban a jambusnak nem klasszikus, hanem inkább németes megvalósulása (vö. Gáldi László: *A magyar vers a szabadságharc korában*, It. 1956. 2. sz. 166. l.). Hangsúly és időmérték együttesen segíti a jambusi lejtés érvényesülését abban az esetben is, amikor e láb rövid szótagjára hangsúly jut. Ilyen esetben ugyanis *Széljegyzet egy irodalmi múzeum ügyében*

a hangsúly megrövidíti a rövid szótagot, miáltal a hosszú szótag időmértéke némileg megnövekszik. A hangsúly szerint ereszkedő láb jambikus jellege ilyenformán *időmérték szerint* jobban érvényesül, tehát a „kezdőhangsúly“ semmiképp sem „gátolja a jambikus lejtés klasszikus kibontakozását“. Ellenben igaz Pándinak alábbi mondata: „...ezeknek a soroknak („Ne ily halált...“ stb.) verstani izgalma éppen abban a... feszültségben rejlik, amely a jambusi téma és magyar hangritmus ereszkedő tendenciájával összefonódó érzelmi és értelmi ritmus között létrejön.“ Ez a feszültség jellemzi az egész költeményt, sőt jellemzi általában Petőfi költészetének jövevény-formákban írt verseit. Ezért Pándi a lényegre tapintott fenti megállapításával. Részünkről csak azt tesszük hozzá, hogy az idegen ritmuselv és a magyar nyelv törvényeinek ellentétéből vagy inkább kompromisszumából származó dinamizmust Petőfi híres rapszódiajában a költeményt kezdő és befejező jambusokkal megegyező lejtés fenntartásával, tehát a középső rész anapesztusi formájával is el tudta érni.

Bellyei László

Irodalmunk nemzetközi rangjáról

Nem tévedek, ha azt mondom, hogy ma Magyarországon mindenki, aki az irodalmi, vagy akár a politikai élet iránt a legkisebb mértékben is érdeklődik, a legnagyobb figyelemmel olvasta az MSZMP központi bizottsága mellett működő elméleti munkaközösség állásfoglalását a „népi“ írók dolgában. Nagyon jó, hogy „állásfoglalás“ és nem „határozat“ látott napvilágot ebben a kérdésben, mert így adva van a lehetőség arra a széleskörű vitára, amelynek tanúi vagyunk. Az is jó, hogy a vita ilyen széles méreteket öltött. A hozzászólók az „állásfoglalást“ már eddig is igen sok előbbre vívó szemponttal egészítették ki. Megállapíthatjuk azonban, hogy az eddigi hozzászólások során kevés olyan véleményt olvashattunk, mely a „népi“ írók ügyét nem önmagába zárt, szinte elszigetelt jelenséggént kezelné, különösen ami a kérdésnek irodalmi vetületét illeti, irodalmunk jelenének és jövő fejlődésének lehetőségeit. Kísérjük meg ilyen szempontból is a kérdés vizsgálatát!

A „népi“ írók közül különösen Németh László az, akit nagyon izgat irodalmunk nemzetközi rangjának a kérdése. Legutóbb a „magyar műhelyről“ írt váz-

latában is ezzel gyötrődik. „Nagy tehetségek, kis irodalom!“ — kiált fel elbűvölten az elérhetetlennek látszó nagy céltől, amely a magyar irodalom előtt lebegett és lebeg ma is: befutni a népek nagy óceánjába, mint például a norvégek, svédok, dánok és más kis népek nagy írói. A marxista szemlélet és a dialektikus logika teljes hiányát mutatja, hogy ezt a nagy célt egy különleges „magyar műhely“ kreálásával, valamiféle zárt begubózással akarja megközelíteni. Mintha az irodalmi vagy bármely más művészi fejlődést, nagyobb arányú kibontakozást a hernyónak a külvilágtól való elszigetelt begubózásához lehetne hasonlítani, amiből aztán egyszerre pattan elő a csodálatos szárnyú pillangó. A dialektikus logika, mely az irodalomtörténeti fejlődés tényeit nem önmagukba zártan, elszigetelten, hanem összefüggéseikben láttatja meg, éppen az ellenkezőjét igazolja: valamely irodalmi alkotás vagy életmű nemzetközi rangját nem sui generis elzártsága, szigeteltsége varázsolta elő a semmiből, hanem az a *korszerű magatartás*, amelyet az alkotó író a ráható összes társadalmi és egyéb népi-nemzeti és egyéni életerő összhatásaként tehetségének gyűjtőlencséjében összpontosított.

Ennek a korszerű magatartásnak az ellenkezőjére lehetne példa, amikor teszem azt Veres Péter jó néhány évvel ezelőtt a marxista kritika első jeleivel szemben éppen azt hangsúlyozta, hogy a „népi“ írók „kuruc magyarok“, tehát (nyilván így kell érteni!) jobb hazafiak, mint azok, akik 1945 óta nem tanúsítottak elégséges ellenállást minden „külföldi“ hatással szemben. Mert ezek a „kuruc magyarok“ szembeszegülnek ezzel a külföldi hatással éppen úgy, mint annak idején az igazi kurucok, akik a német feudalizmussal szemben védelmezték magyarságunkat. Csak az maradt ki ebből a gondolatmenetből, (amely feltelezhetően ilyen lehetett sokak fejében, akik olvasták Veres Péter megállapításait), hogy a XVII—XVIII. században a kuruckodás *önmagában* is korszerű magatartást jelentett, sőt még a XIX. században is az volt Magyarországon. Mert a kor forradalmi mozgalmak a nagy feudális államszervezetek alatt nyögő népeket öntudatra ébresztették, és a polgárosodás nálunk is egyet jelentett a népi-nemzeti szuverénítás védelmével. Akik azonban 1945 óta „kuruckodnak“: mindenre nemet mondanak, ami ebben az országban történik, a társadalmi fejlődés kérdéseiben elmaradottabbak, mint a nyugati legreakciósabb polgárság. Nem tudják elképzelni, hogy a történelemnek semmiféle kataklizmája nem tudná a régi „úri Magyarországot“ visszaállítani abban a „teljes pompájában“, ahogyan 1945-ben elsüllyedt. Ne haragudjon meg Veres Péter, ha azt mondom: ezek is „kurucoknak“ érzik ma magukat Magyarországon, (tudom, hogy köztük és Veres Péter között egy egész világ tátong!), és ez az oka annak, hogy a népi írókat ma annyian ajnározzák olyanok, akik 1945 előtt talán még annyira sem méltatták őket, hogy a nevüket megismerjék.

Nyilvánvaló a korszerű magatartás tisztázásának hiánya lehet csak az oka annak, hogy ma a „népi“ írók táborának igen erős ilyen sleppje van.

Ez a helyzet az ország határain belül.

Ha a határokon túlra tekintünk, akkor még élesebben tűnik szemünkbe ennek a kuruckodásnak a korszerűtlensége. Mert ez külföldön jó politikai tőke lehet egyesek kezében, — azon túl azonban semmit nem mond még a nagy társadalmi és világnézeti válságok között hánykolódó nyugati világ számára sem.

Csodálkozni kell azon, hogy pl. Németh László, aki olyan jól ismeri a magyar és a világirodalmat, nem döbbsentette rá a „népi“ írók egész táborát arra, ami egyik-másik újabb művében már hangot is kap, ti. hogy a korszerű

magatartás, az emberi haladás szolgálata az igazi ismertető jele és egyszersmind útja is az igazi írói nagyságnak. Az írónak ha így, ha úgy, de benne kell élnie a saját korában, abban a társadalomban, ahová a sors helyezte. Nem véletlen, hogy Petőfi neve a legismertebb a világirodalomban a magyar irodalom nagyjai közül: egy olyan nemzetközi átalakulás magyar dalnoka volt, mely akkor az egész művelt világot megrázta, és melynek magyarországi drámai eseményeit az egész emberiség lélegzet visszafojtva figyelte. Petőfi költészete népi-nemzeti talajból nő ki, de ugyanakkor nemzetközi is. Hasonló az eset Adynál. Amikor például Ady verseiben hangot ad annak, hogy a polgári átalakulás a XX. század elején már szükségszerűen a munkásosztály kezébe kerül és a szocializmusba megy át, a nemzetközi és egyúttal a magyar társadalmi fejlődés irányának pontos diagnózisát adta. Ezért Ady nemzetközi elismerése a jövőben még növekedhet. Hát még József Attiláé, aki a szocialista realizmus egyik nemzetközileg ismert úttörőjének számít már ma is.

Ha tehát a népi írók egyike-másika előtt felrémlött a magyar irodalom nemzetközi rangjának kérdése és a feladat, mely a ma írójára vár ebből a szempontból, akkor a népi hagyományokra épülő „magyar műhely” legfontosabb feladata éppen az lenne: megmutatni, mi ma az íróktól elvárt korszerű magatartás, mi az, amit nemcsak a magyar nép, hanem az egész emberiség, az emberi haladás ügye vár tőlük.

Nem kevésbé lényeges az is, hogy valamely irodalom rangját elsősorban az alkotásokon, a szépirodalmi műveken mérhetjük le. A „népi” írók egy része ezen a területen is bizonytalan talajon áll. Az a gyanúm, az utókor majd többségükről megállapítja, hogy összehasonlíthatatlanul nagyobb publicisták voltak, mint szépírók. Aránylag nem sok olyan nagy alkotást hoztak létre, amelyekben az emberi élet ábrázolásának mélysége búvöli el az olvasót. A világirodalom nagy alkotásaihoz viszonyítva igen gyakori náluk az az eset, hogy az ábrázolt emberi életnek szűk a keresztmetszete. Vonatkozik ez még olyan írókra is, mint Szabó Pál vagy Veres Péter. Különösen érdekes megfigyelni Veres Péternél (akinek egyik-másik jó írása a leghatározottabb kiállítás volt a népi demokrácia ügye mellett!) — hogy az utánozhatatlanul ízes, jó megíráson, a szinte szociográfiai pontossággal összegyűjtött bő környezet-rajzon, a munkafolyamatok eleven leírásán túl hiányzik műveiből valami elemi sodró erő, ami pedig az igazi művészet egyik ismertetőjegye szokott lenni.

Ez kisebb-nagyobb mértékben nem egy „népi” íróra vonatkoztatható. Nem véletlen, hogy az „állásfoglalás” és az azóta megindult vita aránytalanul kevesebbet foglalkozik szépírói alkotásaik elemzésével, mint publicisztikai megnyilatkozásaikkal. Ez így is van rendjén, mert publicisztikájuk szervesebb egész, és hatásában is jóval nagyobb, mint művészi munkásságuk.

De ha így van, akkor rá kellett volna mutatnia az „állásfoglalásnak” arra is, hogy mennyire hiányzik a „népi” írók szépirodalmi alkotásainak a helyes arányokhoz mért kritikai értékelése. Sőt, nem lövünk messze a céltől, ha megállapítjuk, hogy bizonyos fokú túlértékelésről is beszélhetünk. Gondoljunk pl. arra, hogy egészen az ellenforradalom kitöréséig irodalmi munkásságuk bizonyos értelemben „tabunak” számított, amihez nem volt mersze senkinek hozzányúlni. Pedig ma már nyilvánvaló, hogy a sematizmus a „népi” íróknál is megtalálható, még pedig éppen paraszti tárgyú írásaikban.

A „népi” írók szépirodalmi munkásságának helyes értékelésére azért is szükség van, mert hatásuk esetleg gátolja újszerű, a magyar határokon túl is komoly rangot elérő művészi alkotásoknak a megszületését.

A vita folyamán és az „állásfoglalásban“ is sok szó esett a magyarság és nemzetköziség viszonyáról. Tragikus, hogy éppen Németh László, akinek a „népi“ csoport nacionalistái közül a legtöbb nemzetközi vonatkozása van, „Kisebbségben“ című művében nem kevesebbet akart módszeres pontossággal bebizonyítani, mint azt, hogy a magyarság számára valóságos szerencsétlenség volt minden nemzetközi hatás, amely akár autonóm irodalmi, akár vérségi felzívódás formájában érte az utolsó évszázadban. Ilyen mitikusnak ható, mondva csinált tétel alapján áll a „népi“ ideológia egész „mélymagyarság“ elképzelése.

Íme a kérdés nyitja: a népi és a nemzetközi szerencsés találkozása, természetes egyensúlya kell az írói nagyság kitermeléséhez. Ezt bizonyítja többek között Shakespeare, Tolsztoj és mások példája. Sem az egyiknek, sem a másiknak túltengése nem vezet jóra. A „népi“ írók nagyon helyesen képviselték a 20-as és a 30-as években az urbánus írók egy részével szemben a magyar népi gyökerű irodalom követelményét. Bizonyos, hogy egyes urbánus írók messzire szakadtak a népi gyökerektől. Amennyire helyes volt a „népi“ írók szembenállása akkor a kozmopolitizmussal, éppen annyira helytelen volt, hogy ők maguk később a másik hibába estek. Azoknak, akik a magyar irodalom nemzetközi hivatásáról álmodoznak, tudniuk kellene, hogy a nemzetközi hatásoknak olyan mérvű kárhoztatása, amint az például Németh László „Kisebbségben“ című írásában megtalálható, bármely kis nép nemzeti irodalmát az egész emberiség szemszögéből nézve az eljelentéktelenedés lejtőjére csúszthatatja.

Az a magyar nacionalizmus, melyet egyes „népi“ írók képviseltek, (különösen Szabó Dezső és Féja Géza), nemcsak a magyar irodalom fejlődése elé vet gátat, hanem káros a magyar nép általános érdekei nézőpontjából is. Tudjuk, hogy itt nem az úri Magyarország nacionalizmusával állunk szemben, mégis nem kevésbé veszedelmes ez is, hiszen egyes dolgozó rétegekbe mélyen felzívódott.

A legnagyobb veszedelmet a magyar önimádatnak az a veszedelmes eltúlzása jelentheti, amit Szabó Pál fejtett ki elég őszinte nyíltsággal egyik legutóbbi cikkében. Ehhez kapcsolódik az álom a magyarság dunamedencei vezető szerepéről. Az ilyen álmokra kijózanító hatással lehetne (ha nyitott szemmel járó emberekről van szó!), egy-egy hosszabb szlovákiai utazás, vagy romániai látogatás. A helyzet ugyanis az, hogy a szomszéd népek sem voltak restek az utóbbi évtizedekben.

Persze, a „népi“ íróknak abban igazuk volt, hogy a nacionalizmus kérdését egyáltalában felvetették. Csak a mód volt helytelen, ahogyan ezt tették. Egy olyan nép, melynek történelmét a szakadatlan függetlenségi harcok jellemezték az utóbbi évszázadokban, és mely úgy érzi, hogy urai a nemzeti felemelkedés lehetőségeit a múltban eljátszották talán, nehezebben találja meg helyét a proletár internacionalizmus jegyében, mint más népek, de nem vitás, hogy nem a magyar pesszimizmus, nem a magyar „sziget“ vezetnek minket a jövőbe, hanem ugyanaz a természetes fejlődési folyamat, mint a többi népet. Egészen konkrétan arra gondolok, hogy akiben jogos nemzeti büszkeség él a magyar nép nagy múltjára, éppen annak kellene tisztán látnia, hogy ma nem holmi „vezető szerep“ betöltése a mi dolgunk, hanem dunamedencei központi helyünkön, ahol élünk, az a feladatunk, hogy első (és nem vezető!) legyünk az egyetemes emberi haladás szolgálatában és a szocializmus építéséért vállalt harcban, az új típusú szocialista ember formálásában.

Irodalmunk mai helyzetére is történtek utalások a vita folyamán. Különösen szembevetendő a líra megfeneklése. A legizgalmasabb változások forró napjai-

ban a témátlanlás és a parnasszista veszély fenyegeti a mai magyar lírát. Egy marxista barátom, aki a könyvpiacra való megjelenésének első napjaiban olvasta Illyés Gyula „Kézfogások” című kötetét, ezzel az ajánlással hívta fel rá a figyelmemet: „Nagyszerű formai bravúrok, de témában vajmi keveset adott nekem.” Figyelmesen elolvastam a kötet minden darabját és kénytelen voltam igazat adni barátomnak.

Aki ma figyelemmel kíséri könyvkiadásunk és folyóirataink vertermését, annak feltűnik az a homályos köntörfalazás, a politikai mondanivaló kimondásától való irtózás, ami ezeknek a verseknek igen nagy százalékát jellemzi. Lehet, hogy még mindig hibásak az irodalompolitikai elvek, amelyek mércéjével a beérkezett termést megszűrik, és a feltörő új tehetségeket irányítják. Valami okának kell lennie, hogy Illyés Gyula „Az építőkhöz” című költeményéhez hasonló jellegű alkotásokat egészen elvétve olvasunk. Néhány kommunista költő tartja a frontot, a többiek nem nyúlnak mai témához, akár csak Illyés Gyula. Gondolom, hogy a „népi” írók nagy részének tartózkodása a mai témáktól erősen hozzájárult ahhoz, amire a legutóbbi párthatározat is utal, hogy ti. „a polgári dekadencia selejtes formalista termékei” még ma is erősen uralják könyvkiadásunkat, színházainkat, sőt irodalmi folyóiratainkat is.

Külön tanulmányt lehetne írni arról, hogy mennyire ma a parnasszista öncélú költészet, mely a reményvesztett pesszimista világnézetnek abból a talajából nőhetett ki, amelyben egy ellentmondásoktól terhes, lefelé hanyatló társadalom árnyai alatt Léconte de Lisle, Baudelaire és a többiek éltek. Tanulmány írása nélkül is meg lehet állapítani, hogy a szocializmus felé forduló társadalomban mennyire nem időszerű az ilyen írói magatartás. A XX. század elején is csak két út adódott a polgári hanyatlás légkörében: vagy a Spenglernek lemondó pesszimizmusa, vagy pl. Ady bizakodó jövőt keresése. Ha akkor is így volt, mennyivel inkább így van ma. Akármelyik oldalról nézzük is a kérdést, az *korszerű magatartás* példája semmiképpen sem az, ahogyan az irodalmat, az irodalompolitikát és a politikát a „népi” írók csoportjának többsége megtestesíti.

Irodalmunk nemzetközi rangjának kérdése volt hozzászólásom alapvető problémája. Arra akartam rámutatni, hogy a nacionalista öntetszelgés mámorító légkörében és egy idejét múlt, fiktív világban élő egyes „népi” írók hogyan lesznek minden szubjektív jószándékuk ellenére is közvetlen akadályai annak, amit pedig ők maguk célul jelöltek a ma élő írók számára: hogy a ma élő és még fejlődő magyar írók alkotásaikkal emeljék a magyar irodalom nemzetközi rangját. Nagyon igaza van Klaniczay Tibornak, aki hozzászólásában azt írta, hogy a „népi” írók csoportja „elszakadt az általános fejlődéstől” és hogy a lemaradás náluk: „már egy évszázados”.

Ha aztán vannak olyanok (mert biztosan vannak), akik egyes tekintéllyé merevedett népi írók esetében a hazafiaság kérdését vetik fel, azoknak egyrészt Thomas Mann művészi perspektívájával válaszolok, hogy ti. minden művészet elemi kötelessége az emberi nem tökéletesítése, vagyis az egyetemes emberi haladás előre vitele és nem retrográd visszahúzása; másrészt Goethe szavát idézem befejezésül, az írók hazafias feladatáról: „Mit jelent a hazát szeretni? Mit jelent a hazát szeretni? Mit jelent haazfiként működni? Ha egy költő egész életén át teljes erejéből harcolt a káros előítéletek, a kicsinyes nézetek ellen, azon volt, hogy népe szellemét felvilágosítsa, ízlését megtisztítsa, érzéseit és gondolatvilágát nemesítse, mit tehet annál többet? És hogyan lehetne működése ennél hazafiasabb?”

Szendrei József

Lesz még gyümölcs a fán

(Kossuth Könyvkiadó, 1958.)

Fiatallíró elindulása mindig különleges érdeklődést vált ki, különösen akkor, ha a szerző mindjárt a legizgalmasabb témához nyúl: a jelenhez, vagy a még elevenbe vágó közvetlen múlt ábrázolásához. Szendrei József regénye felé is ez fordította a nagyközönség és a szakmabeliek figyelmét, hiszen az író neve még alig ismeretes, műve pedig az 1956-os októberi események izgalmas és szövevényes problémáinak világába vezeti el az olvasót.

Vajon milyen mértékben elégtí ki reményeinket ez a könyv?

Kétségtelen, hogy szerzőjében tehetséges író ismertünk meg. Bár művének nincs valamilyen meglepően új mondánivalója (azt tudatosítja az olvasóban, hogy 56 októberében nem forradalom, hanem ellenforradalom volt Magyarországon, s ennek szükségszerűen kellett elbuknia, mert a kommunistákat nem lehet legyőzni), s bár nincs idegizgalmak mesterkélt felidézésével olcsó közönségsikerre pályázó cselekménye sem, a könyvet mégis egy szuszra olvassa el az ember, ha van rá ideje. Szendrei József ugyanis rendkívül könnyedén és érdekesen eleveníti meg a valóságnak általában ismert részleteit is, s közben ráismerünk emberekre, típusokra, akik elkerülték figyelmünket, helyzetek jelentőségére, amelyek mellett elmentünk anélkül, hogy fontosságukat, szerepüket észrevettük volna. Fantáziája nem rugaszkodik el a valóságtól, de általában nem is elégszik meg ennek másolásával, hanem az emberek és a jelenségek nagyon alapos megfigyelésével valóban újjáteremti, izgatón érdekessé és újszerűvé teszi az olvasó előtt. S közben látni tanít, és állásfoglalásra készítet.

A városi ember számára különösen érdekes ez a regény, hiszen az eseményeknek általunk kevésbé ismert, de a könyv

tanúsága szerint nagyon is izgalmas és jelentős oldalát világítja meg: az októberi események kirobbantását, lefolyását és következményeit falun, közelebbről egy szabolcsi faluban. A harc itt nem folyik országos méretekben, látszólag alig van kapcsolata a budapesti góc „nagy” küzdelmeivel, mégis annak vetületére ismerünk rá. A regény a kisebb méretek között is szinte eposzi jellegű összecsapásra vet fényt, hősökkel és áru-lókkal, testi és lelki sebesültekkel, sőt hősi halottakkal, győzelmes befejezéssel. Az író lelkesedése magával ragadja az olvasót, aki akaratlanul is az ő szemével tanulja meg látni a valóságot.

Ugyanakkor, amikor örömmel állapítjuk meg a regény értékeit, nem mehetünk el néhány olyan hiányosság mellett, amelyek gyengítik az eszmélet tartalom mélységét és hitelességét, és nem kis mértékben gyengítik a mű formai értékeit is.

Az egyik a központi problémával: a termelészövetkezet szétbomlasztásával és gyors újjáalakulásával kapcsolatos. A regény elején valóságos „hurrá-hangulat” kelt némi bizalmatlanságot az olvasóban. Megtudjuk, hogy a szövetkezetben több mint 100 forintot kapnak a tagok munkaegységeként, s van olyan tag is, aki több mint százezer forintot visz haza családjával az évi elszámoláskor. Ki állíthatja, hogy 1956 októberében ez volt a tipikus? Nem lett volna-e művésziileg is hitelesebb, ha nem egy ilyen rendkívüli szövetkezet sorsában világította volna meg az író általános érvényűnek szánt mondanivalóját? (Ez a „hurrá-hangulat” a regény elején kisebb jelentőségű valószínűtlenségeken is megnyilvánul. A szövetkezet elnöke pl. féllábát elvesztette a 19-es forradalomban, csak mankók segítségével tudja magát továbbvonszolni. Amikor azonban újságolja, hogy a hol-

landusoknak ezer mázsa (!) almát adott el egy tételben, örömeiben „ellökte magát a manóktól, aztán hóna alá fogta mindkettőt és elindult.” Hát erre hogyan volt képes? — kérdi joggal a meglepett olvasó.) Ez után a kezdés után a szövetkezet hirtelen felbomlása művészileg nincs eléggé indokolva. Az író külső események ábrázolásával igyekszik elfogadtatni a történeteket, de adós marad a belső motíválással. Az első tüntetések alkalmával a szövetkezet elnöke még derűsen állapítja meg, hogy „országja szelíd, csendes...”, ott mindenki elégedett”, a tagok egységesek abban, hogy megvédi a közöist. De aztán elég az ellenség erőszakos fellépése, egy kis árulás, s máris marcangolják egymást, mint a koncon marakodó kutyák, versenyezve abban, hogy ki markolhat többet a felbomlasztott szövetkezetit vagyonból. Elnagyvult az ellenkező fordulat ábrázolása is. A szovjet csapatok megjelenése után megkezdik az újjászervezést, ez azonban eleinte sehogyan sem megy. A munkát vezető Sági elkeseredésében részegre issza magát, a volt szövetkezeti tagokról ezt mondván: „Részegekkel meg bolondokkal nem lehet józanul beszélni.” De csak néhányat kell lapoznunk a könyvben, s megtudjuk, hogy egy-kettőre ismét együtt voltak csaknem valamennyien, sőt egy volt kulák, a derék Tornósy Péter is felvételét kérte a szövetkezetbe. A külső események természetesen segítik és magyarázzák ezt a folyamatot, de az emberek tudatának alakulása mégsem történik ilyen simán és gyorsan.

Kissé sematikusnak hat a legjelentősebb figurák szinte matematikai pontossággal szembeállított csoportosítása is. Három vezető pozitív hőssel (Vida Sándor tsz elnökkel, Keller Ferenc szövetkezeti párttitkárral és Sági János községi párttitkárral) szemben pontosan három negatív vezető áll: Hermayer-Hetédi Gusztáv, volt nyolcszáz holdas földbirtokos, Boros Ferenc, volt 70 holdas hentes, mézszáros, kereskedő és kocsmáros, valamint Vadász Attila, volt csendőrfőhadnagy. Nem mesterkélten tervszerű-e ez?

A két „vezérkar” között aztán a legkülönbözőbb típusú szereplők tömege helyezkedik el, a falu embereinek minden elképzelhető árnyalatát képviselve. Egyes figurák ábrázolása meglepően mesteri, másoké azonban természetesen nagyon vázlatos. Külön érdeme a szerzőnek, hogy pozitív hősei is emberiek, realiztikusak, hiszen tudjuk: a máról szóló regényekben általában éppen ezek válnak többnyire papírizüekké. A szereplők fel-

sorakoztatásában a teljességre törekvés azonban, úgy érzem, túlzott mértékben érvényesült. Néhány figura (pl. a falu bolondja) mesterkél és valószerűtlen szerepeltetésének elhagyása csak javított volna a regényen, kevesebb több lett volna.

Dícséretes az ügyes cselekménybonyolítás és az író gazdagon áradó mesélőkedve. Az utóbbi azonban nem egyszer a cselekményt megakasztó, felesleges adomázgatásra csábítja. (Pl. a megvadult bika és a cigány esete, a „Részeg Disznók Országos Szövetsége” elnökválasztásának története, az öreg paraszt esete az újonnan vásárolt motorkerékpárral stb.) A regénynek nincs egyetlen központi figurája, a főhős itt a 300 holdas termelőszövetkezet egésze, ennek természetszerű következménye a kissé mozaikszerű cselekmény, amelyet aztán ezek az egyébként jóízű és bizonyos jellemző funkciót kétségtelenül betöltő anekdotikus részletek még jobban szétdarabolnak.

Fájó pont a regény nyelvezetének egyenetlensége, néhol naturalisztikus jellege. A szerző kétségtelenül kitűnő írókészségről tett tanúbizonyságot. Az első tüntetések és gyűlések, megbeszélések leírása, néhány természeti kép nagyszerű rajza, a szereplők simán gördülő beszéltetése, egyes érdekes jelenetek (pl. a Kovács lány esküvőjének) ábrázolása kitűnő. Ugyanakkor azonban — különösen a regény első felében — bántóan sok a pongyolaság, a magyartalanság; néhol egészen közönséges, a jóízűséget sértő szavak felesleges alkalmazása is bosszantja az olvasót. Szép részletek váltakoznak tehát prózaian lapos, vagy éppenséggel naturalizmusukkal kiábrándító sorokkal. Nemcsak arról van szó, hogy visszatartó figurákat egyéniségüknek megfelelő módon beszéltet (mint pl. a pesti huligánok esetében), hiszen ez helyes, hanem arról is, ahogyan parasztjai beszélnek. A könyv a káromkodások és a nem éppen ízléses kifejezések egész tárházát tartalmazza, legtöbbször a parasztok szájába adva. Ez már több, mint amennyit a beszéltetéssel történő jellemzés megkívánt. Miért volt erre szükség?

Még valamit: ezek a parasztok nemcsak a káromkodásban nyernének bajnoksgot, hanem az ivásban is. Az író az események néhány napjának leforgása alatt annyi pálinkát itat meg velük, amennyi egy egész évre is sok lenne. Jellemző, hogy a regény szerint az események során az egész megyében összesen nyolc ember pusztult el, ezek közül három politikai okokból, kettőt „a rablások következtében”, harmat pedig a „része-

geskedés miatt kitört verekedések" során öltek meg. A pálinka tehát annyi kárt okozott falun emberéletben, mint a politikai és a fegyveres harcok. Vajon igazán ez a tipikus és a jellemző?

Ime: komoly értékek és — legtöbbször felületességből származó — hibák egyaránt jellemzők Szendrei József regényére. Úgy érezzük, további fejlődéséhez főként két veszélynek kell tudatában lennie. Az egyik a sematikus ábrázolás, ezzel összefüggésben a „lakkozás”, a másik a túlságosan nyers, művét költőietlenné tevő, naturalisztikus nyelvi kifejezési

mód veszélye. Az olvasó a valóság torzításoktól mentes és művészi ábrázolását várja. Ehhez pedig egyaránt hozzátartozik mind az apró részletek, mind az ábrázolt valóság egészének valószerűsége, de hozzátartozik a nyelvi kifejezőmódnak a realista ábrázolással nem ellenkező finomsága is. Ez természetesen nem jelenthet affektált és mesterkelt finomkodást, de jelent ízléses, csiszolt nyelvi kultúrát. Enélkül igazán irodalmi íze semmilyen alkotásnak sincs.

KOLTA FERENC

Gergely Márta

Sz ö s z i

(Móra Kiadó, 1958.)

Van már olyan irodalmi leánytípus, amely sok helyről összeszedett jellemvonásaival, ha nem is lett fogalommal, hogy par excellenc kifejezze a mai lányok lényegét, de legalább néhány jellegzetességében a valóságra ismerünk? Elfogadjuk általánosítási alapot?

Az irodalomban eddig — bár sokan próbálkoztak vele, Nagy Istvántól, mondjuk Beczássy Juditig — érzésünk szerint *nem volt*. Gergely Márta „Szösz”-jével, az 1958-as könyvnapok egyik legmaibb könyvének hőseivel — *lett*.

Bár Gergely Márta sokkal szélesebb skálán játszik, hogy sem elkötelezné magát csak ifjúsági írónak, mégis az a véleményünk, hogy a Szöszit folytatni kellene. Ugyanis már így is annyira jellegzetes figurának sikerült, hogy alkalmasnak látszik egy regénysorozat keretei között benne és általa megmutatni azokat a viszonylatokat is, amelyek együttesen a mai lánság problémáikáját adják, és amelyek — természetesen — *egyszerre* nem fértek be egy könyvbe.

Mi benne az új, a más, a több?

Legfeltűnőbb vonása — s itt rejlik a szerző által művészileg jól elrejtett pedagógiai szándék —, hogy nincs szembeötlő jó tulajdonsága. Átlag. Szinte már túlságosan is sok a negatív vonás benne, mégis nem annyira, hogy lélektanilag hihetetlen, pedagógiailag lehetetlen és az életesség szempontjából valószínűtlen lenne későbbi fejlődési vonala. Szerencsétlen, félreszorult, megértetlen kis életében csak egyetlen szál köti a világhoz:

mélységes vágyódása a szeretetre, a valakihez tartozásra. Csak hogy ennek kielégítésére sokáig nincs módja. Nagyszülei nevelik, mert szülei elváltak, s a kis Varga Elvira úgy lebeg a három vonzás között, hogy hiányozni azért senkinek se hiányzik, s amikor se kifelé megnyilatkozni nem tudó, se kívülről megértéssel nem támogatott kis önérzete kitör, és a jampecság *külsőségeiben* csapódik le, a nagymama is elkergeti. Pedig csak egyetlen „tehetségének”, táncérezékének keres kielézési lehetőséget, s bár majmolja Nájlon Bébit, az igazi jampecet, amikor akaratán kívül kimarad, ártatlanul éri az elűzés. Mostohaapja veszi magához, de bár illúziókban és illúzióknak élő anyja szereti a maga módján, lényegében most is ötödik kerék. Itt éri az októberi vihar, amely elkapja Sándor bácsit is, a mostohát, aki disszidálásra kényszeríti családját. Szösz és legkisebbik húga azonban lemarad Győrben, visszatérnek a fővárosba, a nagyszülőkhöz s a fodrásziparba, ahonnan mostohaapja kiszakította.

A regény folyamán, mint a fény a prizmán, kis életének megtartója, a szeretet bomlik szét különböző, de egyéniségéből fakadó jó tulajdonságokra. Bár fogyatkozásai lényegükben megmaradnak, kiderül, hogy bizonyos helyzetekben átváltódnak, s néhol ösztönösen, néhol már tudatosan, de olyan biztonsággal igazítják el a legnehezebb körülmények között, hogy ez a magatartás, a Szösz választotta megoldás, több mint egyéni kiút: ez már tipikus a ma lányának válasza a mindennap

nagy válaszfaltjain elének meredő kérdésekre.

Értékrendje, amelyhez kis élete ösztönösen ragaszkodik, a következő mondatban foglalódik össze: „...a világon tán minden bajnak, minden igazi bajnak az az oka, hogy az embereknek nincs szívük a munkájukhoz. Ha mindenki rendesen dolgozna, ha csupa rendes, szorgalmas, becsületes ember volna a városban, akkor más volna minden.” Ezen belül lényegében elég szűkre korlátozódik vágya az egyéni szabadságra, s a felnőttek, jobbára a múltból itt maradt előítéletek alapján, ezt is csak nyírbálják. Kitörni ebből a körből, a felnőttek megérteni nem tudó zsarnokságából, több úton lehet. Az apró hazugságok, engedetlenségek, a jampi szokások felvétele csak védekezés számára. Az igazi megoldás: a munka. Hiszen a fodrásüzletben, egy kis elemi közösségben mindjárt megtalálja a maga helyét! Fogyatkozásai már csak *fél-szegsége*nek tűnnek, s kiderül, a szürke kis verébnek is lehetnek, vannak megbecsülésre érdemes képességei. Lappangva eddig is megvoltak benne, de nem alakulhattak ki, hiszen élete folytonos védekezés volt: „Ne lássa, ne tudja a nagymama, hogy ő mit érez” — mondja egyhelyütt.

Azok az ellenszenves vonások, amelyek *árnyalatokban* Szösziiben is megvannak, a regényben mint uralkodó fogyatékoságok egy-egy alakban testesülnek meg: Nájlon Bébi, Ági, stb. Szöszi azért tudja levetkezni őket, míg azokat bajba sodorja, mert a kislány először érzi, később már derengőn tudja is, hogy minden igazi nagy bajban van egy remedium: a munka, amely valósággal „helyre teszi” a tévelygőt is, csak éppen engednie kell. Ebben oldódik fel az a látszólagos ellentmondás, mely az olvasóban felvetődik a regény olvasta alatt: nem túlságosan megértő-e a szerző Szöszi tényleges hibái iránt is? Minden csak kerülő út volt, amelyre rákényszerült? Talán az a kifogás áll meg, hogy Gergely Márta túlságosan jól „álcázta” alapjában jóra való kis hősnőjét...

Az érdekes és fordulatos mesében alkalma nyílik Gergely Mártának, hogy elég sok relációban felfedje az élethez való vonatkozásait ennek a magárahagyatott, belső valóját: senkivel — még csak

bimbózó szerelmi életének „hősével”, Árpáddal se — közölni, megérteni tudó, botladozó kislánynak. Talán túl sok probléma is fut össze benne: az elvált szülők gyerekének problémája; az iskola és a házi nevelés ellentéte; a jámpeckedés; az új munka-étosz; a szerelem; a disszidensek stb., stb. A kis Varga Elvira mindegyikkel szembenéz a maga módján, s lényegében mindig önmagához hűen válaszol rájuk. Azt is elhisszük neki, hogy — helyesen is.

Miért?

Itt kell szólni Gergely Márta regényírói művészetéről, amellyel élővé, hitelessé, sok oldalúan árnyalttá s ugyanakkor jellembeileg mégis egységessé tudta összegyúrni Szöszi kedves kis alakját. Fokozatosan, állandó ütközések közben, sok-sok apró vonásból alakul hőssé, a jelenségekre jellegzetesen mai módon reagáló regényhőssé. Hogy ez sikerüljön, a regényírónak gyökeréig kellett ismernie a mai leánylélket; szeretnie kellett kis hősét, hogy finom rezdüléseit ennek a csak látszólag egysíkú, mégis sokrétű léleknek ki tudja munkálni; fogyatékosságait megértse és megértesse. S mivel Gergely Márta a nő ösztönösségével, a pedagógus felkészültségével, a kitűnő megfigyelő gazdag tapasztalatával s az író beleélőképességével alkotta meg hősét: nemcsak belsőleg, vagyis költői elképzelésben áll meg, de elhisszük azt is, hogy az élet is kitermelhet, ki is termel ilyen alakokat. Gergely Márta könyvének az a nagy pedagógiai igazsága, hogy nincsenek jelentéktelen emberek, nincsenek elveszett gyerekek. A boldogsághoz az kell, hogy mindenki felismerje önmaga belső irányvonalát, s akkor a közösség, ha annak mozgási törvényeihez igazodik, „helyére teszi”, mint Szöszi.

Sok minden benne van Gergely Márta ragyogóan sikerült „Szöszi”-jének problematikájában, amit a mai élet állított kérdőjelként az átalakuló társadalom elé. De sok csak éppen érintve. Pl. Szöszi és a szerelem... Ha elképzeljük, mennyi érdekeset, megzavartatót és eligazítót tudna Szösziin keresztül Gergely Márta elmondani erről is, akkor engedünk annak az illúzióknak, amely azt képzelteni vesszük, hogy Szösziivel még találkozunk.

ZSIKÓ GYULA

Thury Zsuzsa

Ördögtánc

„Mi áhítattal őriztük emlékét, életünknek az adott tartást, hogy Thury Zoltán gyermekei vagyunk. Halála után is gyámolítónk és vezetőnk volt, minden leírt sora a vitathatatlan igazság” — mondja Thury Zsuzsa új könyvében egyhelyütt. — Terhes örökséget kap utóvalól, aki jelentős író gyermekeként maga is íróvá akar lenni. Kétségtelen emlék- és élményanyagban sokat „hoz” magával, ugyanakkor ott kísért a minta, a példa, az apa híre, melynek nyomasztó hatásától mégiscsak szabadulnia kell az ilyen író-gyerekeknek, ha önálló úton akar járni. A név azonossága juttat bizonyos előnyt, de parancsol is és kötelez.

Thury Zsuzsa, — a jeles realista novellairó Thury Zoltán leánya — a saját maga taposta úton jutott el az Ördögtánc-ig. A köztudat elsősorban mint több, nagysikerű ifjúsági regény íróját tartja számon, ezt a könyvét is a fiatal olvasóknak szánt művek kiadója, a Móra Ferenc Könyvkiadó jelentette meg. De az Ördögtánc több, mint ifjúsági regény. Nehezen meghatározható műfajú írás. Maga az író az alcímbe így jelzi: „Történetek egy családról”. A könyv valójában az ön-életrajzhoz áll legközelebb, együtt van benne kor-, család- és irodalomtörténet. Nem regény, de nem is novelláskötet. A tizenhét fejezet — tizenhét önálló, zárt, egyes szám első személyben előadott elbeszélés; mindegyiknek megvan a maga külön témája, csattanóval a végén. Egyik-másik már lapok, folyóiratok hasábjain is megjelent, de itt, az ábrázolt események időrendjébe állítva, (ha terheli is bizonyos, épp a zártságból eredő ismétlés és újakezdés) a tizenhét történet kerek, összefüggő képet ad a Thury család sorsáról a századfordulótól az első világháborúig.

Úgy tűnik, féltve őrzött családi albumban lapozgatunk, ahol az író minden arcról tud valami jellemzőt és érdekeset mondani. Megjelenik az apa, „aki fiatalon pusztult el, anyagi gondoktól elgyötört”, akinek író álmait — míg élt — a „vonat alá”, a tárcarovatok szűk hasábjába tördelte a kényszerűségből vállalt hírlapírói robot. Megismerjük a kolozsvári gimnáziumból való kicsapartásának igaz történetét, rebellis, szabadságszerető, kicsit könnyelmű s olykor talán barátságtalan természetét. Elénk lép a szigorú

és polgári erkölcsű édesanyja, előbb „kék grenadinruhában: az alján széles fodor septe a földet, bő, hosszú ujja volt a ruhának és magas nyaka halcsontokkal merevítve”, aztán gyászfátyolosan, s ekkor szinte halljuk felcsukló, fuldokló zokogását. Előttünk száguldoznak egyik szobából a másikba a „rossz és fegyelmezetlen” gyerekek, a két fiú, az okos Lajos és a „furcsa és kiszámíthatatlan” Dezső, ez a „kis, lompos csavargó”, — akiről talán a legszebb és legmeghatóbb portrét rajzolta könyvében az író, — és a két leány, a szép, de „hetyke és vad” Erzsi és a „jó és szelíd” Zsuzsa; megismerjük különös játékaikat, átéljük első pénzkereső vállalkozásukat, gyermeki örömeiket és megaláztatásukat, a betegségek és szerelmeket. Ott járunk a folyton váltott lakásokban, „nénik” és „bácsik” vesznek körül, rokonok, szomszédok és barátok. Megelevenedik az Andrássy úti Felsőbb Leányiskola és Leánygimnázium, valamint a törökbálinti zárda élete; és mindezek mögött ezer elhullajtott vonásból — egy szegény család és a környező jómódú polgári élet ellentétének rajzából — kibontakozik a századeleji Lipótváros képe, és a koré, a ferencjózsefi „boldog békeidő”, majd a világháború négy terhes esztendejének képe...

Az Ördögtánc egészen sajátos kompozíciójú mű. Sodrását nem a széles cselekmény-elmondás adja, hanem az emlékezés pókfonalára felfűzött rengeteg apró élmény-törmelék. Az író nem szerkeszt, csak mesél, ahogy eszébe jut, ahogy az emlékezés a tudat felszínére löki a múlt képeit. Apró villanásokból, laza emlékmozzaikokból állnak össze történetei, alakjai. „Mindent” el akar mondani, s ezért nagy kitérőket, vargabetűket tesz, szertelenül csapong. Gyakran kezd bekezdést ilyen „a propos”-kkal: „Eszembe jut egy eset...”, „Az úgy volt...”, „Például...”.

Az emlékezés jelentéktelen dolgokat felnagyít, másokat, hajdan fontosnak hitt motívumokat homályban hagy. Mindnyájan úgy vagyunk, hogy ha több év után visszatérünk gyermekéveink színhelyére, az egykor oly hatalmasnak és félelmetesnek látott tárgyak egyszerre összezsugorodnak és megfakulnak. Az idő megváltoztatja az arányokat. Thury Zsuzsa túl van ezen a kiábránduláson, korban és

szemléletben egyaránt. Ő már az érett felnőtt derűjével és nyugalomával nézi az elmúlt éveket, nem csodálkozik, nem ámul, csak mesél... S ha már össze is keverednek benne saját élményei és azok, amelyeket a felnőttek mondtak el annyiszor, hogy tulajdon emlékeinek hisz, a gyermekévek apró eseményeit immár kívülről és felülről látja, a felnőtt író tudatával tükrözi. Nem elemzi, értelmezi és magyarázza, hanem elmondja és leírja őket. — Az egyensúly csak néha bomlik meg, ott, ahol az író maga örömeire tett elkalandozásai az olvasó — akár a felnőtt, akár a gyermek olvasó — számára érdektelen dolgokat is könyvébe vonnak. Érthető, hogy ezek az apró élmény-szilánkok neki sokat jelentenek — például, hogy Kozma Andor két bájos leánya mit küldött karácsonyi ajándékba a Thury gyerekeknek —, de az elbeszéléseknek sem művé-

szi értékét, sem irodalomtörténeti hitelét nem gazdagítják. Ugyanilyen fölösleges és fárasztó terhei a történeteknek a rövidített nevek.

Az Ördögtánc hivalkodás nélküli, halk, egyszerű és pontos stílussal megírt könyv, előadásmódja közel áll az élőbeszédhez. De a póztalan mondatokon is átsüt valami meghatóan gyermekes báj, a visszaemlékező szeretet fénye és egy csipetnyi kedves humor, és ez a közvetlen, derűs hang nemcsak a Thury család tagjait, elsősorban az írónót, teszi kedves ismerőssé, hanem az olvasóban is felébreszti gyermekkorának egyre halványuló emlékeit.

A könyv nyújtotta kellemes és marandó élményt a fantáziátlan illusztrációk, Zsoldos Vera bátortalan vonalú, pepceselő rajzai nem tudják elrontani.

TÜSKÉS TIBOR

Szerafimovics

Vihar a tengeren

(Móra Ferenc Könyvkiadó, 1958.)

Alekszander Szerafimovicsot a magyar olvasók az egykönyvű írók közé szokták sorolni, úgy valahogy, mint Osztrovszkijt és Furmanovot. Nevével a *Vasáradat* zajló, sokarcú népe, a tamányi hadsereg sok-százversztányi, fárasztó menetelése, az anarchisztikusan háborgó, alakatlan, ezer felé húzó, rongyos seregek kemény, fegyelmezett erővé kovácsolódása azonosul. Való igaz, hogy Szerafimovics legnagyobb műve a *Vasáradat*, de nem az egyetlen. Míg például Osztrovszkijban úgyszólván írói szárnypróbálgatás nélkül, kizárólagosan tengeri élménye, lobogó szelleme és bénaságra kárhoztatott teste csiholta fel az írói tüzet, addig Szerafimovics literatus doctus, s fiatal kora óta írónak készült. A szovjet hatalom megteremtése előtt hosszú írói pályát futott be. Évtizedeken keresztül figyelte és regisztrálta a régi rend halálvergődését, az elnyomás súlyosbodását, a dolgozó tömegek fokozódó nyomorát. A polgárháború számtalan, hősi, emberi nekifeszülése, a feltámadott népi tenger viharos hullámszára segítette írói útja csúcsára.

A 20-as évek elején kibontakozó szovjet irodalomnak legtöbb művelője a polgárháború harcaiból névtelen, fiatal emberként jelentkezett az irodalomban, mint Fagyjev, Solohov, Furmanov, akik ugyan

még itt-ott akadozó nyelvvel bár, de olyan dolgokról akartak a világnak beszámolni, amilyenekről az még sohasem hallott: az ember teljes és végleges felszabadulásáról mindenféle elnyomás alól. Szerafimovics írói útjának kezdete ezekével szemben visszanyúlik a népies mozgalom utolsó, véres fellobbanásáig, az Alekszander Uljanovnak ácsolt bitófa árnyékáig. Élményeiben ott gomolyog szűkebb hazája, a Don vidék megejtően szép tája, a végtelen sztyep tavaszi virágpompája, a dűs-vízű folyók, az Azovi tenger lágyan fodros kéksége, a halászkok fárasztó veszélyes élete, a doni kozákság zárt, szilaj világa. Pétervárt az egyetemen tanulva, megismerkedik a marxizmussal, a forradalmi mozgalommal, a pétervári külváros munkás népe életével. Uljanov kivégzésével kapcsolatban új harcra tüzelő felhívást ír, ezért a cári rendőrség száműzi messze északra, a Fehér Tenger partjára. Itt három évig száműzött forradalmárok a társai, akik narodnyik világnézetének már amúgy is megtépázott kódos illúzióit végleg szétszórják, és Szerafimovicsot elindítják a bolsevikok mutatta úton. Első elbeszélései itt a száműzetésben születnek meg, itt jegyezte el magát az irodalommal.

Első Elbeszéléseinek hősei az orosz élet

magányos esetei a farkas étvágygal kibontakozó kapitalizmus évtizedeiben. Szerafimovics emberei a szó konkrét értelmében nem hősök, hanem szánandó áldozatok, akiket eltapas a tőke vastalpa. Éppen ezért legtöbb fiatalkori elbeszélésének alaphangja csüggesztő, az író még nem tudja megmutatni a felszabadulás útját. A nyomasztó alaphangulatot még aláfesti és kiemeli az északi táj komor magánya: a homályos erdő, a félelmetesen zengő fenyves, az ólomszínű víz.

Írói hangja azonban az 1905-ös forradalom küszöbén, a munkásosztály első nagy erőpróbájának előestéjén szinte átmenet nélkül más színbe csap át. Hősei már nem passzív, erőtlenségre áldozatok, a szervezethez erőt és hitet sarjaszt bennük. Szerafimovicsnak ez a bizakodó, optimista világnézete, hite a munkásosztály erejében és jövőjében később, a reakció éveiben sem inog meg.

Az irodalomtörténet a forradalom előtti Szerafimovicsot mint az elnyomott tömegek igazának bátor harcosát tartja számon. A moszkvai Ifjúsági Kiadó az írónak e korban alkotott, gazdag és széles skálájú epikai terméséből egy nagyon színes kis kötetet válogatott össze: Szerafimovicsnak a gyerekekről szóló négy elbeszélését. Ennek magyar fordítását kapja az olvasó a Móra Ferenc Könyvkiadó gondozásában.

A négy elbeszélés hőse — négy orosz parasztyerek, négy fészkeből korán kipojtant falusi lurkó, akik 10—14 éves korukban már az élet és halál súlyos kérdéseivel néznek farkasszemet. Két elbeszélés a Don vidékén, egy a Kaukázusban, egy pedig a Fehér tenger partján játszódik. S noha a táj más és más, a tájban élő emberek sorsa azonos. Agafon apónak, a tengeri halásznak a járvány egy hét alatt öt gyermekét ragadta el. Orjából pólyás gyermekével a karján elindul egy szegény parasztasszony. Férjét keresi, aki délre ment munkát vállalni, s itt elveszett. A hosszú gyaloglás és gyilkos tél az anyát megöli, a gyerek ott marad a fiai vesztett halásznál. A kisfiú már hét éves kora óta együtt járja az öreggel a viharos tengert (Vihar a tengeren). Vasztát, a 10 éves paraszt gyereket anyja a részeges révészhez adja munkára, hogy otthon egy éhes szájjal kevesebb legyen. (Viharos éjtszaka.) A távoli északon a kis Mitya egyedül járja a rengeteg erdőt, abból él, hogy tört vet madaraknak. (Élet az erdőn.) A rjazanyi parasztot a nyomorúság a Kaukázusba űzi, ahol egy üresen ásitó főúri nyaralót őriz. Feleségét az alattomos kaukázusi láz ledöntötte lá-

báról, helyébe a legidősebb fiúnak kell állnia. (Medve.)

Mind a négy elbeszélés alaphangját az orosz paraszti élet súlyos nyomorúsága adja. Egy társadalom láza mindig a gyermekek sorsán mérhető meg legjobban. Válságba került társadalom nem tud gyermekeinek vidám és boldog gyermekkorát biztosítani. A múlt század végén az orosz kapitalizmus rohamos térhódítása megbontja a falu patriarchális rendjét, kiforgatja földjéből, vándorbotot nyom sok ezernyi paraszt kezébe, s a gyerekek sem szánkáznak már oly önfeladtnak, mint az *Anyegin* jobbágygyermekai. Alig cseperednek fel, nehéz munka és keserű idegen kenyér vár rájuk. Szerafimovics azonban ebben a csüggesztően embertelen világban is tud fényt gyújtani. Mind a négy elbeszélésben a sok embertelenség, durvaság, nyomorúság, kivettség közepette felvillantja az emberséget is. Az öregek reménytelenségüket pálinkába fojtják, eldurvulnak, mogorvává, szótlanokká válnak, de nagy veszély idején mégiscsak feltör belőlük a mélyre temetett, már nem is tudott, ösztönös emberség. Az öreg Agafon okkal-ök nélkül püföli a kis árvát, de a viharos tengeren, amikor a megvadult hullámok toronymagasan csapnak át, a recsegő bárkán, vihar tépi az elnyúlt vitorlát, amikor a csónakot már-már elnyeli a háborgó tenger, az öreg feláldozza magát, hogy megmentse a gyermeket.

Nincsen olyan sötét kép, amelyben a gyermek ne kapna valahonnan kis szeretetet, jó szót. Kiril, a részeges révész egyedül kosztjáért tartja kis Vasztát, akinek éjjel és nappal is egyedül kell átvinni a kompot a túlsó partra. Gyermeki lelke tele van félelemmel, fél az emberektől, fél az elemektől, de félelmét mindig legyőzi kötelességérzete. Viharos éjszakán is elköti a kompot, ha túlról szölongatják. S legnagyobb szorongatásában éppen azoktól kap segítséget, meleg emberi szót, akiket haramiáknak nézett.

Szerafimovics nemcsak az emberekben való hitet tudja gyerekhőseiben megtartani, hanem azt is meg tudja mutatni, hogy az orosz gyereket ez az embertelen világ megacélozza, megedzi, leleményessé teszi. A kis Andrejka hét éves kora óta járja a tengert, arcát a sós levegő lebaráncítja, sokszor szembenéz a tenger ezernyi veszedelmével, de tíz éves korára kész halász, tudja, hogyan kell hálót vetni, csónakot kormányozni. Vasztja, a révész inasa is kitanulta a mesterséget, úgy tud dolgozni, mint egy felnőtt, legfeljebb csak erővel nem bírja mindig. Mitya nemcsak tört tud vetni a madaraknak, de fát is

dönt, percek alatt tutajt ácsol, tüzet csíhol, fáklyát gyújt. Bátran, megszeppenés nélkül neki mer vágni a koromsötét, úttalan erdőnek, akkor sem száll inába bátorsága, ha medve ólálkodik körötte. A 14 éves Galaktyion egyedül indul neki a sziklás hegveknek, medvét akar elejteni, hogy beteg édesanyjának medvepecsenyét szerezzen.

A magyar olvasónak mindez kissé valószínűtlennek tűnik; nehezen tudjuk elképzelni, hogy ilyen apró emberkének ennyire önállóan, a felnőttek gondjaival mozogjanak a világban. Szerafimovics bőven áradó mesélő kedve azonban el tudja ezt velünk hitetni, elbeszélései annyira magukon hordozzák az élet valóságának pecsétjét.

Szerafimovics írói ábrázolásmódjára általában jellemző, hogy hőseit mindig munka közben mutatja meg. Gyermekhőseivel is így jár el. Az író a nehéz munka közepett csak itt-ott villantja meg a gondtalan gyermeki lélek tarka szírvány színeit. Andrejka gyerek módra a potrohos ponty kopolyájába vájja ujjait és elgyönyörködik a hal kétségsbeesett ficáncolásán, a napfényben csillámló pénze tarka színein. De amikor a hal játék közben visszaugrik a tengerbe és az öreg Agafon a szurkos kötéllel verni kezdi a megszeppent gyereket, a varázslatnak egyszerre vége. Vaszja is eljátszadzik a csónak tömítése közben, de hirtelen észre tér, kis agyában felvillanik a rémisztő gondolat: Kirill bácsi megver. Galaktyion a kolostor kertjében holdfénynél gyermeki önfeledtséggel gyönyörködik a szilvafára kapaszkodó mackó esetlenségén, nehézkes mozgásán, hangosan felkacag, amikor az egyensúlyát veszített mackó rázuhan a szilvát szedő vadkanra. A játék vége itt is szomorú: a fiú rádöbben, hogy nem tud medvepecsenyét vinni beteg anyjának.

A kis kötet oroszul is, magyarul is egy Ifjúsági Kiadónál jelent meg, pedig Szerafimovics nem ifjúsági író. Az elnyomott, nehéz igába hajtott parasztgyerek a múlt század végén kedvelt irodalmi téma. Megtalálható Nyekraszovnál is, Csehovnál is. A kritikai realisták a gyermek embertelen sorsában mutatták be legélesebb világossággal a társadalom nagy belső bajait. Szerafimovics is a felnőtt ember

szemével nézi gyermekhősei sorsát, a felnőtteknek akarja elsősorban megmutatni, mennyire torz és embertelen kora társadalma. Írástechnikája is teljességgel e mellett szól. E négy elbeszélésben is, akárcsak más műveiben, osztályharcos alapon ábrázolja az életet, még ott is, ahol említés sem történik elnyomott és elnyomó osztályokról. Minden hősenek sorsa hangos tiltakozás az osztálytársadalom, vád a tőkés kizsákmányolás ellen.

Szerafimovics írásművészetének nagyon pozitív oldalát képezik a tömör szerkesztés, a pompás tájképek és a szemléletes, kifejező nyelv. Szerafimovics a doni kozákság színes, tarka fantáziáját, nyelvének erejét, képgazdagságát hozta az irodalomba. Ezért van az, hogy tájképei s egyáltalában nyelve annyira emlékeztet Solohovéra. A néma, élettelennek tűnő pusztaság, a csendesen ringó tenger, a végtelen éj, a zúgó erdő mind élettel telik meg. Szerafimovicsnál minden él, minden mozog. A hegyoldal meredeken szökik fel a folyó partjára, a tó félretolja az erdőt a kéklő látóhatárig, smaragdzöld szigetek számlálhatatlan nyája tarkázza a tó fényes orcáját, a part messze hátrál, a parti erdő pedig tótágot áll a tó tükreben... A táj megelevenítésének ilyen példáit még hosszan lehetne folytatni.

Az író mesterien bánik a jellemzés eszközeivel is. Hőseinek se arca, se ruhája nem érdekli, a társadalmi környezet meghatározó jegyeit is sokkal inkább a mese szövedékébe fonja, mint egy részletes társadalmi rajzba. A helyzetek ábrázolását egy-két erőteljes ecsetvonással végzi, egyetlen részletnél sem időz, meseszövevé végig egy fonálon mozog.

E kis kötettel kapcsolatban feltétlenül szólni kell a könyv kiállításáról, külső formájáról. Ha nem is fogadjuk el, hogy a könyvek tartalma szoros összefüggésben áll azok külső köntösével, mégsem tagadhatjuk, hogy a szép kiállítású könyv vonzza az olvasót. Külső kiállítás tekintetében ez a könyvecske magas fokot képvisel. Ízléses borítólappjától a művészi, színes képillusztrációkig, a kötés gondosságától a szemnek tetsző betűtípusig minden a kiadvállalat magas művészi igényét tükrözi.

SELYMES FERENC

Honoré de Balzac

A kispolgár természetrajza

(*Magyar Helikon, 1958.*)

A nagy kritikai realista éles megfigyeléseiből születtek a könyv apró jellemrajzai. Nincs érdekesítő, izgalmas cselekménye, hőseit sem nevezi meg, mégis meglevenedik az olvasó képzeletében a korabeli francia társadalom kispolgárainak származásos serege.

Az első részben, „A kötvényes fiziológiájában” a kapitalizmus árnyékában süt-kérező „kötvényesek” népes táborán szemlélődik. Szatirikus éllel, kaján mosollyal tüzi tollhegyre az élősdieknek e buta raját. A pénz hatalmának büvkörében már korán, a kapitalizmus kezdeti szakaszán megjelennek, Balzac korában veszedelmesen elszaporodnak. Nincs bennük szemernyi érték, semmi vonzó tulajdonság. Míg a nagytőkés, a vállalkozó találgatósága, rafinált története legalább elismerésre kötelez, ezeknek tunyasága undortkeltő. A kötvényes „bávatag modora és minden értelemről mentes beszédstílusa feltétlenül butító” — állapítja meg Balzac. „A kötvényes a vatta a többi mozgékonyabb ember között.”

Jelenléte a kapitalizmus korszakára jellemző. Léte nélkül nincs kapitalizmus — bár nem zsákmányol ki senkit, nem vesz részt a termelésben — korában „ő tölti be az antik kórus szerepét”. Kötvényeinek járadékából él, „szereti a nyugalmat. Olyan viharos ellenszenv él benne mindezzel szemben, ami gondolhoz vagy munkához hasonlít, hogy az ő számára teremteték meg a járadékkezelői hivatást.” Házához szállíttatja járadékát. Az író a kötvényest olyannyira megveti, hogy még a hibáktól is megfosztja: „Talán a legnagyobb hibája, hogy nincs hibája” — írja. Tudatlan, mint a potyka, önönmagát is megcsalja, felfogása, hogy „minden számlát meg kell nyirbálni”, szállítói ismerik mániáját, valamennyi számlájához hozzácsapnak néhány centime-tot.

A kötvényes fiziológiájának minden egyedre jellemző megrajzolása után végigtekint tizenkét változatán. Kiderül, hogy mindegyiknek van valamilyen szenvedélye. Balzac már itt is szenvedélyük-nél fogva ragadja meg az alakokat, akár csak az Emberi Színjáték nagy regényeiben. Felvonul előttünk az agglegény, a szalonnáskalapú, a házasság, a hallgatag, a katona, a gyűjtő, a filantróp, a nyugdíjas,

a falusi, a leszámítoló, a piperkőc és a külvárosi. Néhány fajtáját még mi is megismertük. Emlékszünk a mi volt részvényeseinkre és kötvényeseinkre. Amikor Balzac piócahadát megvetjük, undorral gondolunk a mieink világára is. A könyv olvasásakor megtanuljuk elítélni azt a kort, amely ezeket a figurákat kitermelte. Lelkünk egyrészt az alakok bárgyúságán háborog, másrészt világuk eltűnésén örövendezik.

Tudjuk, hogy Balzac szimpatizált kedves nemeseivel, kesergett világuk eltűnésén. Tudományos pontossággal gyűjtötte az adatokat, amelyek a polgári világ torz figuráit jellemezték, hiszen az új rend hibái monarchista elképzeléseit dédelgették. Ugyanakkor az írói becsületesség az igazság bátor kimondására készítette, a nemesek is megkapták a tördöféseket. A könyv második részében a „Hivatalnok fiziológiájá”-t készíti el. Az aktagyártók inkább a nemesek, mint a polgárok világából kerültek ki. Hány elszegényedett nemes akart a hivatalok ranglétráján „karriert csinálni”!

Balzac a hivatalnokok típusainak meg-rajzolására még nagyobb figyelmet szentelt. Nem szépírói, hanem tudományos módszereket használt. A tudományos vizsgálódás kereteit balzaci szellemességgel töltötte meg. Az általánosból indult el, axiómákkal próbálta meghatározni a hivatalnok helyét, szerepét, hasznosságát a társadalomban. Kiderül, hogy a meghatározásnál ott settenkedik a belegabalyodás veszélye; a hivatalnok magáért a bürokráciáért van, „semmit sem hoz a konyhára”. „A legrosszabb hivatás a hivatal”, mert a hivatalnok az államot szolgálja, amely *mindenki*, és *mindenki* nem törődik senkivel. Az átlag hivatalnok származásos anyagi helyzetében *elhülyül*. A ki-nevezéshez és előbbrejutáshoz protekció kell, „a protekció a hatalom bizonyítéka”. Ilyen általános tételekkel mondott bírálót korának bürokratikus szövevényéről.

Ezután az egyedek aprólékos jellem-rajza következik, s a sorok mögött súlyos társadalombírálat rejtőzik. A hivatalnok a „Hivatalnak csúfolt szörnyű rekeszekbe kényszerül”. A nap ritkán hatol be, a gondolatot olyasféle foglalatosságok kötik gúzsba, mint a taposómalmot

hajtó lóé. A hivatalt a házmesterek, boltosok szörnyű pinceodúhoz hasonlítja, amelyeket az emberbarátok még a bűnözőkhöz sem tartanak méltónak. Az egyes típusok felsorolásában találkozunk néhány nemrég letűnt ismerős figurával, köztük a magántitkárral, aki olyan mint a költöző madár, a miniszterrel együtt elbukik, majd újra feltűnik. Igazi alkotmányos kutyas, szelíd, jólfészült, hízogó, tanulékony, minden helyzetben feltalálja magát. Ott sorakozik a létszámfölötti, aki az 1945 előtti magyar hivatalok sok-sok kisegítő, helyettes, segéd, órabéres stb. alkalmazottait juttatja eszünkbe. Színre lép a szépfíú, akinek nincsenek magasröptű hivatali elgondolásai, de annál behatóbban foglalkozik házassági tervekkel. Megmutatja a hízogó igazi arcát, aki felletteseinek mindennemű szívésségeket tesz, informálja őket arról, ami a hivatalban történik; egy kicsit árulkodik, sokat kémkedik, mindezt olyan ügyesen csinálja, hogy mindenki „bedől” neki. A kereskedő, a gyűjtő, az irodalmár, az álláshalmazó hivatalnok csak másodrangú elfoglaltságnak tekinti a hivatalt. Az állam gyatrán fizeti hivatalnokait, és így a hivatalnok kénytelen kettős életet élni, megosztani magát a közigazgatás és egy másik „iparág” között. Ezért megy minden olyan lassan a bürokrácia világában — állapítja meg.

A közigazgatás kerekéi után bemutatja annak mozgó rugóit: az irodafőnököt, az osztályfőnököt. Mankójuk a jelentés, a feljegyzés, s a gyönyörű jelentések ellenére Franciaország az ebek harmincadjára jut. Végül fontos tételt ajánl kidolgozásra a Politikai és Erkölcs Tudományok Akadémiájának: „Melyik a jobban szervezett állam, az-e, amely sokat intéz

kevés hivatalnokkal, avagy az-e, amely keveset — sok hivatalnokkal?”

Szerencsére nálunk megszűnt a Balzac által jellemzett hivatalnok-rendszer, hivatalnokaink megkapják méltó anyagi és erkölcsi megbecsülésüket. De megszűnt-e teljesen a bürokrácia? Kihaltak-e mindazok a jellemvonások, amelyek egy-egy balzaci hivatalnoktípus egyéniségében olyan gazdagon tenyésztek? A bürokrácia kellemetlen útózeivel, a céltalan jelentésgyártással, a kétlaki, a hízogó hivatalnok „kispolgári csökevényeivel” sajnos elszórtan még ma is találkozunk. A kapitalista társadalom élőködőinek bírálata mellett ez teszi aktuálissá a könyv szatirikus célzásait, segít hibáink leküzdésében.

Balzac „A kötvényes fiziológiájá”-t 1839-ben, „A hivatalnok fiziológiájá”-t 1841-ben készítette. Mindkettő megelőzte az Emberi Színjáték-sorozat regényeit. Nyers, adatszerű feljegyzéseknek tűnnek az értekezések, amelyeknek egyes részei ötletet, kiindulást adtak későbbi nagy regényeihez. Így „A hivatalnok fiziológiájá”-ból kerekedik három évvel később a Hivatalnokok c. regénye. Ott már megnevezett, szenvedélyektől mozgatott életszerű figurák cselekszenek, meddő törekvéseik tragédiába fulladnak. A bátor társadalombírálat mellett az adja a könyv nagy jelentőségét, hogy általa Balzac alkotómunkájának titkaiba pillanthatunk.

A fordítás Szöllősy Klára kitűnő munkája, szerencsés magyarázatai hozzásegítenek a sorok történelmi háttérének teljes megértéséhez. Daumier, Gavarni, Timolet, Bertall művészi illusztrációi a tömör, adatszerű szöveget rendkívül hangulatossá teszik.

NEMES ISTVÁN

Széljegyzet egy irodalmi múzeum ügyében

Ügy hisszük, fölösleges itt bizonyítani, hogy az irodalom tárgyi emlékeinek gyűjtése, megőrzése és publikálása milyen jelentősen járul hozzá az irodalom élményi megismeréséhez, az író és az életmű kapcsolatának mélyebb megértéséhez. Jobban érti a regényt — az Egri csillagokat —, aki látta a várat, amelyet Dobó védett, s járt a házban, ahol Gárdonyi a regényt írta, élőbb és elevenebb az irodalom, és a szülőföld szeretete abban, aki tudja, hogy ő is ott született, ahol Csokonai, s abban az iskolában tanul, amelyben előtte Juhász Gyula.

Budapest után a vidéki városokban is sorra nyílnak az irodalom helyi kapcsolatait bemutató múzeumok, állandó jellegű irodalmi kiállítások. S ha Pécs szegényebb is irodalmi emlékekben, mint — mondjuk — Szeged vagy Debrecen, e város és e megye irodalmi hagyományainak emlékanyaga is megtöltene néhány szobát. A közelmúltban két pécsi középiskolai tanulónak buzgó lelkesedése gyűjtött össze egy-egy teremre való irodalmi relikviát. Így egyedül Babits Mihály diákkorával, pécsi tartózkodásával kapcsolatos közel harminc, eddig kiadatlan dokumentumról, levelekről, fényképekről, dedikált könyvekről van tudomásunk. De az anyag csak néhány hétig található otthonra az iskola épületében, megőrzését az iskola nem biztosíthatja, a tárgyakat a tulajdonosoknak vissza kellett juttatni. Mennyivel többet tehetne egy szervezett és az illetékesektől támogatott gyűjtés, s ha a felkutatott emlékeket állandó jellegű kiállítás tárná a látogatók elé!

A Janus Pannonius Múzeum néprajzi, régészeti, természetrajzi és művészettörténeti osztálya mellett megilletné ezt a várost a múzeum névadójához és a város hagyományaihoz méltó irodalmi emlékmúzeum is. Reméljük, a múzeumok tanácsai kezelésbe vétele hozzásegít, hogy ez az óhaj mielőbb megvalósulóttra váljon.

(t. t.)

A Lukács-kérdés a Humboldt-egyetem germanistáinak és az NDK Írószövetség konferenciájának vitáján

A német irodalmi és tudományos életben már hosszabb ideje vita folyik Lukács György filozófiai és irodalmi nézeteinek ideológiai gyökereiről. Néhány hónappal ezelőtt a Humboldt-egyetem germanistái szervezett formában vitatták meg ezt a kérdést, június 6-tól 8-ig pedig az NDK Írószövetség rendezett „elméleti konferenciát” a szocialista német irodalom elvi és gyakorlati problémáiról, s ezen ugyancsak behatóan foglalkoztak a Lukács-kérdéssel.

Mindkét vitán kiderült, hogy a szembehelyezkedés Lukács György nézeteivel az NDK-ban korántsem újkeletű. Az írók és a tudósok jó része a múltban is újból és újból bírálta a tekintélyes teoretikus műveit, hibás kulturális, politikai intézkedések következtében azonban Lukács György régebbi és újabb tanulmányai 1945 után is rendre megjelentek, ezek marxista kritikáit viszont elsikkasztották. Így azután Lukács György monopolhelyzetbe került; művei mint igazi marxista művek láttak napvilágot, és egy egész nemzedék irodalomtudósainak, kritikusaiknak, íróinak elvi vezérfonalává lettek. Sőt, még ma sem látja minden szocialista szerző, hogy Lukács György nézetei az irodalmi revizionizmust képviselik. *Klaus Gysi* például rámutatott arra, hogy többen hirdetik ugyan: Lukács György művei a revizionizmus zárt politikai-ideológiai-elméleti rendszerét tartalmazzák, a részletkérdésekben azonban mégis az ő útján járnak, s így maguk is a revizionizmus képviselőivé válnak. A két elméleti vita tehát ennek a hosszabb ideje vajudó és a német irodalom további fejlődésére is közvetlenül ható kérdésnek igyekezett mélyreható elemzésekkel a végére járni.

A germanista tudósok konferenciáján elsősorban Lukács György elméleti koncepcióját vitatták meg. *Horst Eckert* előadásában az 1927 és 1933 közötti forradalmi proletár irodalom jelentőségéről beszélt, s megállapította, hogy Lukács György a szocialista irodalom első lépéseit lebecsülte; szemlélete polgári volt, művei igazolják, hogy nem hitt a munkásosztály forradalmi erejében. *Inge Diersen* arra világított rá, hogy Lukácsnak az imperializmus kora német irodalmáról alkotott koncepciójában a proletár irodalom nem is szerepel. Alkalmaz viszont olyan fogalmakat és ellentétpárokat, amelyek az irodalom osztályjellegét eltakarják.

Wolfgang Heise részletekbe ható fejtegetéseivel Lukács György revizionista esztétikájának gyökereire derített fényt. Megállapította, hogy Lukács politikai, elméleti és művészi ítéleteiben nem vette figyelembe az osztályszempon-
tákat. Nem tett például különbséget polgári és szocialista demokrácia között. Ez vezette végül is a magyar szocialista állammal való szembehelyezkedéshez, sőt a proletárdiktatúra nyílt elárulásához. Hasonló a helyzet Lukács realizmus-fogalmával, amely az ideológiai osztályfrontokat elmosza, és tagadja a szocialista irodalom minőségi magasabbrendűségét. Tanulmányaiban elmosódtak a valóságos ellentétek, helyükbe lépett egy idealista zsonglörködés másodrendű, elvont ellentmondásokkal (béke és háború, haladás és reakció, demokrácia és fasizmus, közeli cél és távoli cél stb.), ezeket aztán dialektikátlanul szétszakította, szembeállította és abszolutizálta.

A Lukács-problémát tovább boncolgatta a júniusi írószövetségi konferencia, bár nem ez volt az elsődleges célja, hanem általában a leszámolás az irodalomtudományban jelentkező „modern” revizionizmussal, s ezzel összefüggésben egy sor elméleti kérdés mélyreható megvitatása.

Az írók vitáján a Lukács-kérdést *Willi Bredel*, a közismert kitűnő regényíró felszólalása vetette fel. Willi Bredel saját életéből vett tapasztalatokkal világította meg, milyen komoly mértékben gátolták Lukács György írásai az új, szocialista irodalom kibontakozásának lendületét. Elmondotta például, hogy első regénynek nevezhető művét, a „Gépgyár N és K” címűt 1930 és 1932 között írta, mégpedig börtönben, ahová politikai tevékenysége miatt került.

„Amikor megjelent — mondotta — ismertetéseket és kritikákat írtak róla, Lukács György is hosszabb értekezésben foglalkozott vele. Ez tudományos mű volt erről a témáról: »A polgár útja az irodalomba és a munkás útja az irodalomba«. Belőle az derült ki, hogy a fiatal, forradalmi polgárság képviselői, mint

pl. Lessing, századuk egész tudományával felfegyverezve szálltak síkra és indultak harcba a feudalizmus ellen, a forradalmi munkásosztály képviselői azonban csak közepes tudással, nagyon bárdolatlanul dobogtak az irodalom partkettjén.

Volt valami igaza Lukácsnak ezzel a megállapításával; nem látta azonban azt, amit R. Becher elvtárs a IV. Német Írókongresszuson megállapított: az ifjú munkásoknak eme első műveiben fel lehetett fedezni egy szemernyi aranyat, esetleg ezüstöt vagy rezet, amely a még eléggé gyenge irodalmi megnyilvánulásokban megbújt. Ehhez hiányzott Lukácsból az érzék, a politikai belátás és a készség is; ezek sajnos még ma sincsenek meg benne.

Amikor annak idején hallottam, hogy az a kritikus, aki olyan elítélően írt első könyvemről, a mi forradalmi munkásmozgalmunk nagy és híres irodalomtudósa, úgy reagáltam rá, mint bizonyára sokan mások az én helyemben reagáltak volna: megesküdttem, hogy soha többé nem írok regényt, hanem csak újságíróként fogok dolgozni pártomért és meggyőződésemért.

Abban, hogy ezt az esküt nem tartottam meg, és mégis regényíróvá váltam, Lukács György teljesen ártatlan. Más emberek és bizonyos körülmények segítettek, hogy az utat az irodalomba megtaláljam.

Willi Bredel nagyhatású felszólalásához kapcsolódott *Otto Gotsche*, aki akkoriban Lukácssal szemben Bredel védelmére kelt. Váazolta a 30-as évek kezdődő proletár irodalmának nehézségeit, harcaait és jelentőségét, s többek között ezeket mondotta:

„Amikor Lukács György Bredel ellen írt, egyet elárult: mélységes hitetlenségét a munkásosztály teremtő erejében, mélységes hitetlenségét a párt vezető szerepében. Mi azonban Ernst Thälmann vezetésével a kommunista pártból újtípusú párt építésén munkálkodtunk. Ezen voltunk, erre büszkék vagyunk! És éppen ennek érdekében ragadtam annak idején tollat, és védtem Bredelt. Nem mintha azt hittem volna, hogy megalkotta a nagy művet. Hanem mert az volt a véleményem, hogy nem engedhetjük meg egy forradalmi, proletár, szocialista irodalom első lendületének szétzüllesztését ilyen tudatlanoktól és mindent jobban tudóktól, hogy ez az irodalom napi harcaink szempontjából helyes.“

Az írók vitáján Lukács György elméletének részletes és beható kritikáját *Alexander Abusch* adta, rendkívül mélyen szántó elemzéssel. Ennek ismertetésére itt nem kell kitérnünk, mert a felszólalást teljes egészében közölte a *Kortárs* 9. száma.

(kf)

(Összefoglalásunk a *Neue Deutsche Literatur* című folyóirat 1958. évi augusztusi száma alapján készült.)

Rónai Béla

A néprajzi érdeklődés Baranyában

Baranyának az országot kicsiben tükröző változatos természeti tája nem csupán a magyarság egymástól elütő csoportjainak volt bölcsője, hanem az idegenből származó nemzetiségeket is édes gyermekként zárta oltalmazó ölébe.

E változatos természeti tájból, a népcsoportok tarka egymásmellettiségéből természetszerűen igen színes, gazdag népelet és népi kultúra virágzott ki, amely korán fölkelte mind a szakemberek, mind a műkedvelők érdeklődését.

Nem tekintjük ugyan feladatunknak a baranyai néprajzkutatás múltjának, eddigi eredményeinek kritikai számbavételét, de ha néprajzi érdeklődésről beszélünk, nem mehetünk el szó nélkül a végzett munka határkövei mellett már csak azért sem, mert ezek a határkövek jelölik ki számunkra, mai érdeklődők számára a jövőendő útjait és ösvényeit.

Az eddigi munkálatok erényeit, mulasztásait, az ezekből következő feladatainkat s vezető elveinket a következő szempontok szerint kívánjuk röviden érinteni: a mindenkor népelet alapjául szolgáló természeti táj, e tájra települt népek sokfélesége, a társadalom foglalkozások szerinti tagolódása s végül a néprajztudomány eddig kialakult rendszere szempontjából.

1. Baranya köztudomásúan nemcsak földrajzi, hanem etnikai tekintetben is kisebb tájakra tagolódik. Van ahol a két, más-más szempontból kirajzolódó táj határai nagyjából egybeesnek, máskor viszont az etnikai tájat a földrajzi táj, de még inkább a közigazgatási határok kisebb darabokra szabdalják.

Ha a néprajzi érdeklődést az etnikai tájak szerint vizsgáljuk, úgy véljük, ezen az alapon érdekes sorrendet, mondhatnánk: rangsort állíthatunk össze. Első helyen az *Ormánság* áll, amellyel méltán és joggal sokan és sokat foglalkoztak. De úgy tűnik, hogy a rangsor következő néhány helye üresen hagyható, mert Baranya egyéb vidékeivel általában csak alkalmoszerű közlésekben találkozunk. A futtában, gyorsan s esetleg felületesen tájékozódó ember ezek alapján hajlandó néprajzi szempontból egyenlőségjelet tenni Baranya és az *Ormánság* közé.

Távolról sem szándékunk az *Ormánság* ősi népét, anyagi és szellemi kultúrájában mindmáig megőrzött számos archaizmusát méltán megillető érdeklődés-jogosságát vitatni, csupán arra kívánjuk felhívni a figyelmet, hogy a *Mecsek-alja*, a *Zengőalja* is Baranya, hogy a *Mecsek* déli síksága és az *Ormánság* között, *Siklós* vidékén is élnek emberek, s van *Dunamente*, s van *Hegyhát*, s Nyugat-Baranyában *Zselic*, amelynek a baranyai néprajzban kijutó mostoha sorsáért csak 1950 óta vagyunk felelősek, mert addig Somogyhoz tartozott.

Ha az *Ormánság* primátusának okát, eredetét kutatjuk, nehéz volna rövid és kategórikus magyarázattal odábbállnunk. Minden bizonnyal része van ebben annak a ténynek, hogy az *Ormánság* népe eredetileg csaknem teljesen szín-

magyar, s ez a magyarság a honfoglaló törzsek vezéreiiig vezethette vissza családfáját. Az ősi eredetre épülő szemléletmód bizonyító erejét még egy nyomós érvvel támasztotta alá az tény, hogy az ormánsági magyarság — a szekták hívőit nem számítva — protestáns, méghozzá református.

Az sem mindegy, hogy egy-egy tájnak akad-e, támad-e saját magából szólója. Az Ormánságnak akadtak szülöttei, akik nemes szülőföldszeretettől ösztönözve felhívták rá a közfigyelmet. (Bodonyi Nándor, Kiss Géza stb.)

Az Ormánság tárgyi hagyományainak kiállításával kezdődik meg Baranyában a néprajzi múzeológia. (1907: Ormánsági ház.)

A századforduló táján, de még inkább századunk 30-as éveiben az Ormánság öngyilkossága megrázó tragikumával került nemcsak a baranyai, hanem az országos érdeklődés középpontjába is.

Mindezek ellenére sem mondjuk, nem mondhatjuk, hogy az Ormánságról már mindent tudunk, fölösleges beszélni róla; sőt ellenkezőleg: bogozzuk csak az izgató kérdéseket: hogyan változott az Ormánság népi arculata az utóbbi évtizedekben végbemenő nagy bevándorlás, közeli és távoli ide irányuló betelepülések, s főként a felszabadulás után megvalósított földbirtokreform és a szocialista gazdaságpolitika eredményeként. Az ormánsági faluk ősi lakói továbbhagyományozzák-e, az ifjak és az idegenek átveszik-e, befogadják-e az ősi kultúrát? Mi maradt meg, s mi marad meg abból, ami az Ormánságot Ormánsággá tette?

Mutatis mutandis — ugyanez vonatkozik a mellőzöttség mértékének s arányainak megfelelően a többi, az eddigi kutatásban kellő figyelemre nem méltatott baranyai tájra is. A felelősségtől és tudományos érdeklődéstől ösztönzött néprajzosoknak egy-egy vidékről, faluról készített monográfiái sokat tehetnek a mulasztások pótlására. Tudomásunk szerint Hosszúhetényről, Mozsgóról, Pécsváradról, Szászvárról, Szentlászlóról készült vagy készül nagyobb terjedelmű összefoglaló munka.

Lényegesen több azoknak a kiadványoknak a száma, amelyek valamely főszemponttal (pl. történelmi, településföldrajzi, szociográfiai stb.) párhuzamosan szerét ejtik a néprajzi vizsgálódásnak is. Főként Gyűd, Nagypárad, Nagymányok, Siklós, Szigetvár stb. történeti néprajzára vonatkozóan találunk bennük értékes adatokat.

2. Baranya — lakóinak népiség szerinti megoszlását illetően — tipikusan nemzetiségi megye. Bár számarányát tekintve a magyarság volt többségben az összes többi nemzetiséggel szemben, mégsem találjuk indokoltnak a magyarsággal való behatóbb foglalkozás mellett a németek és délszlávok néprajzának elhanyagolását. Ebben a magatartásban egyrészt tudvalevően a magyar népi kultúra szupremáciájának nyílt vagy hallgatóságos hangsúlyozása nyilvánult meg, amely később a vad nacionalizmus és a sovínizma uszítás eszköze lett.

Köztudomású, hogy az évszázados békés egymás mellett élést nem zavaró, sőt azt elősegítő, az igazságnak megfelelő néprajzi munkálatok helyett a tudomány leplével álcázott, később mindig nyíltabb politikai uszítás kezdődött megyénk németajkú lakói között. Ennek megrendítő záróakkordjaiképpen múltjukat megtagadó, a befogadó és dajkáló földet hálátlansággal vádoló, s reá alap-talan bosszútól fűtő átkokat szóró honfitársaink százai indultak el, hogy új hazát találjanak az óhazában. S ezeknek a szívet cserélni kényszerülő s hazát

cserélő vándoroknak elgondolkodtató tragédiájában a korabeli néprajzi érdeklődés félresiklásának, oktanul súlyos mulasztásainak is része van.

A délszlávok esetében a folklór nem volt ilyen sorsdöntő összeütközések részese, bár a két világháború között a jugoszláv nacionalizmus is állandóan felszínen tartotta a déli határaink közelében lakó délszláv népcsoportok „kultúrája” iránti érdeklődést. A délszlávok nagyobb részét, mint „kisebbségi” sorukba beletörődött, békés, jószándékú nemzetiséget tartották számon, s az egykori néprajzi érdeklődés lojalitásából arra is futotta, hogy életük különösen szembeötlő jelenségeit figyelemre méltassa és megörökítse. Tudományos szempontból és szándékaink tisztaságát illetően Bellosics Bálint idevágó néprajzi tanulmányai különös figyelmet érdemelnek. A „délszlávok” elnevezés azonban kevés joggal használható gyűjtőnév, s a vele megteremtett külső egység mögött eléggé elkülönülő sokféleség húzódik meg. A sokacok mellett — akikről aránylag a legtöbbet hallottunk, — itt éltek és élnek még horvátok, szerbek (pravoszlávok!), bunyevácok, bosnyákok. Egyik-másik csoport története s főként eredete még mind a mai napig nem tisztázott.

Mindegyik szláv népcsoportnak megvolt a maga külön népi arculata, amelynek helyén ma már csak elmosódó foltokat, sűrűn megszakadó kontúrokat talál az érdeklődő. Sajnos a kép értékes részei visszahozhatatlanul s nyomtalanul elsüllyedtek.

Végül föl kell számolnunk a sokunkban élő elfogultságot Baranyának egy másik nemzetiségével, a cigányokkal szemben. Ők megtalálták helyüket az ország építésében, a néprajzi érdeklődésnek pedig figyelemre kell méltatni népi életük egyre fogyó, mind töredékesebbé váló hagyományait.

A második világháború alatt és után megyénk néprajzi képe lényeges változáson ment keresztül. Nem csupán a német nemzetiségi lakosság egy részének kitelepítésére és belső vándorlására gondolunk, hanem a megritkult lakosságú falvak magyarokkal való benépesítésére is. Ez egyrészt a megyén belül vagy a szomszédos megyék népi fölöslegéből bonyolódott le, másrészt viszont távoli megyékből (Békés, Csongrád), illetve idegenből (Szlovákia, Bukovina, Moldva) ideszakadt magyar népcsoportok részvételével.

Első tekintetre nem is tudjuk fölmérni, milyen mélyreható változás zajlott és zajlik le napjainkban. Méreteiben és következményeiben nyugodtan hasonlítható ez a török hódoltság utáni nagy népmozgalomhoz, amelynek meghiggadása, nyugvópontra jutása a 20. sz. elejének népi összképében tükröződött.

Szinte nem is kell magyarázni, hogy a néprajztudomány munkásainak, a néprajz iránt érdeklődőknek soha vissza nem térő lehetőségei és alkalmak van olyan vitás kérdések közvetlen megfigyelésére, vizsgálatára, mint a különböző, egymástól eddig csaknem hermetikusan elzárt tájak népi kultúráinak találkozása, s e találkozás következményei. Hogy a csoportonként jobbra formában és tartalomban is eltérő hagyományok egymás mellé kerülve közömbösítik-e egymást, vagy egy sajátos irányú új fejlődésnek vetik-e meg az alapját, azt csak jól átgondolt, tervszerű és rendszeres tudományos vizsgálódással deríthetjük föl.

Tudomásunk van arról, hogy a Néprajzi Múzeum és a Népművészeti Intézet szakemberei el is kezdtek egy ilyen irányú kutatást Baranya ÉK-i szögletében három, Moldvából települt székely lakosságú faluban. Főként a feltűnően gazdag epikus hagyományokat, s ezekből is elsősorban a mesekincset vizsgálták azzal a céllal, hogy bizonyos időközönként ismét visszatérnek, s ugyanazon az

anyagon, s lehetőleg ugyanabban a népi környezetben próbálják megállapítani az eltelt időszakban bekövetkező változásokat, s főként a változások tendenciáit.¹

Nemzetiségeink népéletének vizsgálata ma akadály nélkül folyhat, sőt nemzetiségpolitikánk határozottan kötelességünké teszi a velünk együttélő népek saját népi műveltségének tiszteletét s felvirágzásának segítségét. Ennek a munkának kitűnő, de eddig még eléggé föl nem használt eszköze a baranyai sajtó s főként a Pécsi Rádió, amelynek módja van saját nyelvükön szólni Baranya délszláv és német dolgozóihoz. A Pécsi Pedagógiai Főiskola délszláv és német nyelvi tanszéke a tanárképzés sajátos feladatai mellett kötelességének érzi egyrészt a megyénkben élő délszlávok és németek népi életének, anyagi és szellemi kultúrájának megismerését, másrészt a hallgatókkal s az érdeklődő közönséggel való megismertetését.

A mindennapi élet gyakorlati embere fölveheti ezek után azt a kérdést, vajon mi haszon származik az ilyenmű kutatásokból, nem túlságosan tudományoskodó foglalatosság-e ez, amelyre kár időt és pénzt pazarolni. Nem! Mert a különböző eredetű népcsoportokból összeverbuvált sok baranyai falu belső nyugalomát, lakóinak munkakedvét, az új föld, az új haza szeretetét csak egymás értékeinek tiszteletben tartása és megbecsülése biztosíthatja. Megbecsülésünket és tiszteletünket pedig csak az kelti föl, amit jól, alaposan ismerünk. Amíg e megismerés meg nem történik, addig az egy faluba került csoportok idegenül és gyanakvással nézik egymást. Nem csodálkozhatunk azon, hogy a Szlovákiából települtek „románnak” tekintik és nevezik a székely telepeseket, de már közösen táplálnak bizalmatlanságot a németekkel szemben, s természetesen erre a gyanakvó bizalmatlanságra még nagyobb fokú elzárkózás és bizalmatlanság a felelet. Ilyen körülmények között elég távoli az a nagyon is sürgető kívánság, hogy megszülessen mindenekelőtt egy-egy faluban a közös munka, a szocialista gazdálkodás társas és egyéni lélektani feltétele: egymás kölcsönös megbecsülése, az egymásért érzett felelősség, a kölcsönös szolidaritás. Kíváncsú, hogy megszűnjék az a visszaszállás állapot, hogy pl. a falu valamelyik székely származású tagja szégyell anyanyelv-járásában megszólalni, régi szerszámaival, viseletének egy-egy festői darabját pedig mélyen elássa, elrejtje a limlombok közé, nehogy mások (idegenek!) előtt szégyenkeznie kelljen miatta.

Nem állítjuk, hogy a néprajzi érdeklődés, a néppel való ilyen értelmű foglalkozás egy csapásra megold — mint a varázsvessző — minden nehézséget, de meggyőződésünk, hogy sokat segít a harmonikusabb együttélés megteremtésében, mint ahogy a telepítés nagy munkájának útjából is sok tüskét és göröngyöt tudott volna eltávolítani.

Ha annak idején figyelembe vesszük azt az alapvető elvet, hogy a természeti környezet nagy mértékben meghatározza egy népközösség életmódját, világszemléletét, a foglalkozásaiban kialakult gyakorlatot, akkor talán nem került volna sor az olyan gyakran hallható keserű kifakadásokra, vádaskodásra, hogy pl. „a telepések” tönkretették a valamikor virágzó szőlőket Villány környékén, Szekszárdon stb. Ha a vádban van is valamelyes igazság, csodálkozhatunk-e rajta, ha tudjuk, hogy nagyrészüket szőlőt azelőtt látni is csak messziről látott. A mérleg azonban még a gyakorlati gazdasági élet szempontjából sem ilyen egyoldalúan passzív. Olvassuk csak el a Baranya c. monográfiában (Pécs, 1958.) a Gazdasági élet c. fejezet erre vonatkozó részét!

¹ Kovács Ágnes: Népművészeti és népköltészeti gyűjtés a Baranya megyei moldvai székely telepések között. *Ethnographia*, 1954. 1—2. sz. 197—209. old.

3. A baranyai néprajzi érdeklődés sem volt mentes attól a súlyos mulasztástól, amely a magyar néprajzot szinte napjainkig jellemezte, attól ui., hogy a „nép“ fogalmából kirekesztett úgyszólván mindent és mindenkit, ami nem volt paraszti, s aki nem volt őstermelő. Így történhetett meg, hogy a baranyai bányászélet, a pécsi szénmedence népeletének leírása, ismertetése szinte teljesen kimaradt az eddigi munkálatokból.²

A magyar munkásfolklór kutatás késésére, feladataira ugyan nem mi hívtuk fel az ország közvéleményének a figyelmét, de némi megnyugvással állapíthatjuk meg, hogy Baranyában már régtől fogva ennek az izgató külön világnak, a „föld alatti birodalomnak“ a kutatását, gazdagságának megismertetését tekintettük a néprajzi kutatás legfőbb feladatának.

Hosszú volna felsorolni a munkásfolklór — ezen belül a bányásznéprajz — problematikáját, s ezért legföljebb csak egy-egy részletét hangsúlyozzuk. Mindenek előtt azt, hogy a bányászat sem csupán s egyszerűen foglalkozás a számtalan közül, hanem csakúgy életforma is, mint a paraszti. Talán még kötöttebb belső, íratlan törvényekkel szabályozott, mint amaz. A paraszti és a bányász-hagyományok összehasonlító vizsgálata talán közelebb visz annak a meglátásához, hogy az eredetileg azonos forrásból származó művelődési elemek hogyan módosulnak, hogyan alakulnak, szegényednek, gazdagodnak formában és tartalomban, hogy az ősitől eltérő új életforma kifejezői, segítői, színezői lehessenek.

Elmaradásunkat és feladataink sokaságát akkor látjuk igazán, ha áttekintjük a külföldi munkásfolklór-kutatás eredményeit. A szovjet, csehszlovák, lengyel és német néprajzosok igen figyelemre méltó publikációi, tekintélyes monográfiái bennünket is fokozottabb munkára serkentenek.

Természetesen nem elégedhetünk meg csupán egy-egy kiragadott részterület művelésével (pl. bányászmesék, bányászdalok stb.), hanem lehetőleg teljes képet kell nyújtanunk a baranyai bányászok életéről.

Nem hanyagolhatjuk el azonban a paraszti élet vizsgálatát sem. Az a szédítő iramú átalakulás, fejlődés, amely a mezőgazdaságban is végbemegy, nagyon sietőssé, sürgőssé teszi számunkra a munkát. A kisparaszti gazdaságok beolvadása a szocialista nagyüzemekbe, a gépesítés szorgalmazása maga után vonja mindazoknak a termelési eljárásoknak, munkaformáknak, munkamozzanatoknak, valamint munkaeszközöknek a selejtezését, amelyeknek léte és használata az egyéni gazdaságokkal forrt össze. Egyideig őrzi őket a folyton halványuló emlékezet és a ritkán bolygatott padlászug, de egy-egy nagytakarítással onnan is eltűnnek.

Talán még szorongatóbb a helyzet a régi kismesterségek, iparágak hagyományanyagában. A valamikor virágzó és a harmincas években még élő baranyai vízimolnárságnak csak elvétve találkozunk erősen megrongált tárgyi maradványaival. A fazekasság még tartja magát, sőt talán még virágzásáról is lehetne beszélni, de nyilván ez már nem a régi gölőncsér mesterség egyenes folytatása, hanem az üzletszerűség szempontjai által erősen meghatározott műipar.

Nem lenne haszontalan az sem, ha megkísérelnénk a szűrszabó, a szűcs, a gyertyaöntő, a kádár, a tímár, a kőfaragó stb. valamikor Baranyában egyaránt

² Vö. Vargha Károly: A Pécs környéki magyar és német bányászok hagyományvilága. Jelenkor. 1. sz.

otthonos népi mesterség tárgyi és szóban továbbhagyományozott emlékeinek összegyűjtését is.

A baranyai favillakészítés és gyékényszövés még napjainkban is élő és alaposabban megismerhető mesterségek. Viszont az üvegfüvás, üvegfestés, kalamászégetés már csak történelmi emlékként bukkannak föl itt-ott, főként dülő-neveinkben. Baranyában nagy múltja van a gyümölcs- és főként a szőlőtermelésnek. Föltétlenül megérdemelné a néprajzosok érdeklődését.

Itt utalunk egy igen fontos és számunkra önként kínálkozó feladatra. A városi néprajz a modern néprajztudomány egyik legizgalmasabb fejezete. Pécs — amint láthatjuk — egyre gyorsabban fejlődő település, amely titokzatos kohója a modern nagyváros születendő társadalmának. Különböző fajú, különböző foglalkozású emberekből alakítja, formálja ki azt a társadalmat, amely évezredek múltjában gyökerezve képes lesz jövőjét nemcsak megálmodni, hanem ki is munkálni.

4. Tájak, nemzetiségek, foglalkozások szemszögéből vizsgáltuk eddig a baranyai néprajzi érdeklődést. A néprajztudomány belső rendjét, rendszerét véve figyelembe, megállapítható, hogy Baranyában mind a tárgyi hagyományok, mind pedig a nép szellemi kultúrája iránt megvolt s ma is eleven az érdeklődés. Elsősorban a népi viselet s ami tőle elválaszthatatlan: a népi díszítőművészet és a népi mesterségek keltették fel sokak figyelmét. Ez örvendetes tény a számvetés mérlegében, mert megindítója és táplálója volt a baranyai néprajzi múzeológának.

A szellemi hagyományok összegyűjtésében elvitathatatlan érdemei vannak *Berze Nagy János*nak, aki 3 kötetes gyűjteményével megvetette minden ez után következő gyűjtés és kutatás fundamentumát. Ezt a gyűjteményt egészíti ki gazdag anyagával *Banó István* baranyai népmese-gyűjteménye.

Kiss Géza Ormányság c. könyve jó példa arra, hogyan lehet bemutatni gazdag anyagon a nép anyagi és szellemi kultúrájának természetes együttélését. A néprajztudomány csak a rendszerezés kedvéért kényszerül e két terület elválasztására.

A szellemi, de sokszor a tárgyi hagyományok továbbadásának eszközét, a népnyelvet, amely pedig elidegeníthetetlen része minden táj és minden idők népi kultúrájának, eddig Baranyában a megye egészét tekintve nem méltatták kellő figyelemre. Az ormánysági nyelvjárás egy-egy alaposabb bemutatásán kívül más vidékekről inkább csak változó terjedelmű és különböző értékű adatközléssel dicsekedhetünk. Baranya tájnyelveiről azonban még ma sincs elfogadható és megközelítően is hiteles összesítő képünk.

Mi hát a feladat? Eddig már sokat felsoroltunk. Ha írásban ritkábban is, de élőszóban már esztendőik óta ezt tesszük: programot szabunk, feladatokat sorolunk fel, hangoskodunk. Pedig mind több joggal emlegethetjük a néprajzi és a nyelvjáráskutatásban sűrűn ismétlődő közhelyet, a huszonnegyedik órát. Tehát gyűjtenünk kell mindenekelőtt. Gyűjteni tárgyi és szellemi hagyomány-anyagot egyaránt. A tárgyi anyag gyűjtésében a néprajzi múzeumra kell támaszkodnunk. Ami megyei múzeumunkban képviselve van esetleg több példányban is, annak a föl kutatására kár lenne időt és pénzt vesztegetni.

S feltétlenül meg kellene találnunk a módját annak, ha a legszerényebb formában is, hogy az összegyűjtött hagyományanyag is időről időre napvilágot lásson, s a feledéstől való megmentés érdemét senki senkitől el ne vitathassa. Csak ilyen előmunkálatok után válik lehetségessé, hogy a szaktudomány munkásai az összegyűjtött anyag sokoldalú történeti és összehasonlító feldolgozására

vállalkozzanak, s így megoldhassák a magyar néprajztudomány egyetemes feladatait.

A néprajzi kutatások közvetlen gyakorlati hasznáról már tettünk néhány bátortalan megjegyzést. Itt — mintegy a tudomány és a gyakorlat összefüggéseire kívánva utalni — a fentebb mondottakat felidézzük, s hangsúlyozzuk, hogy a néprajz gyakorlati vonatkozása és haszna letagadhatatlan. A termelőmunka segítésének nagy általánosságán túl pl. a vegyes lakosságú falvak belső békéjének biztosítása, a felekezeti villongások elkerülése, a bányaszatban a hivatásra nevelés, a szakmai utánpótlás biztosítása stb., stb. mind a néprajzi érdeklődéssel hozhatók kapcsolatba. Úgy érezzük, hogy a néprajznak — bár mind több lesz benne a histórikum —, van mondanivalója korunk embereinek.

Ez a felismerés hívta életre a Baranya megyei TIT-ben a Néprajzi Munkacsoportot, amelynek minden tagja eddig is dolgozott, s ezután is ki akarja venni a részét az előttünk tornyosuló munkából. De mivel a feladatok nagyságához viszonyítva a munkás kevés, feltétlenül szükség volna megyénk pedagógusainak munkájára is, ennek híján legalább megértő támogatására. Ennek az összefogásnak szép és eredményes példáját láttuk Berze Nagy említett munkájában. Következésképpen a pedagógusképző-intézményekben arra kell törekednünk, hogy leendő nevelőinket szakmailag is előkészítsük erre a munkára, hogy nevelői hivatásuk fontos részének tekintsék a böngészést népi kultúránk tarlóján. Segítsék összegyűjteni népéletünk szerteszóródott, elkallódott értékeit, amelyeknek ismeretében a mai nemzedék és az utánunk jövők fölemelkedhesse a minden népet, minden munkát megbecsülő, a magunk értékeit pedig szeretettel és aggodással őrző emberségig.

Vargha Károly

A Pécs környéki magyar és német bányászok hagyományvilága

A néprajzi kutatómunkának a tisztán paraszti tárgytól való elválasztása érdekében a magyar etnográfia elég későn, valójában csak a legutóbbi években tett határozott lépéseket.¹ Folklorunknak ma már több területén összevethetjük a paraszti anyagot a munkásosztályéval. Az a következtetés vonható le az egybevetésből, amelyet említett dolgozatában Ortutay Gyula így fogalmazott meg: „... a parasztsággal együtt, a paraszti sorból kinőve a magyar munkásosztály is alkotója volt a magyar nemzeti, népi kultúrának.”

Mint hogy azonban ilyen összehasonlítások alapja csak a megközelítően legteljesebb anyaggyűjtemény lehet, a tudomány első feladatául az anyag szorgalmas és szakszerű gyűjtését és mielőbbi közlését kell megjelölnünk. A földolgo-

¹ Vö. a két újságcikk! Ortutay Gyula: A munkásosztály népköltészetéről. — Szabad Nép. 1955. jún. 20. — és Dégh Linda: A munkásosztály népköltészetéről. Magyar Nemzet, 1955. ápr. 30. — L. még a Magyarországi Munkásmozgalmi Int. szerkesztésében megjelent Magyarországi munkásdalok c. kötetet! Zeneműkidó V. Bp., 1955. 243. l.).

zás, a hagyományok új életre keltése csak későbbi lépések: zeneszerzőink, íróink, művészeink, pedagógusaink, kultúrházaink stb. feladatai.

A több irányban folyó gyűjtési munka eredményeiből itt egy részletet, a baranyai bányászok meséit ragadjuk ki, és arról kívánunk szólni, mit tettünk eddig és mit tervezünk még a baranyai bányászok hagyományainak megismerése érdekében.

A megye területén régebben folyt gyűjtések egyáltalában nem törődtek a bányászok folklórával és nem adtak közre bányász vonatkozású anyagot. Berze Nagy János: „Baranyai magyar néphagyományok“ (I—III. Pécs, 1940.) című jelentős műve sem foglalkozik a bányászokkal, azok meséivel, szokásaival, stb. Lehet, hogy a szerző mit sem tudott a bányászmesék létezéséről, ahogy nem tudtak róla azok sem, akik neki gyűjtöttek: a környékbeli tanítók. Közrejátszhatott az a gondolat is, hogy magyar bányászok nincsenek, a nemzetiségek hagyományaival pedig nem érdemes foglalkozni. A valóság, amely minden néprajzi gyűjtés alapja, könnyen meggyőzhette volna őket véleményük ellenkezőjéről.

A Baranya megyei Tanács VB. Népművelési Osztálya már 1955-ben örömmel üdvözölte azt a gondolatot, hogy elinduljunk a bányászok közé. Húsz évvel ezelőtt itt több érdekes, sajátos mesét hallottunk és jegyeztünk föl, de gyűjtésünk elpusztult a háború alatt.²

Milyen fogadtatásra találtak gyűjtési szándékaink a bányászoknál? Az állami és társadalmi szervek mellett mindenek előtt maguk a bányászok támogattak bennünket a legkészségesebben. A segítő szándék ilyen foka természetesen nem véletlen, hanem bizonyos annak, hogy kulturális értékeik följegyzése maguknak a bányászoknak is szívügyük. Minden mesélő tudott még ajánlani öt-hat másik személyt, akiket ilyen vagy olyan dolgokban jártasabbnak, tapasztaltabbnak, röviden: jobb segítőnknek tartott.

A gyűjtés megindítása után hamarosan kiviláglott, hogy az itteni munkásság jelentős mesekincs birtokosa, ápolója és továbbfejlesztője a néphagyományoknak. Nyilvánvalóvá lett az is, hogy a bányász-folklórnak egyik lényeges, rögtön szembevető vonása bizonyos proletár nemzetköziség. Baranyában, Pécs környékén, a bányavidéken a kutatásnak sajátos gazdasági, társadalmi viszonyokkal, településtörténeti körülményekkel kell számolnia. Gyűjtőterületünk faluközösségei bányászattal és ipari munkával foglalkozó parasztfaluk. A bányász és a paraszti élet eltérő voltából, ennek az életnek sajátosságaiból folklórnak minden területén, így a mesekincsben is érdekes jelenségek következnek.

A bányászok meséiben és mondáiban a sajátos baranyai bányászélet tükröződik. A településtörténetre vár annak pontos föl kutatása, hogy az itteni bányászok mikor, honnan, hogyan költöztek ide.

Pécsbányatelepen, Alsó- és Felsőbánomban, Mecsekszabolcson, Vasason, távolabb: Hosszúhetényben, Nagymányokon, Komlón, Szászvároton és a velük szomszédos helyeken lakó bányászok között a magyar mellett osztrák, német, krajnai, karintiai, cseh-német, lengyel, román, sőt még olasz eredetű bányász-családokkal is találkozunk. Több bányász megfordult a nagy sztrájkok és a miattuk elkövetkezett üldöztetés éveiben Hollandiában, Franciaországban stb. is.

² Új gyűjtőmunkánknak eredményeként jelenhetett meg erről a területről származó első kicsiny, inkább népszerű gyűjteményünk, Vargha Károly—Rónai Béla: A föld alatti birodalom. Pécs, 1956. Dunántúli Magvető kiad. 77 l.

Egészen természetes, hogy a többnyelvűség ilyen földjén szokatlan kulturális gazdagsággal kell számolnunk. Ezt az elméleti megállapítást a gyakorlat valóban igazolta. Azt a vádat pedig, hogy a bányászoknak csak „mindenhonnan összeszedett“, „töredékes“, „szegényes“, „nem eredeti“ meséi, szokásai lehetnek, maga a gyűjtött anyag cáfolja meg.

Dömötör Sándor már megállapította, hogy „a magyar népmese nem úgy magyar, nem azzal új, hogy soha nem hallott mesetárgyakat mond el valaki a nép közül, hanem azzal, hogy az örökös mesetárgyakat a magyar népi közösségre jellemző módon adja elő.³ Ugyanez érvényes a bányászmesékre is: *a bányász-mese a mesetárgyakat a bányászközösségre jellemző módon alakítja, bővíti, rövidíti, stilizálja, öltözteti nyelvi formába*. A mesék élete itt is szüntelen alkotó folyamat, újramesélés, megújulás és újjászületés. Ezért a való élet állandóan árad ezekbe a mesélési formákba, hat azok eszmei tartalmára és nyelvi kifejezőmódjára. Ezért nem halnak el a mesék, hanem a társadalmi valósággal állandó viszonyosságban élnek és fejlődnek tovább.

A bányászéletnek ma is megvannak a *mesélési alkalmai*, ha ezek talán ritkábbak is, mint a múltban. A bányászgyermek ma is szívesen hallgatják az öregek, a nagyapák, nagyanyák, az öreg nyugdíjas bányászok meséit. Disznótorban, lakomán, összejöveteleken, pihenő napokon még mindig van tere a mesélésnek. A férfi mesélők általában szűkszávúbbak, kevesebb beszédűek, az asszonyokban több a mesélő kedv, a részletező hajlam. Régebben lent a bányában a pihenő óra volt az az idő, amelyben az öreg bányászok, vajúrok, aknászok a csillás-, hajtó- és takarító fiúknak meséket, történeteket mondtak. Ezek az elbeszélések ismertették meg a fiatalokat az öregek világával, tapasztalataival, tudásával, gondolkodásával és képzeletével. Sok derék bányász nevelődött az ilyenkor elmondott „meséken“. Gorkij szerint „nem ismerheti a dolgozó nép történetét az, aki nem ismeri a nép íratlan alkotásait“. Az új bányászok ma is a bányászok íratlan alkotásaiból ismerik meg először elődeik, apáik harcait, munkahelyük és a környék történetét. Ilyen célzattal „mesélnek“ a bányászok még ma is. Elmondanak nemcsak megtörtént, hanem meg nem történt dolgokat, tehát hamisítatlan, eredeti *meséket* is.

Mik a jellemző sajátosságai ezeknek a bányászmeséknek? Alapvető tartalmuk mindenkor: harc valami ellen, ami nem jól van úgy, ahogy van. A bányászmesék valósága két pilléren nyugszik: az egyik a *bányászélet valósága*, a másik az élet valóságából táplálkozó *képzelet világa*. A mesék fantasztikumával ezért szinte mindenkor egyenlő erős azok realizmusa. A bányászok képzelete élénk. Életkörülményeik, munkájuk, a föld alatti rejtelmes világ, a sötétség, a foszforeszkáló fadarabok, a furcsa, kísérteties hangok állandó lángralobbantói a bányászok fantáziájának. A képzelet szárnyalása mögött minden mesében ugyanazt a serkentő erőt találjuk: azt a törekvést, hogy az emberek megkönnyítsék munkájukat és szebbé tegyék a maguk életét.

Jóllehet, a bányászok meséinek tudományos magyarázatához még sok előmunkálat hiányzik, de arra már a baranyai gyűjtőút tapasztalatai följogosítanak, hogy ismertessük ezeknek a meséknek legfőbb sajátosságait.

Bennük a bányászok világa elevenedik meg, az ő vágyaik, gondjaik élnek, harcaik győznek. Majdnem minden bányász-mese eseményeinek színtere a föld

³ Dömötör Sándor: Hetedhétországon túl. 5. 1.

alatt, bányában, üregben vagy bányászfaluban van. Még a csodálatos szépségű tájakra is legtöbbször valamely föld alatti üregen át jut el a mesehős. Meséink típusai között ott találjuk a kapzsiság elleni harc meséit, a megtörtént eseményekhez kapcsolódó, — a bánya-főltaláló, az eredet-magyarázó és helynév-magyarázó stb. meséket.

A *mese pozitív hősei* általában az erő, a bátorság, a helytállás, a jellem-szilárdság, a szerénység, az okosság, a jóakarát emberei. Szívükben él a részvét, a hála, a szeretet, mások megbecsülésének és az ellenség iránti olthatatlan gyűlöletnek érzése. Bányászlegények, bátor, szép bányászleányok és asszonyok, szegény emberek, a magyar történelem egyes alakjai (Szabolcs vezér, Rózsa Sándor stb.) vívják hősi harcaikat. Gyakran a bányászok között eléggé általános özvegyasszonyi sorsot, az árvák életét mondja el a mese. A pozitív hősök a jóért jóval, a rosszért rosszal fizetnek. A maguk társadalmi igazságának kifejezői ők, védik a maguk jogait, az erőszakra kemény ököllel, megsemmisítő csapással, az ellenség ravaszságára célravezető fegyverekkel felelnek.

A *hős segítőitársai* között többször ott találjuk az állatokat, a kutyát, a békát, a varangyost, kígyót stb. Jellemző, hogy a mesehősök épp oly kevésbé undorodnak az igazi bányászmesében gyakran előforduló állatoktól, mint maguk a bányászok.

A *negatív hősök* fukarok, kapzsiak, zsarnokok, önteltek, gyűlölködők, bosszúállók, gonoszok és ostobák, akik gyakran a maguk megásta veremben pusztulnak el. Ezek az ördög, a boszorkány, a mostoha, a gazdag és a zsugori, az öntelt stb. alakjában állnak elénk.

A népmese, ahogy róla már többször megállapították, elsősorban nem költői mű, hanem inkább az *előadóművészet* alkotása. A mesélő egyszerre színrehozó, rendező, társszerző, színész is egy személyben. A művészi rögtönzésnek itt tág tere nyílik.

Különösen igaz ez a megállapítás a bányászmesékre. A bányászok föld alatti világáról gyakran olyan színesen hallottunk mesélni, hogy az előadás módját, az élethűen utánczolt zörejek és hangok sokaságát igazán híven csak a magnetofon adhatná vissza.

A különböző mesélőknek ez az előadó művészete az alapja az egyes típusok élő nagy változatgazdagságának.

Bányászmeséink *szerkezete* általában egyezik a népmeséével: van előmese, (Egyszer volt, hol nem volt, stb...) mese (= főrész) és mesezárlat (Éltek, amíg meg nem haltak... stb...). Itt is akadnak nem egészen kerek szerkezetű, csonkult, töredékes mesék is. Megtaláljuk meséinkben a hármasságot, a mitikus számokat (3, 7, 9, 12, 77) és az ellentétek erős kiemelését.

A bányászmesék *stílusa* mesefordulatokban nem olyan gazdag, mint a népmeséké. Sok részletet elnagyolva, röviden, keményebben, nem olyan líraian mondanak el; a mese-hősök nem izgalmas, részleteiben kiszínezett küzdelemben győzik le a gyűlölt ellenséget, hanem hatalmas erővel egyszerűen megsemmisítik, eltapossák azt.

Eredet tekintetében bányászmeséink és mondáink anyagát beható vizsgálat nyomán a rokon hazai anyagban és világszerte, de főképp a cseh, a német, a lengyel, a román és az olasz mesekincsben kell megtalálnunk.

Minthogy a bányászmesék hőseinek jelleme, a mesék optimizmusa, erkölcsi világa óriási nevelői érték, biztosítanunk kell a mesék *jövőjét*. További gyűjtésük mellett arról is kell gondoskodni, hogy visszaadjuk őket a gyermekek világának, hogy eleven hatóerővé legyenek. Gyűjtenünk és rögzítenünk kell továbbá a bányász szakszókincs, a bányászbátékok, kiszámolók, tréfák, történetek, dalok, mondák, legendák, babonák, stb. adatait is. A gyűjtők tudják, hogy mennyi még a teendő. Itt is sürget az idő.

A hatalmas iramú, új ütemű élet városokat teremt az egykori bányászfaluk helyén! A munkásosztálynak, a haladó tudománynak éppen ilyen hatalmas változások idején nem szabad lemondania egyetlen adatról sem, amely dokumentuma a magyar munkásosztály kultúrájának, s így szerves része, alkotó eleme nemcsak a jelen, hanem a fejlődő új magyar nemzeti, népi kultúrának is.

Bevezető

Előrebocsátom, hogy nem kívánok bevezetőmben kioktatni senkit. A mindentudó diktátor szerepét sem szeretném játszani.

E sorokat különösen azoknak írom, akik „lőhátról“, hangosan és nagyképűen szoktak ledorongolni mindent, amit nem ők kezdeményeznek. Azoknak, akik cinikus kézlegyintéssel intéznek el mindent. Mosolyogva hívom fel a figyelmüket arra, hogy itt, a „Jelenkor“ képzőművészeti rovatában helye van és lesz bármikor bárkinek, aki csak szebbé, jobbá, nemesebbé kívánja tenni minden nép drága kincsét, a művészetet. Akár szóval ható, építő bírálattal, akár alkotásokkal fáradoznak ennek felvirágoztatásán, segíteni akarnak.

Feladatunk nem könnyű. Összefogni, bemutatni Dunántúl képzőművészeti életét. Felkutatni a még ismeretlen értékeket és támogatni azokat. Elmélyíteni a képzőművészet és a nagyközönség kapcsolatait. Csiszolni a képzőművészet élvezőinek ízlését, szemléletét. Köztudomású, hogy képzőművészetünk gátlásokkal küzd. Nemcsak itt nálunk, hanem országosan, sőt világviszonylatban is. Claude Roger Marx nem hiába írta felkiáltójellel az 1958-as velencei biennaléről, hogy ez a kiállítás „A képzőművészet — a festészet halála“. Való, hogy a gigantikus nagy csaták halálos kimenetelűek. Benne mégis sokkal több optimizmus él. A felperzselt csatatér felett nem egyszer született már új élet, jobb és szebb a régiénél. Ezt tapasztaltam most is külföldi útamon. Rembrandt, Leonardo, Velasquez, Coró Manet, Repin műveit nem hordták máglyára. Ezrek-tízezrek tolongtak a leningrádi Ermitázs négy nagy Rembrandt-termében, köztük németek, angolok, franciák, amerikaiak, indusok, a világ minden részéből az egyszerű, de művelt emberek, s levett kalappal tisztelegtek a művek előtt. Szemükben az örök gyönyör fénye csillogott kiapadhatatlanul, amint napról napra jártak a termeket. Így ülte és üli meg diadalát az igaz művészet. — Rajongó vagyok, a művészet fanatikus rajongója, annak az érzékeny vonalnak, amit az emberi kéz az idegektől vezérelve húz, s ami szülőanyja mindannak, amit a földön szépnek, remekműnek nevezünk. Ez az a nélkülözhetetlen szépség, amely mindenkit be tud tölteni. Nélküle bármilyen tökéletes társadalmi berendezkedés és általában az élet, üres, sivár lenne. A művészet formát, ízt, zamatot ad korának. Ez ad a munkanapokra erőt, hitet, s ez fűz ünnepnapjainkra koszorút, halhatatlan és legyőzhetetlen. Ezért merem állítani, hogy nagyobb, erősebb hatalom a jól felszerelt atom-grandármádiánál is.

A művészet mindig örömet ígér, még bánatunkat is meg tudja szépíteni. Miért van úgy mégis, hogy sajnos nagy dolgozó tömegek nem rendelkeznek még kellő képzőművészeti kultúrával? Önmagukat nem művelik? Vagy mi, képzőművészek hanyagoltuk el ezt a feladatot: a tisztább és közérthetőbb felvilágosító munkát? Ez utóbbi az igazság. Nem titok, hogy nagyközönségünk többsége Giotto-féle naturalista szemüveggel indul el tárlatot nézni, s így nincs sok

öröme benne. A látogatók más része viszont kéz-láb nélküli képek előtt (amelyeket nem is ért) ájuldozik divatosan. Ez mégkevésbé felemelő látvány.

Az alternatíva nem is olyan egyszerű, mint egyesek gondolják. Naturalista — vagy absztrakt. Hiszen mindkettő a maga idejében, a maga helyén hasznos lehet, mint tanulmány. Így kell ezt érthetővé tenni. Ezen elsősorban maguk a művészek segíthetnek. Élő kapcsolatot kell teremteni a néppel, széles, társadalmi méretekben. Baráti körökben és személyes formában is, hiszen a képzőművészeti kultúra nemcsak a képek élvezetét jelenti. Szélesebben tárul ki a világ, mélyebb, emberibb lesz általa az életünk, más viszony alakul ki ember és ember között. Munkatársában rembrandti szemet vél felfedezni, a tájban Coro fáira ismer, Szinyei kékje csillog a domb felett, stb. Rádöbben, hogy „látó“.

Mindenkor a művészet volt az, amivel leginkább le lehetett tapogatni a korok, eszmék formáját-fokát. A XX. században élünk, az atom, a világűr megismerése idejében. Nemcsak beszélünk róla, de tudjuk is már, mi a súlytalanság, a sugárzás. Új kor ez, a haladás kora, amelynek társadalmilag a szocializmus felel meg, s ma már ez is élő valóság.

Fejlettebb kor ez, fejlettebb kultúrát követel és művészetének is korszerűnek kell lennie. Ez már nem is vitatható. Ha még nem is született volna meg, meg fog születni, mint a csirából növekvő fiatal hajtás, önmagától, akár akarjuk, akár nem.

Magasabb fokú kultúráról, művészetről van szó. Nem járhatjuk régi ruhákban, új külsőt is kell hozzá kreálni. Nem nézhetjük az ősi szemüvegen keresztül sem, de a torz pápaszem sem megfelelő. Mindkettő hamis képet nyújt. Új, igazi szocialista művészetet akarunk, olyant, amilyen még nem volt. Induljanak el képzőművészeink, járják be a művészetek minden zúgát, labirintusát bölcsen, okosan látóan. Kutassanak fel minden titkot. Álmodjanak, ha kell, száz virágról, de nektárt, mézet, viaszt gyűjtsenek róluk sokat, hogy a tele kaptár bőséget, áldást hozzon, jó munkát, a művészetek felvirágzását.

Simon Béla,
festőművész,

a Baranyai Képzőművész Csoport
elnökhelyettese.

Debitzky István

Kiegészítő vonások Simon Béla arcképéhez

Az embert húsz évvel ezelőtt ismertem meg, a művészt, a festőt néhány évvel később, 1942-ben, amikor a kolozsvári Múcsarnok avató kiállításán megragadott egy nagyméretű, lenyűgöző kompozíció, a „*Magvető*“, Simon Béla első nagy alkotása. Nem a bravuros technikai megoldás, nem a rafináltan kiművelt rutinos színskála ragadott meg, hanem az egyszerű eszközökkel megformált kép kifejező ereje.

A kompozíció egy parasztot ábrázolt, az életet, búzát hintő parasztot, aki Simon Béla képén jelképpé magasztosult, a holnapot formáló ember jelképévé, aki életet, jövőt hint az általa mélyített barázdába, s míg peregnek a szemek,

Cigánygyerek portréja

Rizsaratók, Simon Béla művei

Martyn Ferenc rajza
„A fasizmus szörnyetegei“ c. sorozatból

Martyn Ferenc: „Feleségem“.

Bezzegh Zoltán rajza

előrenéz; a holnapot látja, az elszórt magokból nőtt lengő kalászsokat, a maga formálta jövőt.

A kép a negyvenes évek elején született, a festő a maga szűk, korlátok közé szorított világából még nem tudott kitekinteni, de ebben a mesterségesen összeszűkített világban is érezte az újat, a holnapot, érezte, hogy a dacos, mezít-lábas, kopott ruhás, holnapban hívó és a holnapért dolgozó „magvetők“ kitörnek korlátaik közül és maguk alakítják holnapjukat.

Őszinte, mély érzésből fakadt ábrázolás volt ez, és így érthető, hogy a kompozíció felépítésében, különösen színskálájában az érzelmi motívumok a dominánsok; sötét alaptónusba ágyazott vörösek, barnák, szürkék, de a vászon felületének egyharmadát elfedő robusztus alak mögött, a szélcsavarta fák fölött, a sötétben kavargó felhők egy-egy tudatosan nyitva hagyott résén átcsillan a kék ég, felvillan a holnap, az életet ígérő jövő. Mily nagyszerűen megérzett felmérése ez a mának és holnapnak éppen a negyvenes évek elején, amikor az emberi történelem legsötétebb felhői vetettek árnyékot a mindennapi emberek életének barázdáira.

Igen, Simon Béla ekkor még maga sem ismerte az új élet magvait, csak érezte, mint emberszerető ember, hogy vannak ilyen magvak, amelyekből már új élet sarjadzott, a Volga, a Don, az Amur mentén.

Most, így visszanézve annyi év távlatából, érzem és látom ezt igazán. Tudom, hogy az alkotó művész is csak évekkel később látta meg tudatosan azt, amit ekkor még csak ösztönösen érzett, mint osztályához hű, humánus ember és hitvalló művész.

Ha felidézem régen látott festményeit, és azokat, amelyek az elmúlt években születtek, egy töretlen, állandóan előremutató művészpálya merész íve bontakozik ki előttem. Élete elválaszthatatlanul egybeforrt a magyar, román, délszláv parasztkok életével, és tőlük csak időlegesen és kimondottan csak térben szakadt el, ha úgy hozta élete sodrása, de gondolkodásban, érzésben soha. Egész életműve ezt tükrözi, ennek vetülete. Húsz évvel ezelőtt nem volt marxista, és mégis megtalálta a sokak által észre nem vett utat a nép felé, és életét azóta is megosztja a falu dolgozó parasztjaival, vállalva nehezebb, harcosabb, társadalmilag is tevékenyebb életet, lemondván a város nyújtotta kényelemről és nem egyszer a művészi lehetőségekről is.

Állásfoglalása nem véletlen, szorosan összefügg családi körülményeivel. Udvarhely megyéből elszármazott fogarasi kisparaszt szülők gyermeke, aki 14 éves korától maga taposta élete útját és ez az út súlyos nélkülözések és megáláztatások között vezetett a „Magvető“-ig, és még uána is éveken át több a lemondás életében, mint az öröm, a megelégedett napok.

A negyvenes években Budapesten divatba jött Erdély, és az aszfaltból valami hamis álromantika burjánzott ki a székelységgel kapcsolatban. Emellett még mindig divatban volt az „östehtések“ felfedezése. Egyidőben Simon Bélát is ilyen felfedezett östehtésnek kiáltották ki, valamilyen havasi csodabogárnak, aki két öl fa kivágása közben megfest 5—6 képet, aztán ellátja a tehenet, amelynek hátán — szabadon Nyiró után — hegyen-völgyön keresztül orvoshoz szállítja beteg feleségét. Mindez nem igaz, ezzel szemben tény, hogy saját erejéből küzdötte fel magát az országos kritika elismeréséig. Ez a kritika Simon Bélában nem az östehtéséget látta, hanem a tehetséges fiatal festőt, a holnap nagy ígéretét.

A negyvenes évek Kapon, Kolozsvár és Budapest, majd Szilágyság között oszlanak meg. A felszabadulás Budapesten éri. Érzi, hogy valami nagy,

valami új született. Keresi az utat, a módot, hogy kapcsolódhatna bele az új élet ütemébe, hogy adhatná hozzá a maga talentumait a nemzetéhez?! — Néhány év telik el így. Közben újabb alkotásai születnek, újabb kiállításokon szerepel, de Budapesten él ezekben az években. Élete nem teljes, nem találja önmagát, nem találja a „Magvető“ festőjét. A negyvenes évek végén Baranyába kerül. A soknyelvű Baranya emlékeket idéz, a szülőföld emlékeit, a három nyelvű Erdélyt, közben az új élet üteme egyre gyorsul, és a társadalom egykori béklyóiból mind többet vet le magáról, és ahogy hullnak a béklyók, úgy lesz gazdagabb az élet. Jelentős időszak ez Simon Béla életében; kutatja az új társadalom törvényszerűségeit, megismerkedik a marxizmussal, és ennek következtében gyorsan rátalál a keresett útra, megszervezi az alsószentmártoni román nyelvű cigányiskolát, bekapcsolódik a falu életébe, és munka közben megtalálja újból önmagát, de most már nem az ösztönösen cselekvő, hanem a tudatosan marxista Simon Béla jelentkezik.

Még ezek után is nehéz évek következnek életében, de a naponta születő eredmények, apró győzelmek odaláncolják munkahelyéhez, Alsószentmártonhoz, ahol legutóbbi kiállítása anyagának jelentős része született. Nagyok és kicsik. Jelentékenyek és kevésbé igényesek, úgy, olyan formában, amilyen a falusi pedagógus élete, hiven tükrözve azt szépségeivel és nehézségeivel együtt.

Itt, Alsószentmártonban lett Simon Bélából „Magvető“, itt találta meg ismét önmagát, a mindennapi emberek között, akik körülveszik őt, és önkéntelenül is új és új témákat szolgáltatnak életükből életükkel. Ő viszont részese ennek a megtermékenyítő életnek, a hétköznapi problémáiban is mint igazgatótanító, tanácsstag, a Szövetkezeti Csoport tanácsadója, énekkarvezető és pártmunkás. Az életnek gazdagsága — amelyet él — gazdagon termékenyíti meg művészetét, hiszen nemcsak kirándul a problémák, az élmények közé, hanem azok között, azokban él. Ebben látom a leglényegesebb különbséget közte és más, a vele egy csoportban dolgozó művészek között, és alkotásaik között is. Más, egy-egy elröppenő, érkező és eltűnő impresszió, mint a mindennapi dolgos és ünneplő élet érzése, vállalása és gyakorlása a mai forrongó, új életet kialakító faluban, mely számára elsősorban nem forma és színproblémákat jelent, hanem lüktető, zajló, forrongó életet tele örömmel, bánattal és sok-sok munkával, ahogy a mindennapok hozzák. De azt is látja, hogy ma sokkal több az öröm, mint gyermekkorában falvaiban, a „Magvető“ falujában.

Ez a folyamatos, közvetlen élményeken alapuló impresszió-gyűjtés, ez a folyamatos érzelmi — és marxista műveltsége következtében értelmi — áramlat ott vibrál minden egyes alkotásában, még gyors jegyzeteiben is, amelyek apró, de lényeges láncszemei egész életművének. Így érthető meg művészetében mondanivalójának gazdagsága, amelyet művészi igényesség keretez.

Általános jelenség, hogy az egyes művészeket odasorolják valamelyik „nagy“-hoz, volt mesterükhöz, akinek stílusjegyeit, sőt szemléletét is egy életen át megőrzik, keveset, vagy semmit sem adva hozzá egyéniségükből. Simon Béla műveivel kapcsolatban is fel-fel merül mesterének, Szőnyi Istvánnak, a neve. Igen, Szőnyi volt mestere, helyesebben — hiszen Kolozsváron is tanult — ő volt az a mestere, akinek színlátásához legközelebb állt, mert érzelmi világuk rokon.

Simon Béla egyénisége azonban erősebbnek bizonyult sok másénál, és néhány év alatt győztesen került ki a gazdagon ható, erős egyéniségű volt mestere hatása alól, és az expresszivitás, ami közös művészetükben, nem a mester hatása, hanem Simon Béla egyéniségéből fakadó művészi adottság.

„Céltudatosan küzdő, forradalmian merész székegyember, s naívan jó-hiszemű álmodozó művészlélek kettőssége“ — írja róla Sarkadiné, Hárs Éva, kiállítási katalógusának ismertetőjében. Találó jellemzés. Egész életműve ezt igazolja. Erőteltjes festőiség, a színek, foltok, formák forradalmian merész alkalmazása művein valami lágy, lírai szellemiséggel párosul.

Igen, harcos forradalmár, érző szívű ember.

Ellent mond ez a kettő egymásnak? — Semmi esetre sem, hiszen mindazok, akik a népért, nagy célokért küzdöttek és hoztak áldozatot, érző szívű emberek voltak. Ez tette őket forradalmárokká.

Ezt látták meg, ezt érezték meg húsz esztendővel ezelőtt 1938-ban Kolozsváron első kiállításán oly sokan, akiket megdöbbenett bátor hangvétele, téma-választásának gazdagsága, nem egy esetben merészsége. Nem jelzett üstökösként jelent meg a romániai magyar képzőművészet egén, és fénye megdobogtatta mindazok szívét, akik a színek és formák nyelvén megértették ennek az igaz úton járó fiatal művésznek mondanivalóját a tegnap magyar és román parasztljáról, szegénységéről, munkájáról, örömről, ünnepéről. Festményein erdélyi falusi tájak elevenedtek meg, és bennök magyar és román parasztok úgy, ahogy a történelem összekeverte őket, a magas hegyek és mély völgyek földjén. — „Hazatérés“ —, „A falu“ —, „Aratók“ —, „Énekes pásztor gyermekek“ —, mind-mind egy kiállításokon alig, vagy egyáltalán nem ismert világ, a falu jelent meg, és benne a paraszt. A „Magvető“ előfutárai voltak ezek a képek, és egyúttal állásfoglalás, mely azóta művészi hitvallássá kristályosodott.

Legszebb festményei, köztük a „Magvető“, „Hazatérők“, „Gombaszedők“, „Ebéd a mezőn“ a Magyar Nemzeti Galéria tulajdonát képezik állami vásárlások eredményeként. A Kolozsvári Városi Múzeum tulajdonában hét festménye van, de vannak művei Stockholmban, Bukarestben és Varsóban, múzeumokban és magángyűjteményekben.

Az 1939-ben megalakult kolozsvári „Barabás Miklós Céh“-nek Szolnay Sándor, Szerváczius Jenő, Nagy Imre és Kós Károly mellett a fiatal Simon Béla vezetőségi tagja volt, s mint ilyen a Céh életében igen tevékeny munkát fejtett ki.

Kiegészítő vonásokat ígértem a művész arcképéhez, tehát hadd jegyezzem fel, hogy tanulmányi ideje alatt két ízben nyerte el a Budapesti Képzőművészeti Főiskola kompozíciós nagydíját, több alkalommal díjazták műveit.

Eredetileg azzal bízott meg a Szerkesztőség, hogy ismertessem Simon Béla legutóbbi pécsi kiállítását. Bár úgy látszik, még sem tértem el a feladattól, hiszen ahhoz, hogy megértsük művészetét, egész életművét kell ismernünk, és én ehhez igyekszem adatokat szolgáltatni. Ez az oka annak, hogy ilyen messziről közelítettem meg az említett kiállítást, de a távolság távlatot ad, és erre a távlatra szükség van már csak azért is, hogy ezt a lelkes, lobogó lánggal égő művészt életművén keresztül ismerjék meg mindazok, akiknek élete úgy összeforrott a nép életével, mint a Simon Béláé, és így értsék meg művészetét, illetve így megértsék művészetét.

A júliusi kiállításon húsz év terméséből 35 rajzot és festményt mutatott be. Sajnos, éppen a legszebbek és legnagyobb alkotások — a már említett ok miatt —, hiányoztak, és így nem volt teljes a kiállítás mutatta tükörkép. Úgy érzem azonban, a „Cséplés után“ sok jellemző vonást őriz a nagy alkotásokból és megközelítően sűríti Simon Béla jellegzetes alkotói vonásait.

A „Cséplés után“ két-három borzas, hevenyében összerakott szalmakazlat ábrázol.

A kép jól érzékelteti a cséplés utáni hangulatot. A cséplés nem régen ért véget, ember és gép továbbvonult, s talán már a falu másik végében zeng a gép és zeng a munka. A szérúskert elhagyatott, de ez az elhagyatottság nem lehangelő, mert mélységes csend, békés hangulat uralkodik a szalmakazlak között, a munka utáni pihenés csendje, amelyet át- meg atszó a frissen csévelt szalma nehéz illata.

Ennyi a kép mondanivalója, nem sok, de erről a szerény témáról olyan meggyőzően beszél, olyan szemléltetően meggyőzően érzékelteti a szérúskert derűs csendjét, nyugalmát, hogy az ember önkéntelenül is részesévé akar válni ennek a derűs hangulatnak. Mindezt a lehető legegyszerűbb eszközökkel mondja el, sőt színskálája is szűknek tetszik, mégis meggyőző, mégis művészi ez az alkotás, és éppen látszólagos egyszerűségében, mely a bonyolult, az összetett ismeretnek eredménye, mutatkozik meg fölényes képalkotó, komponáló készsége.

Egyik, a negyvenes években bemutatott festményeiről írt pesti bírálataban valaki azt írta róla, hogy festményei finomak, könnyedek. Igaz, könnyen alkot, vagyis amikor úgy érzi, hogy művészi mondanivalója formát öltött, könnyedén, gyorsan festi képeit. Ez azonban csak a munkastílus könnyedsége. Alkotásai súlyos, markáns alkotások és éppen a finomságot nélkülözik. Vonatkozik ez festményeire. Rajzaiban van bizonyos könnyedség, és van bennük valami Simon Béla egyéniségéből, amit a „góbé“ fogalmával tudok a legjobban kifejezni, meghatározni. A humor határát súroló derűs, játszi könnyedség egy bizonyos fajtája ez, melyet szavakkal meghatározni nehéz, inkább érzi az ember, és az is lehet, hogy ezt csak én érzem, aki húsz év óta szemmel tartja pályáját.

Valaki a következőket írta a júliusi kiállítás „Aranykönyvébe“: „Igaz ember egy úton jár.“ Nem tudom, ki volt a szerző, de találóbbat nem írhatott volna, hiszen Simon Béla életművében nincs egyetlen törés, egyetlen úttévesztés sem. Útja töretlen, s ha a körülmények adta okok miatt vannak is mélyebb-magasabb hullámvölgyek művészpályáján, ez nem jelent törést, csak időleges lendülethanyatlást, mely összefügg emberi életútjának hullámvonalával.

Az elmúlt években nem egy alkalommal számon kértem tőle a „Magvető“-t, és most kiállítása után úgy érzem, sok új tapasztalattal, fiatalos szívvel alkot gazdagon termékenyítő környezetében. Eddigi munkássága megengedi a következtetést, hogy témavilága az elkövetkezendő években még gazdagabb lesz; a forrongó, újjászülető falu is legalább olyan mértékben hat művészetére, mint az a másik, húsz év előtti feltörni akaró falu. Hiszem, hogy Simon Béla ugyanúgy szószólója lesz művészetével az új, felszabadult falunak is, melynek életét maga is éli. Igen, ezt várjuk tőle, az új, a közösségi parasztember megmintázását, a közös munka, a közös élet nagyszerű megnyilvánulásának ábrázolását legalább olyan erővel, amilyen lenyűgöző erővel ábrázolta közel húsz esztendővel ezelőtt az életet hintő, jövőt látó embert, a „Magvető“-t.

ZENEI LÁTÓHATÁR

Paulusz Elemér

Emlékek, élmények, gondolatok

Pécs—Orasul Sztálin (Brassó). Pesten és Biharkeresztesen át, közel ezer kilométer. Csaknem húsz óra vonaton, de az egyébként fáradságos utolsó órákat az erdélyi táj varázslatos szépsége, percenként új és új élményt adó élvezté teszi. A Déli-Kárpátok hegyláncaihoz közeledve, a szeszélyes Olt apró hídjain átrobogó vonat ablakain, hol jobbról, hol balról kíváncsiskodik be, az emlékeimben áldozatára leső vadként élő folyó. S a gyermekkor nyaranta ismétlődő riadalmait — amikor újabb és újabb vízbefulásról hallottam híreket — a lágy ringással robogó vonat ifjú korom egyik legelgondolkodtatóbb olvasmány élményével úzi el, szinte hallom: Dunának, Oltnak egy a hangja. Ezt a hangot, a közös hangot először mi, muzsikusok hallottuk meg és használtuk olyan tanítómesterek nyomán, mint nálunk Bartók és a Kárpátokon túlról éneklő Enescu. Ezen a nyelven értettük meg először egymást, a zene nyelvén, amelyet egyformán ért a Duna és az Olt mentén élő ember. S a közös nyelv közös gondolatokat, közös problémákat erjeszt, amelyek az út végéfelé, majdnem feledtetik velem látogatásom eredeti célját: rokonaimat.

*

Brassó: Első érzéseimet talán úgy tudnám megfogalmazni: haza megyek, otthonról. A Mecsek oldalában elterülő Pécs sokban emlékeztet szülővárosomra. Fekvése, épületeinek stílusa, a várost övező régi várfalak és az évszázados zene-kultúra, képzeletemben testvérré teszi a két várost. Ha fiatalságom első élményeit kutatom, zenei élmények. Itt hallottam először a román zenei élet kimagasló alkotóját Georghe Enescut, aki korának kiváló komponistája, karmestere, hegedűse — és nálunk kevesen tudják róla — nagyszerű pianistája volt. A város lakóinak még élénken emlékében élt Richard Strauss, a méltán nagy ünnepléssel fogadott német zeneköltő és karmester brassói hangversenye, amikor Enescu egyetlen este megnyerte a zenekedvelők rokonszenvét azzal, hogy a városi zenekar karmesterének — Paul Richternek — symfoniáját három próba után, a bemutatón kívülről vezényelte. A többiek, akik emlékeimben élnek, nem méltatlanok az előbbiekhöz: W. Burmester, V. Psihoda, Szigeti József, C. Bobescu, J. Thibaud, Edvin Fischer, Dohnányi Ernő, Mischa Elmann és ifjúkorom nagy élménye, Bartók Béla voltak, akik először tárták ki előttem a zene kincses házának ajtaját.

*

Másodszor járok Brassóban a felszabadulás után. Mindkét látogatás új felfedezésekkel gazdagított. Nemcsak a lakosság száma emelkedett másfélszeresére, a város zenei igényei is ehhez hasonlóan növekedtek. Brassó hangversenyter-

meiben munkások, fiatalok ülnek és a fokozott zenei igényeket a brassói állami filharmónia kitűnő zenekara próbálja kielégíteni. A felszabadulás után létesült román állami színház épülete ma már kicsinek bizonyul a megnövekedett város színház- és zenekedvelőinek befogadására. Jelenleg két épületben játszik a színház, amelynek évadvégi színlapjai városbaérkezésem első perceiben már beszámolnak Brassó színházi és zenei életéről. Július van, a színi évad vége, de a falragaszok elárulják, hogy a brassóiak ezen a tavaszon a „Traviata” és a „Pillangókisasszony” előadásait élvezhették. Az opera klasszikusai mellett magyar zeneszerző nevét is olvasom a plakátokon: Kálmán Imre Csárdáskirálynőjével nyitja új évadját a brassói román színház. Az utolsó pillanatban sikerül jegyet szereznem a záródó évad búcsúelőadására, a jövő évad nyitó darabjára, a Csárdáskirálynőre.

*

Amikor felmegy a függöny, kissé a szegény rokon érzésével ülök a nézőtéren. A román állam bőkezűségét dicsérő gazdag kiállítás, a kiváló világítási hatások kellemes első benyomása után nyomban érződik az énekeseken, zenekaron, hogy a Csárdáskirálynő az operatársulat kellemes nyári kirándulása. Az operettet játszó operaegyüttes különösen az első felvonás fináléjában érezteti az operakultúra jótékony hatásait. A szólóénekesek közül a Cecilia szerepét játszó M. Pannescu, a Sylviát alakító G. Gava és Edvin szerepében E. Barbu-lescu bizonyította be, hogy operakultúrával rendelkező énekesek a partitúra minden értékét felszínre tudják hozni, olyan értékeket, amelyeket a rossz-értelmű operetthagyományok sajnos gyakran olcsó színészi eszközökkel helyettesítenek. Így válhat — a napjainkban gyakran bírált operett a széles tömegek zenei ízlésének fejlesztőjévé. Akik ma az ilyen törekvésekkel játszott operettet hallgatják, azok holnap könnyebben értik meg a magasabb igényű zeneműveket. S ahogy ez az operettelőadás csak nyári kirándulásnak számít az operatársulat számára, úgy a hely, ahol játszanak csak átmeneti otthona az operának: mert épül Brassó új, modern Operája. Barbu Dimitrescu, a színház csúcsigazgatója és legfőbb művészi irányítója — a brassói opera úttörője — a jövő évad operaelőadásait már az új operaház színpadára tervezheti.

*

A város szívében már tető alatt van az új opera épülete. Ahogy örülök szülővárosom gazdagodásának, elgondolkodtat, hogy itt otthont építenek az operának és nálunk Pécsnél annyi nemes törekvés nem tudott eddig operát adni kész otthonának. Miközben az új épület emelkedik, nem feledkeznek meg a brassói zenekultúra másik fellegváráról, az oratóriumkultúra otthonáról, a történelmi nevezetességű fekete templomról sem. A gyönyörű gótikus műemléket restaurálják, mázsás súlyú köveket építenek a százados falakba, amelyek között valamikor Európa legnagyobb orgonája bűgött. Ma már vannak sokkal nagyobb és modernebb orgonák, de a régi orgona nemes veretű hangszínei felülmúlhatatlanok. Itt hallottam először Bach: Máthé Passióját. Amikor beléptem a templomba, orgonabűgös fogadtam. Csakhamar megtudtam, hogy a modern hangvételű mű szerzője egy tizenöt éves bukaresti csodagyerek, aki a padok egyikében ülő V. Bikerichnek — a brassói oratóriumkultúra legfőbb művelőjének — tanítványa. A restauráló és operaépítő munkások kopácsolása áthalatszik az orgona elhalkuló hangjain s amikor kijövök az öreg templomból és utam ismét az új opera épülete mellett visz el, hiszem, hogy a ma még verejtékezve építőket holnap mint operakedvelőket látom viszont.

*

Hazafelé jövet a vonat ablakából megpillantott Pécs, egyszerre juttatta felszínre utam élményeit s a nagy hasonlóságot a Mecsek és a Cenk hegy oldalában fekvő városok között. Ott is, itt is új városnegyedek mellett érkezik az utas a régi pályaudvarra, ott is, itt is emelkedik az épülő televízió antennája, sőt ott is, itt is restaurálnak egy-egy régi templomot, de ott van opera és itt sajnos eddig még nincs. Nyaranta ugyan „gördül“ Pécsre is egy-egy operaelőadás, ha jut a fővárosi vagy valamely nálunk szerencsésebb vidéki város együttesének szabadidejéből. De ezek az operaelőadások legfőljebb csak a régi operakedvelő közönség számára jelentenek évenként ismétlődő eseményt, de teljesen alkalmatlanok új közönség nevelésére. Ezt csak rendszeres operaelőadások tudják biztosítani. De állandó operaegyüttesünk nincs. Annál nagyobb örömmel olvastam a hazaérkezésem után először kezembe került zenei lap, a „Muzsika“ 1958 szeptemberi számát: „S itt a Dunántúl operaellátásának megoldatlan kérdése... Pécs, az évezredes kultúrájú városközpont igényli az operát! Itt kellene létesülnie a »Dunántúli operának«“.

Az új vidéki operáért három város verseng: Miskolc, Győr és Pécs. A két előbbi város hátrányban van, mert épületük sincs az opera befogadására. Nálunk van. De az épület és vágy az opera létrehozása iránt nem elég. Ehhez segítségre, komoly anyagi segítségre is szükségünk van.

Pécs és Brassó, Pesten át közel ezer kilométer. Az út hosszú és fáradságos, akár a pécsi opera felé vezető út. Mégis érdemes lenne egyszer ennek az útnak a végére érni!

Hubay Jenő

Száz évvel ezelőtt, 1858. szeptember 15-én született a magyar zenetörténet egyik kimagasló muzsikusa: Hubay Jenő. Bölcsőjénél ott állt édesapja, Huber Károly, a kitűnő hegedűtanár, aki bizonyára kislátta jövőjéről álmódzott. S az álmok csakhamar valóra váltak. A hegedű talán még előbb került a kezébe, mint az iskolakönyv. Első mestere: apja keze alatt már 9 éves korában ott áll a hangversenydobogón. A „Csodagyermek“ elindul pályáján. 13 éves korában már Berlinben találjuk, ahol kora egyik legkiválóbb hegedűművésze: Joachim fogadja tanítványai sorába. Művészetének klasszikus alapjait itt szerzi meg. Itt kerül szorosabb barátságba Brahms-szal és Liszt Ferencsel s talán itt kezdődnek megérlelődni benne a magyar zenekultúra fejlesztésének első gondolatai. De addig még a világsiker évei előtte vannak. 1878-ban Párisba megy, ahol a francia hegedűiskola mesterével Vieuxtemps-szal fűzi össze a barátság. Művészetének franciás könnyedsége erre az időre vezethető vissza, ezek az élmények alakítják ki zenei profiljának másik lényeges vonásait. Már „beérkezett“, elismert művész. Alig 25 éves, mikor a brüsszeli konzervatorium meghívja első hegedűtanárnak és a fiatal Hubay tekintélyével és tudásával kiváló iskolát vezet, amely egyenes folytatása a Vieuxtemps-Wieniawski iskolának.

Döntő lépés életében az 1886-os év, amikor is meghívást kap a pesti Zeneakadémia hegedű tanszékére. Hubay ekkor otthagyja a világsikert jelentő külföldi szerződését és hazajön, hogy megteremtse a magyar hegedűiskolát. 1919-től haláláig, 1937-ig a Zeneakadémia igazgatója és hegedű művészképző (megalakult 1911-ben) vezetője.

Ha végignézzük sokoldalú munkásságán, azt láthatjuk, hogy az a zene igen sok területére kiterjedt. Kitűnően zongorázott, tanítványait ő maga kísérte zongorán. Mint karmester is számos hangversenyen aratott sikert. Nagyszámú kompozíciója jelent meg, elsősorban sok hegedűdarab, közöttük négy versenymű.

Igen népszerűek voltak Csárdajelenetei, cserái közül különösen a Cremonai hegedűs aratott sikert (1894.). Instrukatív jellegű etűdjei, átiratai valamint magyarázattal, ujjrenddel ellátott kiadványai (Bach szólószonáták, stb.) hasznos segítséget nyújtanak a hegedűsöknek. Meg kell emlékeznünk a kamarazenész Hubayról is, aki nemcsak számos vonósnégyes-társaságot indított útnak, hanem ő maga is sok sikert aratott vonósnégyesével, a híres Hubay—Popper quartettel. A kamarazenét tartotta a legmélyebb és legtisztább zenei megnyilvánulásnak. Keze alól kerültek ki a Waldbauer-, Róth-, Léner-quartettek tagjai.

Életművében talán a legjelentősebb a pedagógiai tevékenysége. Ő teremtette meg azt a „Mesteriskolát”, amelyből többek között olyan kiváló művészek

kerültek ki, mint: Vecsey Ferenc, Geyer Stefi, Telmányi Emil, Zathureczky Ede, Szigeti József, Rubinstein Erna, Garay György, Szervánszky Péter és még igen sokan. Mesteriskolája nemcsak elérte, hanem művészi elmélyültség tekintetében talán túl is szárnyalta a szintén világhírű Auer- és Sevcik-iskolákat. Külföldről is sokan jelentkeztek a tanítványai sorába. Mindehhez hozzájárult az a közvetlen emberi magatartás, az a lelkesedéssel teli szeretet, mellyel tanítványait elhalmozta és amely méltán váltotta ki növendékei rajongását. Oroszlánrésze volt abban, hogy a magyar hegedűművészek külföldön is fémjelzett márkát jelentenek. Metódusának titka talán abban rejlett, hogy mindig a növendék egyéniségéhez szabta módszereit s ez a pedagógiai rugalmasság hatalmas eredményeket ért el tanítványai fejlődésében. Óráin gyakran játszott elő növendékeinek. Eszményi művészpedagógus volt.

Most, hogy a születésének százéves jubileumát ünnepeljük, kegyelettel hajtjuk meg az emlékezés zászlaját, melyet hűséges tanítványai és követői az ő szellemében őriznek és visznek tovább azon az úton, amely az igazi művészet világába vezet.

Biró Attila

Felelős kiadó: Takács Gyula

Készült 5000 példányban